

ISSN 2414-634X

scientific journal

**INNOVATIVE
SOLUTIONS
IN MODERN
SCIENCE**

N 8 (8)

Dubai 2016

publisher TK Meganom, LLC

ISSN 2414-634X

**SCIENTIFIC JOURNAL
INNOVATIVE SOLUTIONS IN MODERN SCIENCE
No. 8(8), 2016**

FOUNDER: CENTER FOR
INTERNATIONAL COOPERATION
TK MEGANOM, LLC
WAS FOUNDED IN 2016
IT IS ISSUED TEN TIMES A YEAR
<http://naukajournal.org/index.php/ISMSD>

Edition address: Dubai Silicon Oasis
Headquarters Building 4th Floor, C & D
Wing, Dubai Silicon Oasis, Dubai, UAE
Edition e-mail: ismsdubai@gmail.com
Phone: +971 55 1435638
© Center for international cooperation TK
Meganom, LLC

Reprint of materials without the written permission of edition forbidden

Editorial Board:

The Editor-in-chief Doctor of Political
Science, Professor, Kornienko V.

Doctor of Economics Sciences, Professor
Bashnyanin G.

Doctor of Economics Sciences, Professor,
Barsky Y. M.

Doctor of Economics Sciences, Professor,
Shvets N. R.

Doctor of Economics Sciences, Professor,
Shevchuk A. V.

Doctor of Economics Sciences, Associate
Professor, Vdovenko N. M.

Doctor of Economics Sciences, Professor,
Zahorna T. O.

Doctor of Economics Sciences, Associate
Professor, Hrapkina V. V.

Doctor of Economics Sciences, Professor
Babenko A.

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Orehovsky V.

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Yuriy M.

Doctor of Historical Sciences,
Bezarov O.

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Tsyganenko L. F.

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Roebuck Igor Y.

Doctor of Historical Sciences,
Nikitenko K. V.

Doctor of Philosophy, Alatoon
Mohammad Fayiz Ahmad

Doctor of Philosophy, Professor,
Chikarkova M.
Doctor of Philosophy, Professor,
Andriyenko O. V.
Doctor of Philosophy, Dulyň P. G.
Doctor of Political Sciences, Professor,
Tkach O. I.
Doctor of Political Sciences, Associate
Professor, Denysyuk S. G.
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, Belmaz Y. M.
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, Vlasenko K. V.
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, Prima R. M.
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, Kozhevnikov V. M.
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, Tarnopolskyi O. B.
Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Poluboiaryna I. I.

Doctor of Psychology, Professor,
Volzhentseva I.
Doctor of Psychology, Professor,
Simonenko S.
Doctor of Medicine, Professor,
Bocharov V. A.
Doctor of Medicine, Professor,
Peklina G. P.
Doctor of Medicine, Chief Scientific
Associate, Zhalko-Titareňko V.
Doctor of Technical Sciences, Professor,
Baranowski V. M.
Doctor of Technical Sciences, Professor,
Gogo V. B.
Doctor of Law, Professor, Krinitsky I. E.
Doctor of Law, Professor, Gumin A. M.
Doctor of Engineering Sciences, Alatoon
Mohammad Fayiz Ahmad
Associate Professor, Murat Elioz
Doctor of Art, Professor, Crul P. F.
PhD of Atr, Badalov O. P.

Ulrichsweb™ Global Serials Directory

Indexing:

RSCI SCIENCE INDEX

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE

RESEARCHBIB

CITEFACTOR

OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX

GOOGLE SCHOLAR

I. ECONOMICAL SCIENCES

УДК:331.108.4

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ РОБІТНИЧИХ КАДРІВ

Білоус Л.Й.

Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

Глобально-кризові явища в економіці України за останні кілька років, з одного боку, а з іншого розшарування та невизначеність в правовому полі законів, спричинили масові звільнення робітників на підприємствах, закриття виробничих потужностей, закриття і скорочення професійно-технічних закладів, а далі дефіцит професійних робітничих кадрів через ряд реформаційних та політичних помилок.

З часу незалежності в Україні почала приділятися особлива увага розвитку вищої освіти, разом з тим робітничі професії, а отже і заклади професійної технічної освіти втратили популярність та були позбавлені належного фінансування, зокрема деякі з них безперспективно передані в 2016р. у підпорядкування місцевим органам влади на утримання за рахунок і так надто дефіцитних бюджетів. Окрім того, економічна ситуація, що склалася на сьогодні, дуже негативно вплинула на стан підготовки та перепідготовки робітничих кадрів безпосередньо на підприємствах. Управління професійною підготовкою робітничих кадрів - як цілеспрямований та організований процес, що передбачає поєднання сукупності способів прийомів та методів впливу на робітників підприємства для забезпечення здобуття ними професійних знань, удосконалення вмінь та навичок, що забезпечать максимально ефективно та якісно виконання виробничих завдань і, у довготривалій перспективі – соціально-економічний розвиток підприємства будь якої галузі національної економіки.

Ключові слова: робітничі професії, підготовка та перепідготовка робітничих кадрів, професійно-кваліфікаційна структура, управління професійною підготовкою робітничих кадрів, стратегії управління професійною підготовкою, система мотивації кадрів, мобільність робітників, кар'єрне зростання робітників.

*Bilous L.Y. Providing organizational and legal training workforce/
Ivano-Frankivsk educational institute of Management of Ternopil National
Economic University*

Globally, the economic crisis Ukraine in recent years, on the one hand, and on the other separation and uncertainty in the legal framework of laws, caused layoffs of workers in enterprises, the closure of production facilities, the closure and reduction of vocational schools and further shortage of professional workforce through a number Reformation and political errors.

Since independence, Ukraine began to receive special attention to the development of higher education, however, trades, and therefore vocational technical education lost popularity and were deprived of adequate funding, including some of them futile transferred in 2016. in subordination to local authorities for the maintenance and expense, so too scarce budgets. In addition, the economic situation today is very negative impact on the state of preparation and retraining of the workforce directly at enterprises. Management of vocational training the workforce - both purposeful and organized process that involves a combination of aggregate methods techniques and methods to influence the workers of the enterprise to ensure the attainment of professional knowledge, improve skills and abilities that will ensure the most efficient and quality performance of production tasks and, in the long run - socio-economic development of enterprises of any sector of the national economy.

Keywords: trades, training and retraining of the workforce, vocational qualification structure, management of professional training of the workforce, strategy, management training, staff motivation system, mobility of workers, career workers.

Вступ. Загальна постановка проблеми. Варто зауважити, що сучасний стан системи професійної освіти робітничих кадрів в Україні є вкрай незадовільним. Суттєве скорочення масштабів навчання робітничих кадрів на підприємствах стало наслідком реорганізації системи професійної освіти в нашій державі. Із здобуттям Україною незалежності особлива увага почала приділятися розвитку вищої освіти, разом з тим робітничі професії, а отже і заклади професійної технічної освіти втратили популярність та були позбавлені належного фінансування. Окрім того, економічна ситуація, що склалася на сьогодні, дуже негативно вплинула на стан підготовки та перепідготовки робітничих кадрів безпосередньо на підприємствах.

Мета та завдання. В даній роботі головною метою є дослідити та проаналізувати ряд вагомих причин, що завдають суттєвої перешкоди на шляху формування системи професійно-технічного навчання робітничих кадрів, а це - відносна короткостроковість перебування більшості малих та середніх підприємств на ринку, що обумовлює чітку їх орієнтацію на виконання тактичних завдань;

Дослідити нормативно-правове підґрунтя державного впливу на процеси розвитку персоналу;

Довести, що запорукою формування кваліфікованого та мотивованого складу робітничих кадрів підприємства є налагодження безперервної системи їх професійної освіти

Аналіз останніх досліджень. Незадовільний стан системи підготовки робітничих кадрів безпосередньо на виробництві відображає результати соціально-економічних перетворень 1990-х років. Кризові явища в економіці, з одного боку, спричинили масові звільнення робітників, а з іншого – «перекоси» у структурі відтворення робітничих кадрів через заклади професійно-технічної освіти та безпосередньо на підприємствах. Більшість промислових підприємств були вимушені скорочувати виробничу та соціальну інфраструктуру, у тому числі і внутрішньовиробниче навчання персоналу. Як наслідок, протягом 1990-х рр. чисельність спеціалістів та керівників, які підвищили кваліфікацію скоротилася у 3 рази, а робітників – у 5 разів. Серед основних недоліків політики у сфері підготовки робітничих кадрів, що потребують законодавчого вирішення, є наступні:

- консервація “мінімалізму” у фінансуванні підготовки робітничих кадрів, відсутність процедур і засобів оцінки оптимальності та обґрунтованості витрат;
- невідповідність застарілої, морально і фізично зношеної матеріально-технічної бази закладів професійно-технічної освіти вимогам сучасного етапу становлення інноваційної економіки;
- нефективність системи соціальної підтримки випускників, стимулів і передумов для відновлення, підтримки, зміцнення високого соціального престижу робітничих професій;
- відсутність економічних і соціальних стимулів для участі роботодавців, інститутів громадянського суспільства у підготовці робітничих кадрів, зміцненні матеріально-технічної бази навчальних закладів, оптимізації
- працевлаштування випускників.

Також варто зауважити, що нині професійно-кваліфікаційна структура зайнятого населення України значно відрізняється від аналогічної структури розвинутих країн світу. Спостерігається порушення співвідношення між робітничими кадрами вищої, середньої та нижчої кваліфікації, а також – працівників розумової та фізичної праці. Так, у порівнянні із США частка робітників, зайнятих фізичною працею в Україні є значно вищою. Разом з тим, у структурі зайнятого населення нашої країни питома вага керівників та спеціалістів складає близько 34 % (тоді як у США – 26 %), а частка виконавців – 1,8 % (у США – 28 %). На вітчизняних підприємствах працює надмірна кількість робітничих кадрів низької кваліфікації, що пояснюється значною часткою застарілої техніки та технологій (більше 60 %), яка потребує нагальної модернізації та оновлення.

Більшість підприємств сьогодні стикаються із дефіцитом кваліфікованих кадрів, і особливо – робітничих професій. Разом з тим, на багатьох підприємствах відсутні організовані системи управління розвитком працівників, а робота з персоналом носить хаотичний характер, що обумовлено відсутністю досвіду якісно нових трудових відносин, побудованих на засадах соціального партнерства працедавців, працівників, професійних спілок та держави.

Для професійного навчання працівників на виробництві повинні застосовуватися такі його види:

- первинна професійна підготовка робітників;
- перепідготовка робітників;
- підвищення кваліфікації робітників;
- перепідготовка, спеціалізація, підвищення кваліфікації, стажування керівників, професіоналів та фахівців, згідно вимог наказу Міністерства праці та соціальної політики України, МОН України № 127/151 від 26.03.2001 р. «Про затвердження Положення про професійне навчання працівників на виробництві»[7].

Недостатній рівень кваліфікації керівників та працівників кадрових служб пояснює відсутність усвідомлення останніми необхідності налагодження системи безперервного професійного навчання робітничих кадрів. Вищезазначене обумовлює актуальність проблем побудови на вітчизняних підприємствах ефективної системи управління професійною підготовкою персоналу, впроваджуючи в практику таке поняття, як «інформальне професійне навчання» - спонтанний безсистемний процес набуття професійних знань, умінь і навичок (кваліфікацій), не регламентований навчальними планами і програмами, строком, методами та формами навчання. загалом та підготовкою робітничих кадрів зокрема.

Для дослідження елементів та етапів управління професійною підготовкою робітничих кадрів варто з'ясувати сутність даного процесу та сформулювати його визначення. У вітчизняних і зарубіжних наукових та навчальних джерелах відсутнє трактування поняття «управління професійною підготовкою робітничих кадрів». У працях Савченка В.А. наводиться визначення «управління розвитком персоналу», яке на його думку є цілеспрямованим впливом на працівників організації для забезпечення її ефективного функціонування та підвищення конкурентоспроможності на ринку з одночасним збагаченням інтелектуального, творчого та культурного потенціалу працівників, задоволення їхніх потреб у професійному навчанні, плануванні трудової кар'єри та професійно-кваліфікаційному просуванні, соціальному розвитку[1]

Гугул О.Я. зазначає, що управління розвитком персоналу – це сукупність способів, прийомів та методів впливу, націлених на

виявлення та розкриття потенційних можливостей працівника, поліпшення якісних характеристик персоналу на основі розширення компетенцій, з метою досягнення високого рівня соціально-економічної ефективності організації[2]

Синтез даних визначень із сутністю таких понять як «управлінський процес», «професійна підготовка» та «робітничі кадри» дає підстави стверджувати, що базовими засадами управління професійною підготовкою робітничих кадрів є: 1) позиціонування робітничих кадрів як доходного джерела довгострокових інвестицій; 2) забезпечення безперервності процесів підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації робітничих кадрів; 3) створення умов для розвитку та професійного зростання для кожного робітника; 4) інтеграція політики професійного розвитку робітничих кадрів у загальну стратегію розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, управління професійною підготовкою робітничих кадрів можна трактувати як цілеспрямований та організований процес, що передбачає поєднання сукупності способів прийомів та методів впливу на робітників підприємства для забезпечення здобуття ними професійних знань, удосконалення вмінь та навичок, що забезпечать максимально ефективне та якісне виконання виробничих завдань і, у довготривалій перспективі – соціально-економічний розвиток підприємства.

Вибір стратегії управління професійною підготовкою персоналу залежить від ряду об'єктивних та суб'єктивних факторів, а саме: вибору стратегії розвитку підприємства, типу виробництва та, пов'язаної з ним, глибини операційного поділу праці, фінансового стану підприємства, економічної грамотності та освіченості керівників підприємства тощо. На сьогодні велика кількість вітчизняних підприємств, зважаючи на обмежені обсяги фінансових ресурсів, орієнтується на виконання короткострокових тактичних завдань. Це обумовлює переважання у структурі професійного навчання підготовки на робочому місці вузькоспеціалізованих робітників, що вміють виконувати кілька конкретних операцій. У свою чергу, досягнення довготермінових завдань обумовлює необхідність реалізації середньо- та довгострокових навчальних програм, які здійснюються на базі серйозного теоретичного підґрунтя та спрямовані на підготовку робітників широкого профілю.

Варто також пам'ятати, що система професійної підготовки робітників тісно взаємопов'язана із процесами набору персоналу, ротації та планування трудової кар'єри. Взаємозв'язок та взаємозлагодженість даних процесів дозволить оптимізувати заходи професійної підготовки та, одночасно, уникнути такого негативного явища як плинність кадрів.

До ключових завдань системи управління професійною підготовкою робітників ми відносимо наступні:

1. Забезпечення отримання робітничими кадрами базових професійних знань, умінь та навичок у відповідності до завдань та специфіки роботи підприємства. Зазначені заходи професійного навчання орієнтовані на щойно залучених працівників з відсутніми базовими професійними характеристиками. Досить часто підприємства надають місця практики для учнів та студентів професійно-технічних навчальних закладів, навчаючи останніх базових професійних знань та умінь, одразу ж враховуючи специфіку діяльності підприємства, та, у такий спосіб, формують резерв робітничих кадрів.

2. Навчання для ліквідації невідповідності між вимогами посади та можливостями виконавця. Невідповідність у рівні підготовки (компетентності) робітника та вимогами до нього роботодавця може бути пов'язана із недостатньою ефективністю системи найму працівників. Однак, навіть за умови результативного підбору працівників в сучасних умовах загострюється конкурентна боротьба на ринку, в результаті чого, промислові підприємства постійно удосконалюють систему організації виробництва та укрупнюють робочі місця, збільшують навантаження на робітників, що вимагає постійного удосконалення знань, умінь та навичок останніх.

3. Навчання з метою підвищення загального рівня кваліфікації. Темпи розвитку сучасного бізнесу та стрімкий перехід від функціональної до процесної моделі організації виробництва ставить підвищені вимоги до загальної ерудиції та підготовленості спеціалістів. І хоча робітники зазвичай виконують вузькоспеціалізоване коло функцій, здійснення їх безперервного навчання має важливе значення не лише для виконання тактичних завдань підприємства, а й для формування сприятливого психологічного клімату, який сприяє підвищенню загальної продуктивності робітничих кадрів та, як наслідок – досягнення стратегічної мети підприємства (підвищення конкурентоспроможності, ефективності та фінансової стійкості).

4. Навчання за новими напрямками діяльності підприємства. Така різноманітність навчальних заходів здійснюється у випадку зміни спрямованості діяльності організації або ж розширення меж діяльності за рахунок запровадження нових її видів. В такому випадку підприємство може прийняти рішення про залучення нових працівників, що пов'язано із значними додатковими затратами на пошук, найм, адаптацію та первинну професійну підготовку. Альтернативним варіантом залучення нової робочої сили є перепідготовка своїх співробітників, що зазвичай вважається більш дешевшим та ефективнішим способом заповнення нових робочих

місць. Це обумовлюється тим, що кадри підприємства уже знайомі із засадами корпоративної культури та правилами поведінки в організації, мають високий рівень лояльності до неї, поділяють її корпоративні цінності тощо.

5. Навчання з метою засвоєння нових прийомів та методів виконання трудових операцій. В даному випадку необхідність проведення навчальних заходів та програм обумовлена впровадженням нових технологій у виробництво. Для прикладу, на сьогодні масштабна комп'ютеризація та автоматизація виробничих процесів породжує необхідність додаткового навчання робітників практично усіх спеціальностей та професій.

Система управління підготовкою кадрів повинна бути побудована таким чином, щоб одночасно сприяти швидкому заповненню вакантних посад, оптимізувати витрати на навчальні заходи, а також містити мотиваційну складову тобто, заохочувати робітників підвищувати як кількісні так і якісні результати своєї діяльності. Зважаючи на це, основними завданнями управління професійною підготовкою робітників є:

- забезпечення належного рівня підготовки робітничих кадрів, який відповідає вимогам робочого місця;
- створення умов для мобільності робітників, як передумови забезпечення зайнятості;
- забезпечення можливостей для кар'єрного зростання робітників;
- формування ефективної системи мотивації кадрів та корпоративної культури на підприємстві.

Управління процесами професійного навчання робітничих кадрів передбачає розробку та побудову відповідної системи підготовки, що є складовою стратегії розвитку персоналу підприємства. На наш погляд, система професійного навчання повинна включати ряд послідовних етапів, серед яких (рис. 1.6):

- 1) планування професійної підготовки робітничих кадрів;
- 2) проведення (реалізація) навчальних заходів;
- 3) контроль за якістю та ефективністю професійної підготовки кадрів.

Етап планування передбачає визначення масштабів професійної підготовки, окреслення її цілей та завдань, а також – вибір форм та методів професійної підготовки робітників на основі врахування співвідношення очікуваного результату та необхідних затрат на їх реалізацію.

Найважливішими та першочерговими елементами системи професійного навчання є правильне визначення потреби у підготовці робітників, а також вибір форм їх професійного навчання. Планування обсягів підготовки робітничих кадрів необхідно здійснювати відштовхуючись від загальної потреби в кадрах у розрізі професій та

різних кваліфікаційних рівнів. Чисельність робітничих кадрів, що потребують перепідготовки залежить від: кількості та контингенту робітників, що вивільняються (кількості вивільнених робітничих кадрів); можливості працевлаштування вивільнених кадрів на підприємстві; кількості працівників, що згодні брати участь у навчальних заходах (підготовці або перепідготовці).

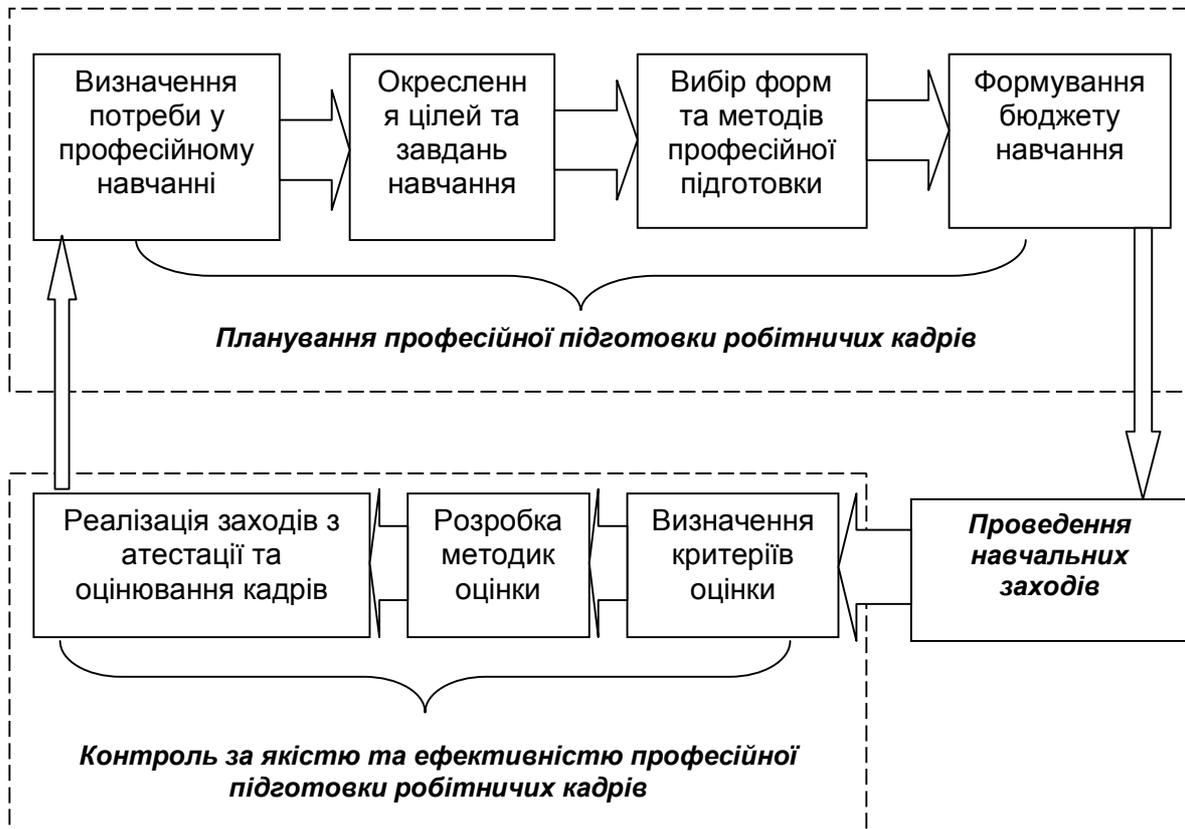

Рис. 1.6. Циклічна модель професійного навчання робітничих кадрів

Примітка. Розроблено автором.

Оскільки система профорієнтації на більшості вітчизняних підприємств розвинута досить слабо або відсутня взагалі, то заходи з професійного навчання орієнтовані на нову робочу силу, а не на робітників, які вивільняються. Крім того, вибір професії здійснюється більшістю робітників самостійно на основі інтуїтивного вибору, що збільшує вірогідність помилки. Перепідготовка повинна мати цілеспрямований характер, орієнтуватися на конкретне робоче місце та робітника, відповідно до роду його діяльності. Саме структура робочих місць, їх вимоги до кваліфікації робочої сили є тими факторами, що визначають спрямованість перепідготовки.

Загалом підготовка робітничих кадрів повинна орієнтуватися на попередження можливого перспективного їх дефіциту за окремими професіями. Для досягнення зазначеної мети, важливо налагодити

результативну систему прогнозування складу та структури робітників на основі врахування динамічних змін факторів, що впливають на людський капітал та трудовий потенціал підприємства. Планування та прогнозування використовується для визначення ряду професій, за якими необхідно підготувати робітників.

На основі визначення потреби у професійному навчанні служба управління персоналом підприємства формує конкретні цілі та завдання для кожної окремої навчальної програми. Цілі професійного навчання повинні бути конкретними та специфічними, орієнтованими на отримання вмій та практичних навичок, а також – піддаватися оцінюванню у процесі здійснення навчальних заходів та після їх завершення. Від чіткості та ясності формулювання цілей професійного навчання суттєво залежить можливість визначення ефективності здійснення професійної підготовки робітничих кадрів.

Щодо вибору форм і методів професійного навчання, то перш за все необхідно оцінити можливості його здійснення безпосередньо на робочому місці, або ж, за необхідності, обрати відповідні навчальні заклади, які спеціалізуються на підготовці та перепідготовці робітничих кадрів. Співвідношення двох вищезазначених форм професійного навчання залежить від:

- структури професійної підготовки, її складності, строків здійснення, а також вимог до її теоретичної та практичної складових;
- наявності на підприємстві відповідної матеріально-технічної бази, кваліфікованих педагогічних кадрів або ж працівників із досвідом підготовки робітників;
- фінансових можливостей підприємства.

Якщо підприємство приймає рішення здійснювати професійну підготовку власними силами, наступним етапом є розробка відповідних навчальних програм із вибором форм та методів професійного навчання робітників. Для прикладу, професійна підготовка на виробництві може мати лише практичну складову або ж поєднувати її у різних пропорціях із отриманням теоретичних знань. Навчальні заходи можуть мати різну тривалість та реалізовуватися у формі індивідуального або ж групового навчання. Індивідуальне навчання передбачає прикріплення учня до висококваліфікованого працівника, майстра, іншого спеціаліста, а також, при необхідності, включення учня до складу бригади чи іншого виробничого підрозділу підприємства. За групової форми навчання учні об'єднуються у групи та проходять професійну підготовку у її складі під керівництвом кваліфікованих інструкторів. Для навчання особливо складним професіям використовується курсова форма професійної підготовки, яка передбачає опанування значного обсягу теоретичних знань, різноманітних практичних дій і операцій та здійснюється у

спеціалізованих навчальних закладах або на постійно діючих курсах за рахунок коштів підприємства.

В сучасних умовах, досить перспективним є спеціалізація окремих підприємств, які мають відповідну матеріально-технічну базу на професійній підготовці робітників із наданням платних навчальних послуг іншим підприємствам. Поширеним різновидом навчання є також здійснення професійної підготовки підприємствами, які виробляють та постачають новітню техніку та технології, використання яких потребує специфічних знань, умінь та навичок.

При виборі форм та методів професійної підготовки варто також враховувати приналежність робітників до певних вікових категорій. Перепідготовка робітників орієнтована на середню та старшу вікову категорію має свою специфіку, обумовлену рядом факторів, серед яких: давність отримання професії; тривалий час роботи на займаному робочому місці; зазвичай низький рівень середньої загальної освіти тощо.

Варто зауважити, що професійне навчання персоналу пов'язане із значними затратами фінансових, матеріальних та трудових ресурсів, тому етап формування бюджету навчання є важливою складовою планування професійної підготовки робітничих кадрів. На величину бюджету навчальних заходів суттєво впливають наступні чинники: потреба підприємства у професійному навчанні робітничих кадрів, його фінансові можливості та рівень державного стимулювання процесів професійного навчання працівників. На етапі планування навчальних заходів керівництво підприємства порівнює можливі фінансові затрати на реалізацію навчальних заходів із обсягами необхідної професійної підготовки робітників. У разі переважання останніх відбувається коригування програм навчальних процесів із врахуванням найбільш суттєвих пріоритетних завдань підприємства. Загальна величина витрат на професійне навчання складається з наступних статей:

- прямі витрати на навчання (підготовка навчальних матеріалів, проведення занять, оплата праці викладачів та тренерів тощо);

- непрямі витрати (оплата відряджень, пов'язаних з навчанням; транспортні витрати; витрати на проживання та харчування; простій робочих місць працівників, що беруть участь у навчальних заходах).

Для визначення ефективності інвестування процесів професійної підготовки робітничих кадрів необхідно здійснювати постійний контроль за процесом та результатами навчання. Періодична оцінка робітничих кадрів за наслідками реалізації заходів професійної підготовки здійснюється шляхом:

- оцінювання результатів роботи та факторів, що визначають міру досягнення запланованих результатів;

- аналізу динаміки результативності праці окремих працівників за певний проміжок часу, а також динаміки умов, що впливають на результати.

Організаційна процедура оцінювання результатів навчання в свою чергу передбачає реалізацію ряду послідовних етапів:

1) розробка або придбання методики оцінки з урахуванням конкретних вимог підприємства чи організації;

2) формування атестаційної (оціночної) комісії із залучення викладачів та тренерів, що проводили навчання, безпосередніх керівників учасників навчальних програм та представників служби управління персоналом;

3) визначення часу та місця здійснення оцінки;

4) підготовка інформаційного забезпечення процесу оцінювання.

На думку Савченка В.А. основною особою в оцінці результативності професійної підготовки персоналу є лінійний керівник, оскільки саме він в повній мірі володіє інформацією про конкретного працівника та може найбільш об'єктивно провести його оцінку із врахуванням результативності його діяльності до та після навчання [3]. За наслідками оцінювання учасників навчальних програм формується сукупність показників, що характеризують якісні та кількісні результати професійної підготовки. Такі показники можна згрупувати наступним чином: 1) показники результативності праці робітника; 2) показники рівня специфічних умінь, навичок та знань; 3) особистісні характеристики. Про результативність підготовки буде свідчити позитивна динаміка зазначених показників, тобто: зменшення кількості помилок, зростання обсягів виготовленої продукції чи здійснених виробничих операцій, зростання якості продукції, освоєння робітником навичок використання нових технічних засобів чи технологій, підвищення рівня стресостійкості, скорочення затрат часу на прийняття рішення, набуття впевненості у власних силах тощо.

Таблиця 1.2

Показники результативності професійної підготовки робітників

Показники результативності праці робітників	Показники рівня знань, умінь та навичок	Особистісні характеристики
кількість виготовленої продукції за одиницю часу; затрати часу на реалізацію однієї операції; частка браку у виготовленій продукції тощо	частка правильно розв'язаних завдань (даних відповідей) за наслідками тестування; обсяг успішно засвоєного матеріалу; рівень покращення якості виготовленої	рівень стресостійкості; ефективність участі у комунікаційних процесах; рівень конфліктності; здатність передавати отримані знання іншим; навички групової роботи;

	продукції (виконаних робіт) за рахунок використання нових методик роботи; частка використання нових умінь та навичок у процесі роботи тощо	тривалість процесу прийняття рішень тощо
--	--	--

Примітка. Складено автором

Одним із ключових факторів налагодження ефективної системи професійної підготовки робітничих кадрів на підприємстві є також мотиваційна складова даного процесу. Мотивацію професійного розвитку на підприємстві можна розглядати з двох боків: з одного боку – як стимулювання працівників до участі у навчальних заходах та саморозвитку, з іншого – мотивація роботодавців до інвестування процесів навчання персоналу та налагодження системи безперервної професійної підготовки робітничих кадрів. Суттєвою перешкодою на шляху формування системи професійно-технічного навчання робітничих кадрів є небажання роботодавців вкладати кошти у розвиток власних працівників, що обумовлено рядом причин:

- відносна короткостроковість перебування більшості малих та середніх підприємств на ринку, що обумовлює чітку їх орієнтацію на виконання тактичних завдань;
- необхідність підвищення заробітної плати працівникам, що пройшли підготовку для запобігання їх плинності (переходу на конкуруючі підприємства);
- відсутність на підприємствах навчально-методичного забезпечення професійного навчання кадрів, яке б відповідало сучасним вимогам розвитку економіки;
- вкрай низький рівень технічного оснащення підприємств, що вимагає робочої сили низького рівня кваліфікації та заперечує необхідність удосконалення знань, умінь та навичок робітничих кадрів;
- відсутність ефективної системи державного стимулювання професійного навчання робітничих кадрів на виробництві.

Будь-яке підприємство розглядає заходи з професійного навчання як інвестиційний проект, який повинен принести відповідну фінансову віддачу. Низький рівень імовірності отримання приросту доходу у короткотерміновому періоді, необхідність початкового вкладення у дані процеси значного обсягу фінансових ресурсів, а також – значна ризикованість інвестування навчальних заходів пояснює небажання вітчизняних підприємств реалізовувати стратегію безперервного розвитку персоналу. Разом з тим, в сучасних умовах у працівників також відсутні достатні стимули до самовдосконалення та фінансування власного розвитку, оскільки досягнення вищого рівня

професіоналізму не завжди гарантує зростання заробітної плати та збереження робочого місця. В таких умовах у працівника виникає суттєвий ризик втрати інвестицій у самоосвіту.

Для забезпечення мотивації роботодавців до здійснення систематичного навчання персоналу необхідно налагодити ефективну співпрацю усіх суб'єктів процесу професійного розвитку кадрів, серед яких: підприємства (роботодавці), працівники та держава. Роль останньої полягає, по-перше, у створенні системи професійно-технічної освіти на загальнодержавному рівні, по друге – активізації механізму цілеспрямованого економічного впливу на роботодавців для стимулювання їх до організації професійного навчання на виробництві, а також налагодження ефективної співпраці з державними і приватними закладами професійної освіти.

Для з'ясування впливу держави на стимулювання професійного навчання кадрів на виробництві варто розглянути нормативно-правове підґрунтя даного процесу. Так, питання професійного навчання працівників частково регулюються Законами України «Про освіту» від 23.05.1991 р. № 1060-XII, «Про професійно-технічну освіту» від 10.02.1998 р. № 103/98-ВР, «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. № 2984-III.[6]. Разом з тим, зазначені нормативні акти не враховують специфіки підготовки кадрів, працюючих на виробництві, а також не містять механізмів її стимулювання та розвитку.

З метою створення та забезпечення ефективного функціонування системи професійного розвитку працівників підприємств, установ та організацій, їхнього професійного навчання, атестації та підтвердження кваліфікації за результатами неформального навчання у 2012 році було прийнято Закон України «Про професійний розвиток працівників». Він регламентує правові, методичні та організаційні засади регулювання системи професійного навчання, а також визначає мету, принципи та основні напрями державної політики у сфері професійного розвитку працівників; повноваження та напрями діяльності роботодавців із зазначених питань. Згідно даного закону, метою державної політики у сфері професійного розвитку працівників є підвищення конкурентоспроможності останніх через сприяння роботодавцю у забезпеченні досягнення належного професійного рівня працівниками та ефективному використанні праці.

Важливою новацією є введення згаданим нормативно-правовим актом поняття «неформальне професійне навчання працівників» та передбачення можливості здійснення роботодавцем такого навчання. Неформальне навчання працівників не регламентоване строками, формами здобуття знань (умінь, навичок), місцем їх здобуття та, відповідно, не потребує отримання ліцензії на право надання освітніх послуг.

Проблема ліцензування освітньої діяльності до прийняття Закону була для підприємств досить вагомою. Так, для отримання ліцензії на здійснення професійного навчання працівників безпосередньо на виробництві необхідно було пройти складну та тривалу процедуру підготовки документації за кожною професією зокрема. Підприємства отримували ліцензії на однакових умовах із навчальними закладами, для яких надання освітніх послуг є основною функцією, тоді як для підприємств – супутньою діяльністю, яка спрямована на забезпечення виробничого процесу працівниками, відповідного рівня кваліфікації. Отже, запровадження неформального навчання, яке не потребує ліцензування, дасть можливість підприємствам оперативніше здійснювати підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників.

Серед основних недоліків політики у сфері підготовки робітничих кадрів, що потребують законодавчого вирішення, є наступні:

- консервація “мінімалізму” у фінансуванні підготовки робітничих кадрів, відсутність процедур і засобів оцінки оптимальності та обґрунтованості витрат;
- невідповідність застарілої, морально і фізично зношеної матеріально-технічної бази закладів професійно-технічної освіти вимогам сучасного етапу становлення інноваційної економіки;
- нефективність системи соціальної підтримки випускників, стимулів і передумов для відновлення, підтримки, зміцнення високого соціального престижу робітничих професій;
- відсутність економічних і соціальних стимулів для участі роботодавців, інститутів громадянського суспільства у підготовці робітничих кадрів, зміцненні матеріально-технічної бази навчальних закладів, оптимізації
- працевлаштування випускників.

Для вирішення проблеми нерегулярності та безсистемності проведення підприємствами заходів із професійної підготовки працівників Законом визначено зобов'язання роботодавців щодо забезпечення підвищення кваліфікації кадрів не рідше ніж один раз на п'ять років. Відзначимо, що на сьогодні періодичність підвищення кваліфікації працівників залишається низькою та у середньому в Україні становить один раз на дванадцять років, що більш ніж удвічі менше аналогічного показника у розвинених країнах світу. Для прикладу, у країнах Європейського Союзу періодичність підвищення кваліфікації працівників становить близько одного разу на п'ять років, у Японії – близько одного разу у півтора року[4].

Важливо також відзначити, що відповідно до згаданого нормативно-правового акту безпосереднє управління у сфері професійного розвитку працівників покладається на роботодавців, і фінансування навчальних заходів також здійснюється останніми за рахунок власних коштів та інших, не заборонених законодавством, джерел. Тобто, Закон не передбачає ніяких конкретних механізмів стимулювання професійного навчання робітничих кадрів шляхом використання прямих та непрямих методів державного впливу на такі процеси. Це дає підстави вважати його переважно декларативним документом та нездатним докорінно змінити негативну ситуацію, що склалася у сфері підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації робітничих кадрів.

Ще однією законодавчою ініціативою у сфері професійної освіти є затвердження Стратегії державної кадрової політики на 2012-2020 рр., яка спрямована на забезпечення усіх сфер життєдіяльності держави кваліфікованими кадрами, необхідними для реалізації національних інтересів. Основними ключовими завданнями стратегії у сфері стимулювання професійної підготовки робітничих кадрів є наступні: створення сучасної методики розроблення державних стандартів професійно-технічної освіти; розроблення державних стандартів професійно-технічної освіти, стандартів з нових робітничих професій; підвищення престижу робітничих професій; запровадження системи безперервного професійного навчання робітничих кадрів [5]. Разом з тим, за результатами реалізації першого етапу Стратегії (2012-2013 рр.) ніяких конкретних заходів, спрямованих на здійснення зазначених завдань, не було проведено.

Зважаючи на економічну та політичну кризу в державі, стверджуємо, що реалізація завдань професійної підготовки робітничих кадрів на сьогодні може ефективно здійснюватися, в першу чергу, роботодавцями. Підприємства повинні шукати альтернативні джерела залучення фінансових ресурсів та розглядати навчальні процеси як інвестиційні проекти із перспективно високою нормою окупності. Такий підхід вимагає чіткого планування заходів професійної підготовки, використання найновітніших та найперспективніших форм та методів її реалізації, а також жорсткого контролю за згаданими процесами. Паралельно, необхідно налагодити механізм мотивації робітничих кадрів, що пройшли підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації, для їх стимулювання до максимального використання набутих знань, умінь, навичок та – сформованих компетенцій. Усе вищезазначене дозволить вітчизняним суб'єктам господарювання забезпечити себе висококваліфікованими та мотивованими робітничими кадрами та, як наслідок, отримати стійку конкурентну перевагу на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Висновки.

Дослідження нормативно-правового підґрунтя державного впливу на процеси розвитку персоналу дозволило встановити відсутність у вітчизняному законодавстві спеціальних норм, які б регулювали та стимулювали саме професійну підготовку робітничих кадрів. Це дозволяє констатувати відсутність конкретних інструментів державної підтримки даного процесу, а також – недовіра механізмів соціального партнерства у системі професійного розвитку робітників вітчизняних підприємств. Зазначене, обумовлює та актуалізує необхідність пошуку шляхів формування дієвої системи професійної підготовки робітничих кадрів підприємств та розробки ефективної стратегії управління нею. Побудова довгострокової стратегії управління професійним навчанням робітничих кадрів дозволить суб'єктам господарювання підвищити конкурентоспроможність власної продукції, зробити її високотехнологічною та інноваційною, а також – забезпечити високий рівень прибутковості та здобути стійку позицію на ринку.

В роботі досліджено та проаналізовано ряд вагомих причин суттєвої перешкоди на шляху формування системи професійно-технічного навчання робітничих кадрів, а це - відносна короткостроковість перебування більшості малих та середніх підприємств на ринку, що обумовлює чітку їх орієнтацію на виконання тактичних завдань;

необхідність підвищення заробітної плати працівникам, що пройшли підготовку для запобігання їх плинності (переходу на конкуруючі підприємства);

відсутність на підприємствах навчально-методичного забезпечення професійного навчання кадрів, яке б відповідало сучасним вимогам розвитку економіки;

вкрай низький рівень технічного оснащення підприємств, що вимагає робочої сили низького рівня кваліфікації та заперечує необхідність удосконалення знань, умінь та навичок робітничих кадрів;

відсутність ефективної системи державного стимулювання професійного навчання робітничих кадрів на виробництві.

З'ясовано, що запорукою формування кваліфікованого та мотивованого складу робітничих кадрів підприємства є налагодження безперервної системи їх професійної освіти. У процесі професійної освіти здобуваються необхідні знання, уміння та навички, які, в свою чергу, формують професійну компетентність робітника. Остання включає навчальні та трудові компетенції та є визначальним фактором у процесі прийому на роботу, формування мотиваційного механізму та окреслення стратегічних напрямів розвитку робітничих кадрів підприємства.

Література:

1. Савченко В.А. Управління розвитком персоналу: Навч. посібник / В.А. Савченко. - К.: КНЕУ, 2002. - 351с. с. 11
2. Гугул О.Я. Управління розвитком персоналу на засадах консалтингу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 - економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / О.Я. Гугул. - Тернопіль: ТНЕУ, 2012. - 20 с.
3. Савченко В.А. Управління розвитком персоналу : навч. посібник / В.А. Савченко. - К.: КНЕУ, 2002. - 351с.
4. Вакулєнко О. Набув чинності Закон України "Про професійний розвиток працівників" / Ольга Вакулєнко // Довідник кадровика. - 2012. - № 3. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.kadrovik.ua/content/nabuv-chinnost-zakon-ukra-ni-pro-profesinii-rozvitok-prats-vnik-v>
5. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012-2020 рр. / Указ Президента України від 1 лютого 2012 року № 45/2012 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/45/2012>
6. З У "Про освіту" від 23.05.1991 р. № 1060-XII, "Про професійно-технічну освіту" від 10.02.1998 р. № 103/98-ВР, "Про вищу освіту" від 17.01.2002 р. № 2984-III.
7. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, МОН України № 127/151 від 26.03.2001 р. "Про затвердження Положення про професійне навчання працівників на виробництві"

References:

1. Savchenko V.A. Upravlinnya rozvy`tkom personalu: Navch. posibny`k / V.A. Savchenko. - K.: KNEU, 2002. - 351s. s. 11
2. Gugul O.Ya. Upravlinnya rozvy`tkom personalu na zasadaх konsalty`ngu : avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk: specz. 08.00.04 - ekonomika ta upravlinnya pidpry`yemstvamy` (za vy`damy` ekonomichnoyi diyal`nosti) / O.Ya. Gugul. - Ternopil': TNEU, 2012. - 20 s.
3. Savchenko V.A. Upravlinnya rozvy`tkom personalu: navch. posibny`k / V.A. Savchenko. - K.: KNEU, 2002. - 351s.
4. Vakulenko O. Nabuv chy`nnosti Zakon Ukrayiny` "Pro profesijny`j rozvy`tok pracivny`kiv" / Ol`ga Vakulenko // Dovidny`k kadrovu`ka. - 2012. - № 3. [Elektronny`j resurs]. - Rezhy`m dostupu: <http://www.kadrovik.ua/content/nabuv-chinnost-zakon-ukra-ni-pro-profesinii-rozvitok-prats-vnik-v>
5. Pro Strategiyu derzhavnoyi kadrovoyi polity`ky` na 2012-2020 rr. / Ukaz Prezy`denta Ukrayiny` vid 1 lyutogo 2012 roku № 45/2012 [Elektronny`j resurs]. - Rezhy`m dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/45/2012>

6. Z U "Pro osvitu" vid 23.05.1991 r. № 1060-XII, "Pro profesijno-texnichnu osvitu" vid 10.02.1998 r. № 103/98-VR, "Pro vy`shhu osvitu" vid 17.01.2002 r. № 2984-III.

7. Nakaz Ministerstva praci ta social`noyi polity`ky` Ukrayiny`, MON Ukrayiny` № 127/151 vid 26.03.2001 r. "Pro zatverdzhennya Polozhennya pro profesijne navchannya pracivny`kiv na vy`robny`cztvi"

УДК 332.1

**ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ
кандидат економічних наук, Зубков Р.С.**

Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини ВНЗ
Університету «Україна», Україна, м. Миколаїв

У статті розглядаються актуальні проблеми інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств Причорноморського регіону України. Автором проведено дослідження та аналіз окремих аспектів управління інноваційно-інвестиційною діяльністю провідних підприємств Причорноморського регіону. Визначено особливості впровадження інновацій на промислових підприємствах. Визначені основні умови, що сприяють покращенню інноваційних процесів. Проведено аналіз сучасного стану та тенденцій впровадження інновацій аграрними підприємствами Херсонської області. Зосереджено увагу на промислових підприємствах, які впроваджують інновації в Одеській області. Запропоновано напрямки щодо формування середньострокової середньо-строкової інвестиційно-інноваційної стратегії Причорноморського регіону України.

Ключові слова: інновація, Причорноморський регіон, промислові підприємства, інвестор.

PhD in Economics, Zubkov R.S. The features of the modern innovation and investment activity of enterprises of the Black sea region / Mykolaiv interregional Institute, Open International University of Human Development "Ukraine", Mykolaiv

The article deals with actual problems of innovative-investment activity of the industrial enterprises of the black sea region of Ukraine. The author of the study and analysis of selected aspects of management of innovative-investment activity of the leading enterprises in the black sea region. The features of introduction of innovations at industrial enterprises. Defines the basic conditions, conducive to improving the innovation processes. The analysis of the current status and trends of innovation in

agricultural enterprises of the Kherson region. Attention is focused on the industrial enterprises that implement innovations in the Odessa region. Proposed directions for the formation of medium-term medium-term investment and innovation strategy of the black sea region of Ukraine.

Keywords: innovation, the black sea region, industrial enterprises, the investor.

Вступ. Регіони на сучасному етапі економічного розвитку починають відігравати значну економічну, соціальну та технологічну роль в становленні територіальної інфраструктури кожної конкретної країни. Стабільний розвиток регіонів можливий лише за умови потужного та безперервного інвестиційно-інноваційного стимулювання регіональної економіки. Без регіональної інвестиційно-інноваційної моделі розвитку не можливо виробити ефективну стратегію протистояння сучасним викликам глобальних транснаціональних змін, викликаних застосуванням гібридних технологій військово-економічного втручання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні дослідження інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств України висвітлені в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Александрової, Л. Антонюка, Ю. Бажала, П. Бубенка, В.Гейця, В. Гриньової, Г.Демченко, О.Єрмакової, С. Ілляшенка, М. Ситницького, П. Хорів, С.Фірсової, Л.Федулової, Д.Черваньова та інших.

Мета дослідження. Проведення дослідження та аналізу окремих аспектів та особливостей сучасної інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств Причорноморського регіону.

Виклад основного матеріалу. В епоху обмежених фінансових ресурсів та постійної залежності національної економіки від зовнішніх запозичень Причорноморський регіон України стає невід'ємною та економічно-перспективною територією для впровадження швидких та результативних змін, пов'язаних з реформуванням та подальшою зміною парадигми територіального розвитку.

На нашу думку, варто також зосередитись на дослідженні та аналізі окремих аспектів управління інноваційно-інвестиційною діяльністю провідних підприємств Причорноморського регіону.

ТДВ «Первомайськдизельмаш» на базі газового двигуна 8ГЧН25/34 створена, з освоєнням виробництва, нова модель когенераційної установки: ДвГА-800, електричною потужністю 800 кВт, тепловою потужністю 0,93 Гкал/год, з використанням в якості палива альтернативних газоподібних його видів, в тому числі походженням із місцевих відновлюваних енергоресурсів. Особливість даної розробки полягає також в підвищенні на 20% потужності двигуна за рахунок його форсування по числу обертів колінчастого валу[1].

Завод «Фрегат» освоїв виробництво гідрантів для підключення дощувальних машин. Гідранти розроблені з урахуванням технічних параметрів підключення ДМФ «Фрегат» фронтальної і фронтально-кругової дії, що дає можливість виконати постачання комплектного вузла підключення до зрошувальної мережі.

Здійснимо аналіз сучасного стану та тенденцій впровадження інновацій аграрними підприємствами Херсонської області.

Лідерами впровадження інновацій у діяльність є такі підприємства Херсонської області, як ДП агрофірма-радгосп «Білозерський», ТОВ «Грін тім», ТОВ «Зоотехнологія», ТОВ ТД «Долинське». Так, з метою проведення планування й оперативного управління режимами зрошення основних сільськогосподарських культур в Інституті зрошеного землеробства Південного регіону НААН України розроблено інноваційний програмно-інформаційний комплекс (ПІК) «Іригація», який забезпечує високу точність розрахунків вмісту запасів вологи в активному шарі ґрунту, простоту у використанні та невисоку вартість, що дозволяє визначити раціональні норми зрошення. ПІК «Іригація» активно впроваджується у діяльність сільськогосподарських підприємств Херсонської області. За даними таких інноваційно-активних підприємств регіону як ФГ «Аделаїда», ПП «Ділан», ТОВ «Гарант», ТОВ «Сфера», ФГ «Агро Альянс» вдалося знизити використання води на 15-23%, шляхом ефективного контролю за рівнем запасів вологи у ґрунті. Високо ефективними є впровадження сучасних сортів сільськогосподарських культур, впровадження лічильників води та пального. За сучасних умов лише 3% аграрних підприємств досліджуваної області, які працюють у тваринницькій галузі, є інноваційно-активними, найбільшими серед них є: ПАТ «Чорнобаївське», ТОВ ТД «Долинське», ПП БФ «Таврія», СТОВ «Дніпро», ФГ «Еліта», ПП «Агро-простір» та інші. За даними анкетного опитування[3] інноваційно-активних підприємств Херсонської області, які працюють у галузі тваринництва, переважна більшість інновацій стосується медико-санітарного догляду, залучення високопродуктивних порід тварин та раціоналізації кормової бази.

Наприклад, СВК «Лідія» здійснила оптимізацію тваринницьких комплексів шляхом використання інноваційних технологій, унаслідок чого зниження собівартості виробництва становило 9,1%. Розширення виробництва шляхом будівництва свиногокомплексу на 800 продуктивних свиноматок у ФГ «Тюльпан» сприяло збільшенню доходу (виручки) від реалізації на 112 тис. грн. (або на 1,3%) та зниженню собівартості виробництва на 9,7%.

Створення молочного комплексу за передовими технологіями (350 голів великої рогатої худоби) у СТОВ «Дніпро» дало такий економічний ефект, як зниження собівартості виробництва на 6 %,

збільшення приросту живої маси на 11 %, збільшення чистого прибутку на 8 % [3].

Також згідно Програми економічного, соціального та культурного розвитку Херсонської області на 2016 рік [6] станом на грудень 2016 року заплановано створення умов для реалізації інвестиційно-інноваційних проектів з наданням пріоритету маловідходним та ресурсозберігаючим технологіям як таким, що є найбільш конкурентоспроможними на світовому рівні: впровадження інвестиційних проектів, які передбачають застосування новітніх технологій (ГК «Агрофьюжн» – «Будівництво заводу з переробки томатів», Інститут зрошувального землеробства Національної академії аграрних наук України – «Поширення практики застосування сучасних високопродуктивних технологій виробництва зернових, технічних і овочевих культур. Створення демонстраційно-випробувального полігону інноваційної зрошуваної техніки та обладнання»).

Потрібно зосередити увагу на промислових підприємствах, які впроваджують інновації в Одеській області. Згідно переліку інноваційно-інвестиційних проектів та програм, представленого Одеською обласною державною адміністрацією, які реалізуються промисловими підприємствами Одеської області найбільш активно впроваджують інноваційну діяльність, постійно здійснюють розробки проектів нового обладнання, впроваджують принципово нові системи, створюють нові зразки продукції, приділяють увагу створенню технологій нового покоління для забезпечення потреб постійних замовників – в машинобудуванні ВАТ «Одесакабель», ВАТ «Поршневіх кілець», ВАТ «Пресмаш», ТОВ «Телекард-прилад», ВАТ «Гемопласт», в металургії – ВАТ «Стальканат», ЗП «Інтерметал», в хімічній та нафтохімічній промисловості: ТОВ «Консенсус», ВАТ «Лукойл – одеський НПЗ», у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – ЗАТ «Перший лікєро-горілочаний завод», ВАТ «Одеський коровай», ДП «Южненьська паляниця», ЗАТ «Одесакондитер», ТОВ СП «Аттіс-Т», ВАТ «Одеський м'ясопереробний завод», ЗАТ «Одеський завод шампанських вин», у мінеральній неметалевій галузі – ЗАТ «Ізмаїльський ЗЗВ», у іншому виробництві, не відносно до інших угруповань ЗАТ «Аурум», у виробництві деревини та виробів з деревини ВАТ «Деревообробний завод» та ТОВ «Марконі – ЛТД» [4].

Підприємства Одещини є активними учасниками щорічного Одеського інноваційного форуму, міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки», міжнародної науково-практичної конференції «Українське Причорномор'я: вектори стратегічного розвитку та європейських стандартів життя» тощо.

Розглянемо впровадження інноваційні технологічні аспекти деяких з них. Наприклад, ВАТ «Одескабель» є єдиним підприємством, яке впровадило у межах системи менеджменту якості міжнародні стандарти, а саме: розробка та виробництво кабельно-провідникової продукції, система менеджменту навколишнього середовища, промислової безпеки та соціальної відповідальності. Розширюється постачання продукції торгової марки ОК-net підприємства у східний регіон України, а також покращується логістика для замовників.

Впроваджує виробництво нових засобів зв'язку ТОВ «Телекарт - прилад» збільшує випуск моделей електронних приладів обліку електроенергії для всіх категорій споживачів та постачальників електроенергії багатотарифні побутові лічильники).

На ВАТ ХК «Краян» відпрацьовується вдосконалення гідрокомунікацій кранів з використанням гідроапаратів та арматури, впроваджується виробництво телескопічних стрілковоробчатого перетину крана КС-557 Кр з високоміцної сталі, що буде сприяти організації власного виробництва замість кооперованих поставок, зниженню собівартості продукції [2, с. 210].

В межах дослідження запропонуємо напрямки щодо формування середньострокової середньо-строкової інвестиційно-інноваційної стратегії Причорноморського регіону України, які, на нашу думку, повинні базуватися насамперед на Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [5], Стратегії економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року, Стратегії розвитку Херсонської області до 2020 року, Стратегії розвитку Миколаївської області на період до 2020 року, а також з урахуванням рекомендацій, запропонованих в межах проекту «Локальні інвестиції та національна конкурентоздатність» (ЛІНК), розроблених Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) [7]:

- внесення змін в законодавство яке регулює сферу інноваційної діяльності щодо спрощення фіскальної політики та надання певних фінансових привілеїв;
- стимулювання ринкового середовища та регіонального сектору споживання інноваційних продуктів сучасними методами стимулюючого впливу;
- активізація зовнішньоекономічних ресурсів на рівні МЗС, усунення бар'єрів для залучення іноземних інвестицій в інноваційну сферу;
- забезпечення проникнення нанотехнологій у виробничу сферу регіональної інфраструктури;
- модернізація сектору економіки який використовує у виробництві запаси корисних копалин мінерального походження;

- запровадження механізмів енергозбереження на підприємствах електроенергетики, природних енергетичних ресурсів, металургійного комплексу, машинобудівної, легкої, харчової й інших галузях;
- розвиток агропромислового комплексу з урахуванням специфіки регіону та особливостей кліматичних змін, перехід до інтенсивності землеробства;
- вдосконалення транспортної інфраструктури з залученням потужного потенціалу водних ресурсів регіону;
- стимулювання розвитку інноваційної інфраструктури, а саме:
 - економічно-фінансової – створення регіональної системи фондів фінансового супроводу інновацій, залучення системи державних дотацій до передових наукових досліджень, відстрочення повернення кредитів у сфері інвестиційно-інноваційного розвитку фінансовим організаціям, надання під впровадження інновацій цільових безвідсоткових кредитів через систему державних банків, включення в програми міжнародної фінансової допомоги статей інноваційного фінансування;
 - технологічно-виробничо-інноваційної – розвиток нано-інноваційної розгалуженої інфраструктурної мережі: технологічних долин, інноваційно-технологічних осередків розвитку науки, бізнес-інкубаторів, центрів обміну сучасними технологіями;
 - бізнес-інформаційної – створення потужних центрів зосередження сучасної, актуальної інформації про світові тенденції інноваційного розвитку, яка постійно оновлюється;
 - науково-кадрової – впровадження в освітнє середовище безперервної системи підготовки та навчання фахівців у сфері інноваційного розвитку; стимулювання розвитку державної консалтингової діяльності щодо підготовки та корегування методів управління інноваційним підприємством.

Висновки. Отже, осередком для часового регіонального накопичення, а потім активного впровадження інноваційного продукту, слугують складові елементи певної регіональної інноваційної структури. До цих елементів, ефективність яких доведено практикою, слід віднести підприємства та організації, незалежно від форм власності, які значну увагу приділяють інвестиціям та інноваціям, засобам і методам їх створення та методичного впровадження. Сучасні трансформаційні процеси, які відбуваються в економіці України вимагають розглядати інновації як рушійну силу розвитку регіонів. В залежності від рівня інноваційного розвитку регіону спостерігається його соціально-економічний потенціал. Максимальне використання інновацій регіонами України дозволить зрушити з місця дисбалансові прогалини державної економіки.

Література:

1. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України / Державна служба статистики України, 2016, – с.31
2. Карпенко Л.М. Стратегічне управління інноваційною діяльністю промислових підприємств регіону: перспективи розвитку / Л.М.Карпенко // Вісник соціально-економічних досліджень.– №35. – 205-2011.
3. Кириченко Н.В. Напрями активізації та підвищення ефективності впровадження інновацій аграрними підприємствами / Н.В. Кириченко. – Херсон: ХДАУ, 2014 – 35 с.
4. Перелік інноваційно-інвестиційних проектів та програм, які реалізуються в Одеській області Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://oda.odessa.gov.ua/derzhavne-upravlnnya/proriteti-derzhavno-poltiki/nnovacijna-ekonomka/perelk-nnovacijno-nvesticijnih-proektv-ta-program-yak-realzuyutsya-v-odeskj-oblast/>
5. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова КМУ № 385 від 6 серпня 2014 р. № 385 Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
6. Програма економічного, соціального та культурного розвитку Херсонської області на 2016 рік Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://khoda.gov.ua/regionalni-programi/>
7. Проект міжнародної технічної допомоги Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність» (ЛІНК) / Одеська обласна рада Електронний ресурс – Режим доступу: http://oblrada2.odessa.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2253%3A-----usaid-l----r-----&catid=111&Itemid=277&lang=uk

References:

1. Investyciji zovnishnjoekonomichnoji dijajnosti Ukrajinjy / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajinjy, 2016, - s.31
2. Karpenko L.M. Strategichne upravlinnja innovacijnoju dijajnistju promyslovykh pidpryjemstv rehionu: perspektyvy rozvytku / L.M. Karpenko // Visnyk socialjno-ekonomichnykh doslidzhenj.- №35. - 205-2011.
3. Kyrychenko N.V. Naprjamy aktyvizaciji ta pidvyshhennja efektyvnosti vprovadzhennja innovacij aghrarnymy pidpryjemstvamy / N.V. Kyrychenko. – Kherson: KhDAU, 2014 - 35 s.
4. Perelik innovacijno-investycijnykh proektiv ta proghram, jaki realizujutjsja v Odesjkij oblasti Elektronnyj resurs. - Rezhym dostupu: <http://oda.odessa.gov.ua/derzhavne-upravlnnya/proriteti-derzhavno->

poltiki/nnovacjna-ekonomka/perelk-nnovacjno-nvesticjnih-proektiv-ta-program-yak-realzuyutsya-v-odeskj-oblast/

5. *Pro zatverdzhennja Derzhavnoji strateghiji rehghionaljnogho rozvytku na period do 2020 roku: Postanova KМУ № 385 vid 6 serpnja 2014 r. № 385 Elektronnyj resurs. - Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>*

6. *Proghrama ekonomichnogho, socialjnogho ta kuljturnogho rozvytku Khersonsjkoi oblasti na 2016 rik Elektronnyj resurs. - Rezhym dostupu: <http://khoda.gov.ua/regionalni-programi/>*

7. *Proekt mizhnarodnoji tekhnichnoji dopomoghy Aghentstva SShA z mizhnarodnogho rozvytku (USAID) «Lokaljni investyciji ta nacionaljna konkurentospromozhnistj» (LINK) / Odesjka oblasna rada Elektronnyj resurs - Rezhym dostupu: http://oblrada2.odessa.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2253%3A-----usaid-l----r-----&catid=111&Itemid=277&lang=uk*

УДК 338.48 (045)

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

кандидат технічних наук, Коноваленко О.Д., Даценко М.І.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, Україна, Кременчук

Сільський зелений туризм виступає дієвим інструментом створення нових робочих місць та розвитку інфраструктури регіонів. В статті досліджені основні типи сільського туризму. Досліджено особливості сільського зеленого туризму та його вплив на зайнятість населення. Розглянуті та проаналізовані особливості надання туристичних послуг в заміському кластер-домі сільського туризму «Country House». Запропоновані заходи щодо більш ефективного розвитку зеленого туризму на Полтавщині і залучення більшої кількості вітчизняних і зарубіжних туристів.

Ключові слова: сільський зелений туризм, цінова стратегія, послуги сільського туризму, проблеми сільського зеленого туризму, авторські проекти для школярів.

*PhD in Technical Sciences, Konovalenko O.D., Datsenko N.I.
Formation of strategy of rural tourism development at regional level / Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Ukraine, Kremenchuk*

Green rural tourism is an effective instrument for workplaces creation and regional infrastructure development. The article explores the main types of rural tourism. The main types of green rural tourism and its impact on the population employment have been researched. Furthermore, the principal features of the tourism services provided by the cluster-house of rural tourism «Country House» have been reviewed and analyzed. The measures which can promote the development of green tourism in Poltava region and attract more domestic and foreign tourists are proposed.

Key words: rural green tourism, price strategy, rural tourism service, green tourism issues, author's projects for schools.

Вступ. Туризм охоплює широкий діапазон видів діяльності: економічної, соціальної, обслуговуючої, послуги туроператорів і турагентів і т.д. У сучасних умовах розвитку України в кожній галузі відбувається пошук нових шляхів і методів виробництва, здійснюється аналіз сучасного стану, окреслюються перспективи на майбутнє. Ці процеси відбуваються також і в туристичній галузі, яка спрямована на отримання прибутку через задоволення туристичних потреб населення, надання йому різноманітних туристичних послуг у вигляді житла, харчування, транспортного й екскурсійного та іншого сервісу.

Розвиток туризму в економіці країни особливо актуальний, оскільки саме завдяки туризмові можна поліпшити соціально-економічну ситуацію в цілому. Сфера туризму підтримує майже 50 суміжних галузей та створює додаткові місця. Один турист дає роботу 10 особам [3]. Створення одного робочого місця в туризмі в 20 раз дешевше, ніж у промисловості. В широкому розумінні туристичну галузь можна визначити як міжгалузевий комплекс, який включає транспортні та туристичні підприємства; підприємства, пов'язані з туризмом (капітальне і дорожнє будівництво, підприємства комунального і готельного господарства, зв'язку та інші); широку сферу послуг, якими користується турист [7].

Сільський туризм – це проведення вільного часу в сільському середовищі, якому притаманна відповідна забудова, сільський побут, мальовничий ландшафт. Сільський зелений туризм поєднує в собі заняття у вигляді пішохідних і кінних прогулянок, спортивних та оздоровчих подорожей, які відбуваються у сільській місцевості серед живої зеленої природи. Так, іспанський дослідник Монтанер Хо Монтехано відмічає, що „зелений туризм” – це „діяльність, що відбувається у контакті з природою, життям у таборах або поселеннях. Ця діяльність поєднана із сільськогосподарськими роботами, знайомством із життям сільських поселень, пішими екскурсіями, вивченням флори і фауни [6, 8].

Інколи поняття сільський зелений туризм ототожнюють з агротуризмом. Так М.Рутинський і Ю.Зінько стверджують, що агротуризм може виступати як елемент або частина сільського туризму тому, що він має тісний зв'язок саме із сільським фермерським господарством. Крім цих видів туризму можна виділити екологічний туризм. Його суть зводиться до організації туризму на малозмішаних людиною ландшафтах без заподіяння шкоди навколишньому середовищу [11]. Таким чином, екологічний туризм і зелений туризм спрямовані на збереження екологічних систем. Тому іноді ці два види туризму інколи називають екоагротуризмом. Але сільський зелений туризм, поєднуючи в собі деякі складові інших видів туризму, виступає як вид проведення вільного часу як стаціонарного відпочинку у сільській місцевості з невеликими радіальними маршрутами. В свою чергу екотуризм – проведення вільного часу на маршруті, під час якого люди знайомляться з природними чи історико-культурними пам'ятками території: [5].

Постановка проблеми. Сільський туризм швидко розвивається в Україні протягом останніх 10 років. Товарна і цінова політика в сфері сільського туризму спрямована на розробку привабливого туристичного продукту для вітчизняних та іноземних споживачів. Тому актуальним питанням постає питання розробки ефективної стратегії сільського (зеленого) туризму на Полтавщині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблеми розвитку галузі туризму і її вплив на економічну складову держави досліджувались в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених – Н. Ольє, Р. Ланкар, Й. Рота, Г. Рігер, Д. Ісмаєв, Д. Стеченко [4]; М. Черета, Л. Бухаріна [11].

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення економічних і екологічних аспектів розвитку сільського зеленого туризму Полтавщини в умовах сталого розвитку регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Товарна політика в сфері сільського туризму спрямована на розробку привабливого туристичного продукту сільського туризму для вітчизняних та іноземних споживачів. Туристичні продукти сільського туризму в Україні можна представити наступними групами (таблиця 1):

Таблиця 1

Особливості туристичних продуктів сільського туризму

Критерії групування туристичних продуктів	Групи туристичних продуктів сільського туризму	Території, які асоціюються з відповідними туристичними продуктами
1. За видами туристичних	1.1. Внутрішній	1.1.1. Всі області
	1.2. Іноземний	1.2.1. Закарпатська,

ринків		Львівська, Івано-Франківська, Чернігівська, Київська
2. За видами туристичних атракцій	2.1. Етнографічно-фольклорні	2.1.1. Полтавська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська
	2.2. Культурно-історичні	2.2.1. Київська, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська
	2.3. Природно-рекреаційні	2.3.1. Всі області
	2.4. Сільськогосподарські	2.4.1. Всі області
	2.5. Гастрономічні	2.5.1. Всі області
	2.6. Екзотичні	2.6.1. Київська
	2.7. Привабливі умови розміщення	2.7.1. Полтавська, Чернігівська
	2.8. Можливості для активного відпочинку	2.8.2. Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська
	2.9. Змішані	2.9.1. Всі області

Аналізуючи таблицю 1 бачимо, що найперспективнішим сегментом споживачів туристичного сільського туризму виступають вітчизняні туристи. Тільки в Київській області найбільш поширений екзотичний (екстремальний) туризм для іноземних туристів. А саме відвідування Чорнобильської АЕС. З метою позиціонування та просування туристичного продукту оселі сільського зеленого туризму пропонують різновид додаткових послуг, які розрізняються за місцевостями (таблиця 2).

Таблиця 2

Різновиди послуг, що надаються туристам

Види послуг	Області					
	Івано-Франківська	Львівська	Закарпатська	Київська	Полтавська	Чернігівська
1. Харчування стравами національної домашньої кухні	**	**	**	*	*	**
2. Екскурсійне обслуговування	**	*	**	**	*	**

3. Участь у проведенні народних свят, обрядів	**	*	**	**	**	**
4. Збір грибів, ягід	**	*	**	**	**	**
5. Відвідування народних умільців	**	*	**	**	*	*
6. Пішохідний туризм	**	*	**	*	*	*
7. Полювання	**	**	**	**	**	**
8. Рибальство	**	**	**	**	**	**
9. Кінний туризм	**	**	**	*	**	**
10. Агропослуги	**	**	**	**	**	**
11. Зимовий відпочинок	**	**	**	*	*	**
12. Лікування	-	-	*	-	-	-
13. Придбання сувенірів	**	*	**	**	*	*

** - найбільш поширено,

* - досить поширено

- - не поширено

Цінова політика слугує вагомим інструментом залучення туристів для відпочинку в сільській місцевості і залежить від ряду факторів: місце розташування, категорії засобу розміщення, сезону тощо. Як показує дослідження, вартість послуг проживання в сільському туризмі не завжди відповідає специфіці такого виду туризму як недорогого сімейного відпочинку (таблиця 3).

Таблиця 3

Середня вартість послуг по розміщенню 1 особи в сільських садибах у деяких регіонах України, грн./чол.

Регіон	Умови	Вартість проживання	Вартість харчування
Дніпропетровська область, садиба „Стара хата”	У садибі – душ, гаряча вода, туалет, літній душ	150	100
Кіровоградська область, садиба „На гачок”	Телевізор, холодильник, туалет, душ, ванна, кухня	400 грн. за номер	за домовленістю
Закарпатська область, садиба	Телевізор, душ, туалет	550 грн. за котедж (4	харчування в кафе

„Смерекова хата”		особи) 1100 грн. новорічна ціна 850 грн. за двохповерхо- вий котедж (7 осіб) 1700 грн. новорічна ціна	
Івано-Франківська область, садиба „Зоряна”	Телевізор, душова кабіна, туалет	400 грн. двохмісцевий номер 500 грн. трьохмісний номер	кафе-столова за домовленістю
Одеська область, садиба „Лагуна”	Телевізор, душ, туалет, гаряча і холодна вода цілодобово	150-375 грн. в залежності від класу кімнат	харчування за додаткову плату
Полтавська область, садиба „У Оксани”	Душ, туалет, холодильник, телевізор	150 грн. номер з кондиціонером	160

Наявність цінкових знижок може слугувати вагомим інструментом залучення туристів в сільській місцевості. Як показують проведені дослідження, в ряді регіонів (Київська, Полтавська, Львівська області) цінкові знижки практично не застосовуються, в той час як в Івано-Франківській, Закарпатській та Чернігівській областях використовуються ряд знижок з ціни послуг: сезонні знижки, знижки за кількість туристів, за кількість днів перебування, постійним клієнтам, для дітей (таблиця 4). Принципово важливим для залучення туристів до споживання послуг сільського туризму може стати подальше розповсюдження знижок в залежності від можливостей клієнта. Такий вид знижок є характерним лише для даного виду туризму.

Таблиця 4

Розмір цінкових знижок на послуги сільського туризму в регіонах України

Види знижок	Розмір знижок по регіонах, % до вартості					
	Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Київська	Полтавська	Чернігівська
За кількість туристів	10-20	-	-	-	-	10
За тривалість перебування	10-20	10	-	-	-	10

Постійним клієнтам	10	20	-	-	-	20
Дітям	25-50	10	20	-	10-100	20
В залежності від можливостей клієнта	10	-	-	-	-	10-30

Підприємці в сфері сільського туризму, не маючи відповідних економічних знань та досвіду використання механізмів ціноутворення, орієнтуються при встановленні ціни на власну інтуїцію або на ціни конкурентів. Таким чином, цінова політика в сфері сільського туризму потребує розробки механізму визначення вартості послуг, що складають туристичний продукт, та механізму встановлення знижок.

Враховуючи проведені дослідження можна виділити основні фактори, які впливають на формування туристичних потреб [2].

Туристичні потреби формуються завдяки наступним факторам:

1. Природні фактори (географічне положення місця відпочинку, клімат, флора, фауна).

2. Соціально-економічний розвиток місця відпочинку (мова, економічний і культурний рівень розвитку країни).

3. Матеріальна база туристської індустрії (транспорт, готелі, підприємства харчування, дозвілля, спортивно-курортні).

4. Інфраструктура місця відпочинку (комунікації, під'їзні колії, освітлення, пляжі, стоянки, садово-паркові господарства).

5. Туристична пропозиція (ресурси гостинності, у тому числі екскурсійна, пізнавальна, спортивна, розважальна, курортна і рекреаційна пропозиції).

У основі будь-яких туристичних послуг лежить необхідність задоволення якої-небудь потреби.

На Полтавщині діють 74 садиби зеленого туризму. Серед цих садиб у Великобагачанському районі – 5 садиб, Диканський район – 18 садиб, Кременчуцький район – 3 садиби, Миргородський район – 15 садиб, Новосанжарський район – 5 садиб, Пирятинський район – 2 садиби, Полтавський район – 6 садиб, Шишацький район – 1 садиба, Гадяцький район – 2 садиби, Глобинський район – 1 садиба, Зінківський район – 2 садиби, Козельщанський район – 4 садиби, Котелевський район – 3 садиби, Лохвицький район – 2 садиби, Лубенський район – 5 садиб [9, 10].

Яскравим представником сільського зеленого туризму в Кременчуцькому районі виступає заміський кластер – дім сільського зеленого туризму, правдивої їжі, органік-товарів, етно-просвітництва, еко-освіти і відпочинку – Кантрі Хауз (Country House).

Садиба сільського зеленого туризму „Country House – Кантрі Хауз” – це затишний сільський будинок з усіма зручностями, великий двір з сучасним ландшафтом, з фруктовими деревами, штучним

струмком та невеличкими озерцями, альтанками, дитячим майданчиком, а також городом, де все можна спробувати „прямо з грядки”. Мається чудовий газон, по якому вранці туристи мають змогу босоніж побродити і відчувти росу свіжості та отримати пригорщу здоров'я.

Гостей зустрічають за давнім українським звичаєм – з хлібом-сіллю на вишиваному рушнику, біля входу на територію садиби. Пропонують справжній український борщ за рецептом господині, пампушки, вареники, печеню, сало, узвар, пироги, та багато інших трав – все з місцевих продуктів. Фірмова страва – здавляна пшоняна каша, зварена на відкритому вогні. Все це – в макітрах, глечиках, кухлях, глиняних тарілках. Якщо туристи бажають то їм приготують улюблену страву і, за бажанням, накриють стіл в європейському стилі.

Садиба має вигідне територіальне розміщення – між містом Кременчуком та ландшафтним заказником загальнодержавного значення „Білецьківські плавні”, який є складовою ландшафтного парку „Кременчуцькі плавні”. Це дає змогу відпочивальникам поєднувати тихий сільський відпочинок на природі з приладами розважальних закладів сучасного міста. Туристи можуть ознайомитись з пам'ятками природи, архітектури м. Кременчука та району.

Для туристів екскурсії та прогулянки круглий рік, бо неподалік садиби – заплави річки Дніпро, сосновий та змішаний ліс. До складу заказника входять острови Зелений, Динька, Фантазія, які в також можете відвідати.

Ви можете піти на риболовлю, полювання, збирати гриби та лікарські трави. А головне – відпочити душею і тілом від усіх проблем.

Особливістю садиби – є творчість – це і, в нашому естві, і у відвідувачах, які потрапивши до господарів одного разу стають постійними гостями, однодумцями та навіть друзями. Господарі творчо підходять як до організації простору, так і до організації Вашого відпочинку.

Вони запропонують Вам програму „ЕКО-RELAX”. Це справжня подорож до себе, повна неочікуваних приємних відчуттів та пригод! Наша садиба дає всі можливості для того, щоб по-справжньому відпочити душею, тілом, розумом, дозволити душі побути в стані комфорту і позитивного настрою. Ми складемо програму „RELAX-ДЕНЬ”, „RELAX-ВИХІДНІ” за Вашими побажаннями. Адже хтось наповну відпочиває тільки в групі малознайомих людей, хтось надає перевагу вузькому колу близьких друзів, комусь буде комфортно удвох з коханою людиною, а для когось це буде час, проведений наодинці із самим собою.

На території нашої садиби проводяться цікаві семінари-практикуми з ландшафтного дизайну та флористики, еко-заняття для дітей та дорослих.

На території садиби є постійнодіючий дитячий „НАТУР-КЛУБ”. Це унікальний авторський проект для діток віком від 3 до 12 років. В основі – програма спрямована на вивчення оточуючого світу, на взаємодію дитини і оточуючого світу з допомогою дорослого, який направляє діяльність дитини так, щоб вона могла робити самостійні висновки. В основу взято досвід німецький лісових дитячих садків та дитячих садків в сільських господарствах, де діти через екскурсії в ліс, прогулянки, ігри та заняття, розваги та свята, а також через працю в городах та по догляду за тваринами отримують необхідний досвід, вчать досліджувати, засвоюють необхідні знання з математики, грамоти та інших наук, необхідних для занять у школі. Заняття проводить волонтер натурклубу, яка півтора року працювала в Німеччині саме в дитсадку такого типу. Кращі елементи німецького досвіду адаптовано до нашої природи, культури, історії та менталітету. Влітку діти мають змогу відвідувати натур-клуб щодня, а в інші пори року – два рази на тиждень – у суботу та неділю. В процесі занять діти вчать вільно спілкуватись на трьох мовах – українській, російській та англійській.

Молодші школярі (діти від 7 до 12 років) мають змогу поєднувати відпочинок з розвитком у „ЗЕЛЕНІЙ ШКОЛІ”. Заняття в школі з цікавої ботаніки та знайомство з тваринним світом проходять один раз в тиждень. В невимушеній формі діти проводять дослідницькі експерименти на міні-городах, під час еко-вечоринок, та в процесі спостережень за птахами, комахами, знайомляться на практиці з основами флористики та ландшафтного дизайну.

Не залишилися осторонь і підлітки. Для них влітку працює наметове містечко „ЕКО-ТАБІР”. Це час еко-фестивалів, свят, ярмарок рукоділля, конкурсів, спортивних змагань, участі в створенні еко-стежок, тощо. Одним словом, змістовного відпочинку.

Цікаву форму відпочинку в нашій садибі облюбували жіночки, які об'єднались в жіночий клуб „ДАМСЬКЕ ЩАСТЯ”, адже в нашій садибі є простір для відпочинку, спілкування, для рідкісних кулінарних експериментів, для змістовних походів, подорожей та прогулянок, простір для тих малих радостей, які складають жіноче щастя. Щастя, де немає товкотні на зупинці, злого начальства, відключення гарячої води, де кошеня ловить сонячних зайчиків, а нитки якраз вистачає на три останні хрестики. І ніхто не вказує, як треба жити, а тільки допомагає вирішувати життєві проблеми. Жіночий клуб „Дамське щастя” – це нові можливості для особистого розвитку в поєднанні з активним відпочинком. Для всіх, без винятку, відкриті двері до нашої творчої майстерні. Власники садиби та всі члени сім'ї багато років

поспіль займаються створенням народних і авторських сувенірів та їх виготовленням. Постійно приймають участь у міжнародних та всеукраїнських виставках, ярмарках прикладного мистецтва, конкурсах та інших мистецьких заходах. Роботи знаходяться в приватних колекціях Росії, Німеччини, США, Канади, Італії та ін. країн.

У майстерні „Country House – Кантрі Хауз” відпочиваючі зможуть поспостерігати, а за бажанням прийняти участь у майстер-класах по виготовленню різноманітних сувенірів від народних, етнічних до сучасних предметів декору. Тут ви можете домовитися з господарями і попрацювати разом із своїми співробітниками або друзями. Креативний майстер-клас в компанії колег – це відмінний і нестандартний тимблдінг.

Господарі садиби з радістю поділяться своїми знаннями та вміннями. Ви можете поєднати відпочинок у садибі з навчанням технікам декупажу, вишивки, шаблонного малювання, бісероплетіння, кінусайги. Тут в тіні фруктового саду та під журчання водички ви можете пошити модні ляльки-тільди, створити штучні квіти з фоамірану, органзи, прикраси з бісеру, полімерної глини або поринути в історію віків – власноруч створити ляльку-мотанку, виготовити оберіг.

Висновки. В галузі сільського зеленого туризму проблемним сьогодні є неефективне та нераціональне використання відповідних ресурсів, сьогоднішній рівень розвитку туристичної індустрії не відповідає наявному потенціалу. Для Полтавщини розвиток сфери сільського зеленого туризму уповільнює відсутність розвиненої інфраструктури, відсутність якісної реклами та глибокої інформації про садиби зеленого сільського туризму та послуги які надаються на світовому рівні.

Література:

1. Бухаріна Л.М. Розробка стратегії розвитку сфери туризму в Україні / Л.М. Бухаріна // *Економіка та держава*. – 2009. – № 1. – С. 103–105.
2. Любіцева О.О. Методика розробки турів : навчальний посібник [текст] / О.О. Любіцева. – К.: «Альтерпрес», 2008. – 104 с.
3. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О.О. Любіцева. – К.: «Альтерпрес», 2005. – 436 с.
4. Стеченко Д.М. Передумови і напрями формування туристичного ринку в Україні / Д.М. Стеченко // *Туризм: Теорія і практика*. – 2005. – № 1. – С. 5–11.
5. Чередида М. Членство в ЄС дає можливість розвитку туристичної галузі України / М. Чередида // *Зеркало недели*. – 2007. – 1 грудня. – С. 11.
6. Sznajder M. Agroturystyka / M. Sznajder, L. Przezbyrska. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2006.

7. Офіційний сайт Світової організації туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.world-tourism.org>.
8. Джафар Джафари. Феноменология туризма: сайт «туристический вестник» [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourvest.ru/articles/article0003>.
9. Офіційний сайт Асоціації лідерів тур бізнесу України Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.altu.com.ua/news>.
10. Полтавщина туристична: Садиби сільського зеленого туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poltava-tour.gov.ua/page/sadibi-silskogo-zelenogo-turizmu>.
11. Рутинський М.Й. Сільський туризм: навчальний посібник [текст]/ Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. – К.: Знання, 2006. – 271 с.

References:

1. Buharina, L.M. (2009). Rozrobka strategiyi rozvitku sferi turizmu v Ukrayini, *Ekonomika ta derzhava*, no. 1, s. 103–105.
2. Lyubitseva, O.O. (2008). *Metodika rozrobki turiv: navchalniy posibnik*, Alterpres, Kiev, 104 s.
3. Lyubitseva, O.O. (2005). *Rinok turistichnih poslug (geoprosstorovi aspekti)*, Alterpres, Kiev, 436 s.
4. Stechenko, D.M. (2005). *Peredumovi i napryami formuvannya turistichnogo rinku v Ukrayini*, *Turizm: Teoriya i praktika*, no. 1, s. 5–11.
5. Chereda, M. (2007). *Chlenstvo v ES dae mozhlivist rozvitku turistichnoyi galuzi Ukrayini*, *Zerkalo nedeli*, 1 dekabrya, s. 11.
6. Sznajder, M., Przezbyrska, L. (2006). *Agroturystyka*, *Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne*, Warszawa.
7. Ofitsiyiniy sayt Svitovoyi organizatsiyi turizmu [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.world-tourism.org>.
8. Dzhafar Dzhafari. Fenomenologiya turizma: sayt «turisticheskiy vestnik» [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.tourvest.ru/articles/article0003>.
9. Ofitsiyiniy sayt Asotsiatsiyi lideriv turbiznesu Ukrayini [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.altu.com.ua/news>.
10. Poltavschina turistichna: Sadibi silskogo zelenogo turizmu [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://poltava-tour.gov.ua/page/sadibi-silskogo-zelenogo-turizmu>.
11. Rutinskiy, M.Y., Zinko, Yu.V. (2006). *Silskiy turizm: navchalniy posibnik [tekst]*, Znannya, Kiev, 271 s.

УДК 352.07:336.1

ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ– ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ

кандидат технічних наук, доцент, Форкун І. В., Футорний П. В.
Хмельницький національний університет, Україна, Хмельницький

У статті визначено сутність та види децентралізації публічних фінансів за сферою впливу та способом побудови, охарактеризовано зміст фінансово-бюджетної децентралізації та визначено децентралізацію доходів, видатків та також процесуальну і організаційну самостійність як основні її складові, запропоновано функціональну залежність, за якою можна оцінювати результативність фінансово-бюджетної децентралізації відповідно до основних факторних показників, розглянуто скандинавську, латинську та ганноверську європейські моделі децентралізації публічної сфери та визначено за якою із них розвивається фінансово-бюджетна децентралізація в Україні у наш час

Ключові слова: децентралізація, фінансово-бюджетна децентралізація, бюджет, місцеві бюджети, фінанси

PhD in Technics Sciences, Associate Professor Forkun I. V., Futorny P.V. Financial and budgetary decentralization – the European choice of Ukraine / Khmelnytskyi National University, Ukraine, Khmelnytskyi

The article displays the essence and types of decentralization of public finances on the basis of influence and construction methods, describes the content of financial and budgetary decentralization, defined revenues and costs decentralization and also procedural and organizational autonomy as its main components, proposed a function that can assess effectiveness of , financial and budgetary decentralization in accordance with the main indicators, reviewed Scandinavian, Latin and Hanover European models of decentralization of the public area and also determined place of financial and budgetary decentralization in Ukraine which is growing nowadays

Keywords: decentralization, financial and budgetary decentralization, budget, local budgets, finances

Вступ. В українських умовах декларативні спроби здійснення реформ на основі участі у міжнародних договорах щодо децентралізації сфери публічного управління держави до 2014 року не отримали широкомасштабної підтримки та були позбавленими рис формування фінансово спроможної форми реалізації публічної влади. Органи місцевого самоврядування не були забезпечені ні повним переліком повноважень, ані фінансовими ресурсами для їх реалізації.

З огляду на це, вітчизняними науковцями систематично розглядалось питання щодо підвищення ефективності державного управління, що в свою чергу стосується децентралізації публічних фінансів. Цій темі присвячено дослідження О. Бориславської, Н. Булеци, В. Гройсмана, І. Заверухи, Е. Захарченко, М. Трещова та ін. Однак, очевидно, що у динамічному інформаційному середовищі надзвичайно актуальною є потреба додаткових знань із фінансово-бюджетної децентралізації як інструменту розвитку місцевого самоврядування.

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є дослідження європейського досвіду щодо децентралізації публічних фінансів та визначення поточного стану процесу реалізації реформи фінансово-бюджетної децентралізації в Україні.

Виклад основного матеріалу статті. Досвід багатьох демократичних держав свідчить про реальну економічну дієвість децентралізації публічного сектору влади та управління у рамках підвищення ефективності організації суспільних відносин. Загалом децентралізація є категоріальним поняттям, що включає в себе адміністративно-територіальний устрій держави із визначеними органами публічного адміністрування та достатній обсяг фінансових ресурсів на здійснення власних функцій та повноважень.

У ст. 132 Конституції України визначено основоположні засади територіального устрою держави: «Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади» [1]. Саме у цій цитаті визначено децентралізацію як одну із можливих форм здійснення державної влади, а у слові «поєднання» відображено довготривалі коливання українського міжнародного статусу між Сходом і Заходом.

Курс на фінансово-бюджетну децентралізацію поряд із реформою місцевого самоврядування визначено ключовим заходом у рамках європейського вектору економічного розвитку України починаючи з 2014 р. із підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

В Україні розпочався процес реформування державних інституцій у напрямку децентралізації, тому наразі надзвичайно важливим є вивчення типових видів впровадження децентралізації із зарубіжного досвіду. За сферами впливу та способом побудови існують такі види децентралізації (рис. 1).

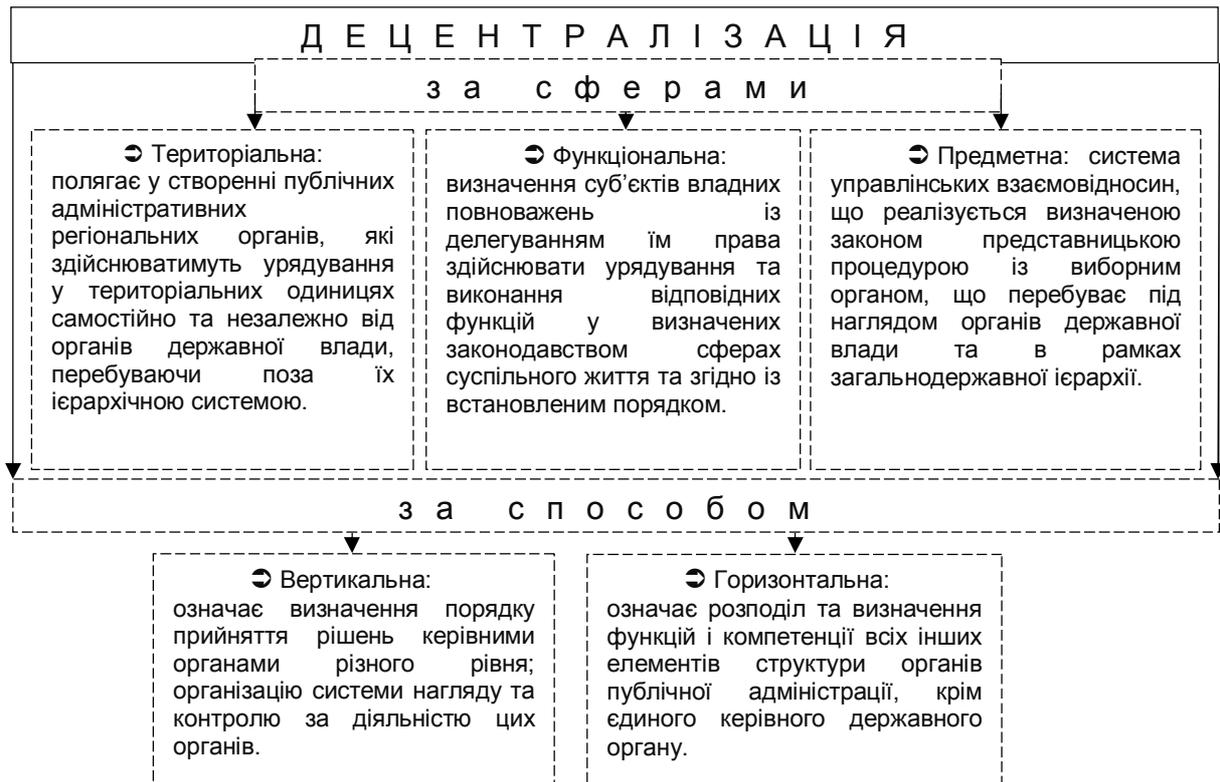

Рис. 1. Основні види децентралізації публічної сфери
(складено за матеріалами [3, с. 10-11])

В даному контексті йдеться не лише про різні види децентралізації, а й про правову форму практичної реалізації кожного з них. Фінансово-бюджетна децентралізація як законодавчо визначений чіткий механізм є головним компонентом, який супроводжує та фактично імплементує децентралізацію публічної влади. Саме фінансово-бюджетна децентралізація дає змогу не лише вбудувати нові принципи функціонування держави, а й оцінити реальні результати зростання добробуту суспільства відповідно до змін у бюджетній та податковій системі держави, визначити рівень компетентності новостворених публічних адміністрацій та адекватності політичної системи відповідно до суспільних очікувань, системи контролю за відповідальністю у публічній сфері. До того ж, важливим фактором успішності реформи децентралізації та визначення її результативності є позитивне та адекватне її сприйняття суспільством, а, отже, існує низка соціально-психологічних та ментальних особливостей, які опосередковано здатні стримувати процес децентралізації фінансових ресурсів держави.

В європейській практиці зміст фінансово-бюджетної децентралізації залежить від трьох ключових складових (рис. 2).

Рис. 2. Складові фінансово-бюджетної децентралізації
(складено за матеріалами [3, с. 78])

Оцінювання результатів фінансово-бюджетної децентралізації можна здійснити за кількісними та якісними критеріями. Комплексну оцінку таку можна представити у вигляді функціональної залежності (розробка авторів):

$$\text{ФБД} = f(V\%, V_{\text{ВВП}}, D\%, \text{ВД}, \text{МТ}), \quad (1)$$

де ФБД – показник фінансово-бюджетної децентралізації, у відсотках, або за рейтинговою оцінкою адміністративних одиниць);

$V\%$ – співвідношення показника видатків місцевих бюджетів до державних видатків, %

$V_{\text{ВВП}}$ – обсяг видатків місцевих бюджетів до ВВП, %;

$D\%$ – співвідношення показника доходів місцевого самоврядування у публічних доходах, %;

ВД – частка власних доходів у структурі доходів місцевих бюджетів, %;

МТ – обсяг міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів, %.

Схожими за типологією оцінювання є показники співвідношення видатків місцевого самоврядування до державних видатків та співвідношення їх доходів до державних доходів – свідчать про фінансову спроможність місцевого самоврядування щодо наповнення бюджету та його якісного виконання, тобто в цілому виражає ступінь власне бюджетної децентралізації.

Специфічним показником оцінювання є обсяг видатків місцевих бюджетів до ВВП, оскільки демонструє ту частину публічних ресурсів, що є перерозподіляється поміж органами місцевого самоврядування, тобто відображає рівень власне фінансової децентралізації в державі.

Умовно, показник вищий ніж 15 % означає високий рівень децентралізації. Показник нижче 10 % означає низький рівень децентралізації.

Оцінити фінансову самостійність та спроможність можна за часткою власних доходів у структурі доходів місцевих бюджетів, що забезпечує своєрідну фінансову автономію адміністративної одиниці, таким чином, оцінюється забезпечене право регулювання окремих податкових ставок та реалізується фіскальну децентралізація.

Поряд із попереднім показником необхідно оцінити обсяг міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів, оскільки розміри цих показників є протилежними за сутністю: чим більший обсяг трансфертів – тим нижчий рівень фінансової самостійності і незалежності місцевого самоврядування, відповідно нижчим є рівень фінансово-бюджетної децентралізації [3, с. 78-79].

Вказаний перелік показників-факторів не є вичерпним, проте забезпечує найбільш швидку оцінку результатів імплементування фінансово-бюджетної децентралізації.

Європейська практика дає опис декількох моделей забезпечення місцевого самоврядування в рамках фінансово-бюджетної децентралізації (рис. 3).

Рис. 3. Європейські моделі фінансово-бюджетної децентралізації

(складено за матеріалами [3, с. 79])

Розглянемо до якої європейської моделі фінансово-бюджетної децентралізації можна віднести українську відповідно до визначених ознак за 2014-III кв. 2016 рр. (таблиця 1).

Таблиця 1

Аналіз спрямованості фінансово-бюджетної децентралізації до визначених європейських моделей

Період	Номинальний ВВП, млрд. грн	Доходи зведеного бюджету України, млрд. грн	Місцеві доходи (без урахування міжбюджетних трансфертів), млрд. грн	Частка місцевих доходів до ВВП, %	Частка місцевих доходів до загальнодержавних доходів, %
2014 р.	1566,7	456,1	101,1	6,5	22,2
2015 р.	1979,5	652,0	120,5	6,1	18,5
III кв. 2016 р.	2109,9	525,3	120,7	5,7	23,0

(* складено за матеріалами ДКСУ [6])

Як бачимо, розраховані індикативні показники дають змогу віднести комплексну фінансово-бюджетну децентралізацію в Україні до латино-романської моделі, яка у тому числі бралась до уваги під час розробки нормативно-правового забезпечення реформи фінансово-бюджетної децентралізації в Україні, зокрема французьке законодавство та ін.

До того ж, позитивними наслідками фінансово-бюджетної децентралізації за III кв. 2016 р. є зростання доходів об'єднаних територіальних громад більш, ніж у 6 разів – до 4,98 млрд. грн (за період III кв. 2015 р. – становили 0,8 млн. грн), при чому власні ресурси громад зросли утричі – до 2,2 млрд. грн (за період III кв. 2015 р. – становили 0,7 млн. грн). Реверсна дотація (вилучення коштів до державного бюджету) за 9 місяців 2016 р. становить 49 млн. грн.

Висновки. Таким чином, імплементація фінансово-бюджетної децентралізації в Україні відзначається позитивними наслідками, зокрема зміна у порядку публічної діяльності місцевих органів: зростання гнучкості, прозорості та відкритості у прийнятті рішень, залучення інституту громадянського суспільства на рівних правах до публічного управління місцевими фінансами, реальне зростання економічної ефективності наповнення місцевих бюджетів додатковим фінансовим ресурсом та громадська оцінка результатів реалізованих рішень.

На жаль, окремі реалії впровадження реформи несуть певні ризики, наприклад, дезінтеграція діяльності публічного сектору, послаблення її вертикальних зв'язків із децентралізованими

одинацями та прийняття рішень посадовцями із неналежним рівнем професійної кваліфікації.

У подальшому варто зазначити, що реалізація фінансово-бюджетної децентралізації в Україні повинна враховувати виклики суспільства, бути виваженою та реформувати усталені державні інститути, враховувати запропоновані показники-індикатори, що визначають тенденцію руху реформи, а також розширювати та вдосконалювати їх перелік.

Література:

1. Конституція України: [прийнята Верх. Радою від 28.06.1996 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.11.2016)
2. Європейська хартія місцевого самоврядування: ратифіковано Законом № 452/97-ВР від 15.07.97. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення 10.11.2016)
3. Бориславська О. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К.: ТОВ «Софія». – 2012. – 128 с.
4. Булеца Н. В. Зарубіжні підходи щодо бюджетного регулювання розвитку регіонів / Н. В. Булеца // [Електронний ресурс]: Режим доступу www.inter-nauka.com/uploads/public/14514063942716.pdf (дата звернення 10.11.2016)
5. Гройсман В. Б. Процеси централізації та децентралізації в сучасному державному управлінні / В. Б. Гройсман // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2015. – Вип. 2. – С. 26-37.
6. Звіти про виховання бюджетів: матеріали Державної казначейської служби України за 2014, 2015 рр., III кв. 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477> (дата звернення 10.11.2016)
7. Реформа децентралізації в Україні: офіційний портал реформи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua> (дата звернення 10.11.2016)
8. Трещов М. М. Децентралізація як засіб ресурсної самодостатності територіальних громад: теоретичний аспект / М. М. Трещов // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2015. – вип. 5(25). – С. 60-69.

References:

1. *Konstytutsiya Ukrainy: [Verkh. Radyu 28.06.1996] [Elektronnyy resurs].* – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA%2F96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennya: 10.11.2016)
2. *Yevropeys'ka khartiya mistsevoho samovryaduvannya: ratyfikovano Zakonom 452/97-VR vid 15.07.97.* – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036
3. *Boryslavs'ka O. Detsentralizatsiya publichnoyi vlady: dosvid yevropeys'kykh krayin ta perspektyvy Ukrainy / [Boryslavs'ka O., Zaverukha I., Zakharchenko E., ta in.]; Shveytsars'ko-ukrayins'kyy proekt «Pidtrymka detsentralizatsiyi v Ukraini – DESPRO».* – K.: TOV «Sofiya». – 2012. – 128 s.
4. *Buletsa N. V. Zarubizhni pidkhody shchodo byudzhethoho rehulyuvannya rozvytku rehioniv / N. V. Buletsa // [Elektronnyy resurs]: Rezhym dostupu www.inter-nauka.com/uploads/public/14514063942716.pdf (data zvernennya 10.11.2016)*
5. *Hroysman V. B. Protsesy tsentralizatsiyi ta detsentralizatsiyi v suchasnomu derzhavnomu upravlinni / V. B. Hroysman // Derzhavne upravlinnya ta mistseve samovryaduvannya. – 2015. – Vyp. 2. – S. 26-37.*
6. *Zvity pro vykhovannya byudzhektiv: materialy Derzhavnoyi kaznacheys'koyi sluzhby Ukrainy za 2014, 2015 rr., III kv. 2016 r. [Elektronnyy resurs].* – Rezhym dostupu: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477> (data zvernennya 10.11.2016)
7. *Reforma detsentralizatsiyi v Ukraini: ofitsiyyny portal reformy. [Elektronnyy resurs].* – Rezhym dostupu: <http://decentralization.gov.ua> (data zvernennya 10.11.2016)
8. *Treshchov M. M. Detsentralizatsiya yak zasib resursnoyi samodostatnosti terytorial'nykh hromad: teoretychnyy aspekt / M. M. Treshchov // Derzhavne upravlinnya ta mistseve samovryaduvannya. – 2015. – vyp. 5(25). – S. 60-69.*

УДК: 657.62:631.16.

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ІНВЕСТОРА

кандидат економічних наук, доцент, Химич О. В.,

кандидат економічних наук, доцент, Білик О. І.

Національний університет «Львівська політехніка», Україна, Львів

Обґрунтовано необхідність створення цілісної інформаційної системи регіону у вигляді інвестиційних карт. Проведено аналіз соціально-економічного розвитку районів Львівщини та здійснено їх розподіл за інтегральним показником розвитку. Сформовано ряд пропозицій, щодо вибору пріоритетних напрямів розвитку та формування інвестиційної карти Львівської області, які призначені для подання інформації інвесторам та формування пріоритетних напрямів розвитку та розкриття інвестиційного потенціалу регіону.

Ключові слова: інвестиції, регіон, інвестиційне середовище, інвестиційна карта, інвестиційна діяльність.

PhD in Economic, Khymych O.V., PhD in Economic, Bilyk O.I. Formation of information resources for investor/ Lviv Polytechnic National University, Ukraine, Lviv

The authors justified the need to create an integrated information system in the region in the form of investment cards. The authors conducted a thorough analysis of the socio-economic development of regions of Lviv and they divided regions zidno with integral indicator development. The author wrote a number of proposals and recommendations on how to choose the priority areas of investment and generate a map of Lviv region. This information is intended for visual presentation of information to investors and the formation of priority directions of development and investment potential of the region.

Key words: investment, region, investment environment, investment map.

Вступ. Обсяг інвестицій та ефективність їх освоєння формують якісну основу соціально-економічного розвитку регіону. З огляду на це органам влади на макро- та мезорівні належить важлива роль в управлінні інвестиційною діяльністю, зокрема в плануванні та регулюванні її в регіональному розрізі з метою стимулювання інвестиційних потоків, сприянні реалізації інвестиційного потенціалу територій і подоланні диспропорцій у їх розвитку за допомогою здійснення збалансованої та ефективної інвестиційної політики. Отож, актуальним питанням є дослідження формування системи інструментів, які б сприяли залученню інвестицій, створення сукупності матеріалів інформативного характеру для інвесторів, а

саме інвестиційних карт, інвестиційних паспортів, з метою підвищення іміджу та привабливості регіонів.

Формування мети статті та завдань. Дослідження проблем формування інформаційного середовища, інструментів акумуляції інформації для інвесторів з метою активізації інвестиційної діяльності на мезорівні зумовлює постановку таких завдань:

- обґрунтування необхідності інвестиційних карт в сучасних умовах господарювання та формування основних вимог до їх побудови;
- представлення пропозицій щодо пріоритетних напрямів розвитку на прикладі Львівської області ґрунтуючись на основі наукових досліджень.

Досліджуючи планування й регулювання інвестиційної діяльності, слід відзначити, що це є функції управління цією діяльністю. Процес управління інвестиційною діяльністю в регіоні складний та динамічний, зважаючи на відносну самостійність регіону у прийнятті рішень, з одного боку, та на тісноту його взаємозв'язку з макрорівнем – з другого.

Шляхом вирішення проблеми активізації інвестиційної діяльності, та підвищення інвестиційної привабливості регіонів, вважаємо, мають стати інструменти інвестиційної політики на регіональному та державному рівні, такі, як: інвестиційні карти регіонів, країни та інвестиційні паспорти, акумулюючи інформацію щодо питань, які цікавлять інвесторів в одному документі, стратегія розвитку мезорівня. Такі документи надавали б повну інформацію щодо інвестиційних проектів, які реалізуються чи вже реалізувалися, суми інвестиційних потоків, термінів реалізації проектів, забезпеченості інфраструктурними об'єктами, наявності природних ресурсів, трудового потенціалу, підприємств, вільних економічних зон, технопарків, кластерів, джерел фінансування, транспортної розв'язки тощо.

Сьогодні формується нова модель реалізації інвестиційної політики в регіоні, яка включає в себе створення привабливого іміджу регіону з використання сучасних інструментів активізації інвестиційної діяльності з точки зору розширення інформатизації у сфері інвестицій за допомогою формування інвестиційних карт регіону.

Зручність інвестиційної карти в тому, що інформація зібрана в одному місці і має певну візуалізовану структуру. Інвестиційна карта поєднує в собі статистичні дані про надходження іноземних інвестицій, інвестиційні проекти та пропозиції, діяльність суб'єктів господарювання, регіональні переваги. Дослідженню шляхів активізації інвестиційної діяльності за допомогою формування системи інформаційних потоків присвячені праці В. М. Гейця [1] В. Г. Федоренко[2], Н.В. Присяжнюк [4], О.В. Пирог [6] та інші.

Формування інвестиційної карти регіону важливий, але водночас і складний процес. Для її створення необхідно вивчити інвестиційну привабливість кожного регіону, проаналізувати сучасний стан та напрями інвестиційної діяльності, визначити перспективи розвитку та ресурсний потенціал регіону, привабливі умови для інвесторів тощо. Такий процес може реалізуватися лише за наявності тісних взаємовідносин та співпраці між різними гілками влади (державної, обласної, місцевої, селищної та сільської).

Ціль створення інвестиційної карти для будь-якого регіону має вбачатися в активізації інвестиційної діяльності, розкритті його ресурсний потенціалу, сприянні привабленню іноземних інвестицій в проекти на території відповідного регіону. Створення інвестиційної карти регіону сприятиме обґрунтуванню вибору пріоритетних напрямів розвитку в регіоні та формуванню стратегічних планів його розвитку. Структура інвестиційної карти має складатися з пунктів, які розкривають інформацію про регіон (рис. 1).

Інвестиційна карта - це відображення інвестиційного потенціалу регіонів, це дає змогу оцінити інвестиційний потенціал регіону, оглянути наявність вже існуючої інвестиційної інфраструктури або вільної площі під нові об'єкти, а також дає змогу, ознайомитися з конкурентними перевагами всіх регіонів країни [7].

Рис. 1. Інформаційна складові інвестиційної карти регіону*

**Власне опрацювання автора на основі джерел [1; 2; 5]*

Дана карта повинна бути в електронному вигляді для швидкого сортування і знаходження потрібного об'єкта з детальною інформацією. В інвестиційних пропозиціях має міститися інформація про місце розташування об'єкта, його площу, детальна характеристика об'єкта, форму власності, цільове або функціональне призначення, чи є підведено до об'єкта комунікації. Дана інформація потрібна для того, щоб інвестор отримав уявлення про стан об'єкта, відстані до сільськогосподарських земель, водних ресурсів, чи є поблизу корисні копалини. Серед запропонованого можуть бути земельні ділянки, вільні площі, а також можливі вільні виробничі площі.

Функціями інвестиційної карти є максимальне інформування інвесторів, стимулювання інвестиційної діяльності та сприяти формуванню довгострокових стратегій розвитку регіонів [7].

Проведемо аналіз інвестиційної політики на прикладі Львівської області. Аналізуючи сучасний стан соціально-економічного розвитку Львівської області, хочемо звернути увагу, що у напрямі підвищення інвестиційної привабливості регіону місцеві органи влади зробили багато заходів. Наприклад, розроблено програму розвитку міста протягом 2014-2015 рр [6]. Пріоритетні напрями розвитку регіону були відповідно до програми розвитку Львівщини: Львівська область – регіон економічного розвитку, Львівська область – ворота України до ЄС, Львівщина – регіон привабливого навколишнього середовища (культура, туризм, рекреація), Львівська область – регіон високоосвічених людей інноваційного потенціалу. Дані програми дають можливість розвивати інфраструктуру підприємств малого та середнього бізнесу шляхом вже існуючих організацій, а також стимулювання появи нових, здійснювати підготовку власних проектів, а також підтримувати районні адміністрації, органів місцевої ради, Єврорегіонів у підготовці на участь в іноземних програмах фінансування.

На Львівщині вже відкрито декілька технопарків, які зацікавлюють інвесторів. Один з найбільших технопарків є бізнес-сіті «Технопарк», повною мірою відображає нові вимоги сучасної економічної реальності, коли успіх проекту визначається його відповідністю до потреб клієнта. Серед орендарів – національні та міжнародні компанії, що протягом останніх років успішно ведуть свою діяльність. До 2018 року обсяг інвестицій в Бізнес-сіті становитиме понад 20 млн доларів [3].

Наступний масштабний проект, який тільки має з'явитися - «Зелена Рясне» – багатоквартирний проект компанії, розташований в спальному районі міста Львова разом з лісопарковою зоною, дитячими майданчиками, а також з комерційною інфраструктурою.

Перші кроки у формуванні інвестиційної карти робляться, так існує вже веб-ресурс «Invest in Lvivregion», а якому видалено інвестиційну карту, але, на жаль інформативного характеру для інвестора вона жодного не несе.

В процесі дослідження шляхів активізації інвестиційної діяльності в регіоні не можна не згадати і про сучасний стан надходження прямих іноземних інвестицій та інвестицій в основний капітал. Обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), внесених у Львівщину з початку інвестування, на 1 січня 2016р. становив 1272,3 млн. дол. США. Утрати іноземного капіталу становили 9,2 млн. дол. за рахунок коливання валютних курсів за 2015р. обсяг іноземного акціонерного капіталу в області скоротився на 96,9 млн. дол. США. У II півріччі 2015р. підприємства та організації Львівщини освоїли 4067,5 млн. грн. капітальних інвестицій. Обсяг капітальних інвестицій скоротився порівняно з 2015р. на 7,1% [3]. У розрахунку на одного мешканця Львова припадає 1024,1 дол. іноземних інвестицій, що вдвічі більше від середньо обласного значення цього показника. Така ситуація поляризації інвестицій у м. Львів породжує необхідність більш детального вивчення основних показників діяльності районів Львівщини та проведення їх рейтингової оцінки з метою визначення рівня розвитку та проблемних місць усіх районів регіону. Інтегральна оцінка районів Львівщини проводиться за такими показниками як капітальні інвестиції, інвестиції в основний капітал, надходження прямих іноземних інвестицій, кількість суб'єктів ЄДРПОУ за видами економічної діяльності, обсяг реалізованої промислової продукції, реалізовані послуги, середньомісячна заробітна плата найманих працівників, введення в експлуатацію житлових будинків. Відповідно до отриманої інтегральної оцінки за основними показниками розвитку у 2013 р. та 2014 р. перше місце в рейтингу належало м. Львову (у 2013 р. інтегральний показник становив 13,002, у 2014 р. – 12,738). Причинами цього є те, що тут зосереджена основна частка інвестиційних проектів регіону, яка становить 54,1 % (64,3 млн дол. США) від загального обсягу інвестицій. Друге місце посів Пустомитівський район (інтегральний показник – 2,128), усі решта значно відстають від лідерів за досліджуваними показниками. Отож, спостерігається нерівномірність соціально-економічного розвитку районів Львівщини.

Для того, щоб більш глибоко проаналізувати розвиток районів Львівщини доцільно провести розподіл районів за інтегральним показником розвитку у 2013 р. та у 2014 р. у певні групи відповідно до значення інтегрального показника (табл. 1).

Таблица 1

Розподіл регіонів Львівщини за інтегральним показником розвитку у 2013 р. та у 2014 р.*

Групи районів і міст		Кількість регіонів і міст			Регіони і міста, групи районів	
Межі діапазонів інтегрального показника у 2013 р.	Межі діапазонів інтегрального показника у 2014 р.	Характеристика рівня розвитку	2013 р.	2014 р.	2013 р.	2014 р.
2,128-1,642	2,001-1,557	Високий	1	1	Пустомитівський	Пустомитівський
1,641-1,156	1,556-1,113	Помірний	-	1	-	Кам`янка-Бузький
1,155-0,670	1,112-0,669	Низький	7	7	I група районів**	I група районів**
0,659-0,184	0,668-0,225	Дуже низький	20	19	Кам`янка-Бузький, II група районів***	II група районів***

*Власне опрацювання автора на основі джерела [3].

**I група включає такі регіони: Яворівський, Стрийський, Городоцький, Сокальський, Жовківський, м. Трускавець, Дрогобич (міськрада)

***II група включає такі регіони: Дрогобицький, Миколаївський, Сколівський, Радехівський, Жидачівський, Буський, Бродівський, Золочівський, Мостиський, Самбірський, Старосамбірський, Перемишлянський, Турківський, м. Стрий, м. Самбір, м. Моршин, м. Новий Розділ, Борислав (міськрада), Червоноград (міськрада)

Групування районів проведено у чотири: перша група – це група з високим рівнем розвитку (у 2013 р. інтегральний показник в межах 2,128-1,642, а у 2014 р. – 2,001-1,557); друга група – з помірним рівнем розвитку; третя група – з низьким рівнем розвитку, і четверта – з дуже низьким рівнем розвитку. Для проведення більш якіснішого групування з сукупності даних виключили показник м. Львова, оскільки його значення значно вище за усі решта.

Найнижчий рейтинг за кількістю суб'єктів ЄДПРОУ за видами економічної діяльності та обсягом реалізованої промислової продукції у Турківського району. Так, 93 % районів Львівщини (27 у 2013 р. та 26 у 2014 р.) входить у групу третю та четверту, відповідно, з низьким та дуже низьким рівнем розвитку. Інтегральний показник розвитку у 20 районах у 2013 р. та у 19 – у 2014 р., які попали у четверту групу в межах 0,668-0,225 у 2014 р., в десятки разів нижчі від показника м. Львова – 12, 738. Проблемними районами Львівщини можна назвати ті, у яких найнижчий рейтинг за усіма визначеними показниками. Отож, можна зробити висновок, що за даними рейтингової оцінки і в районному розрізі спостерігаються значні диспропорції та «поляризація» діяльності та інвестицій, що не сприяє стабільному соціально-економічному розвитку територій країни. Органам

місцевого самоврядування слід звернути увагу на таку ситуацію та вжити заходів щодо формування збалансованого розвитку усіх районів та активізації у них інвестиційно-інноваційної діяльності.

Ґрунтуючись на дослідження ресурсного потенціалу та існуючих економічних характеристик сформовано пропозиції щодо структури видів економічної діяльності в розрізі територій у Львівській області.

Пропонуємо умовно поділити територію Львівщини на 5 секторів:

- сектор 1. Слід розглядати пріоритетний напрям – сільське господарство (рослинництво, тваринництво тощо (райони – Жидачівський, Миколаївський, Перемишлянський, Золочівський, Буський, Бродівський, частина Радехівського));

- сектор 2 – це туризм, рекреація, лісове господарство (райони – Стрийський, Дрогобицький, Самбірський, Старосамбірський, Турківський, Сколівський);

- сектор 3 – потенціал розвитку ІТ та туризму (райони – Городоцький, Пустомитівський, частини Жовківського та Кам'янка-Бузького);

- сектор 4 – розвиток логістичних центрів та видобуток будматеріалів (райони – Мостиський, Яворівський, частина Жовківського);

- сектор 5 – багата на корисні копалини (райони – Сокальський, частина Кам'янка-Бузького та Радехівського).

Висновки. Отже, в результаті дослідження, можна зробити висновок, що відбувається переорієнтація співпраці органів влади з інвестором в напряму розширенні інформаційних матеріалів та створення цілісної інформаційної системи у вигляді інвестиційних карт, які дають можливість отримати оперативні відповіді на питання, які цікавлять інвестора.

Отже, представлено розподіл регіонів Львівщини за інтегральним показником розвитку та сформовано пропозиції, щодо вибору пріоритетних напрямів розвитку та формування інвестиційної карти Львівської області, які призначені для подання інформації інвесторам та формування пріоритетних напрямів розвитку та розкриття інвестиційного потенціалу регіону.

Література:

1. Геєць В. М. *Національна інноваційна система та інноваційно-інвестиційна діяльність* / В. М. Геєць // *Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку: [монографія]* / за ред. В. М. Геєця. – К.: Інститут економічного прогнозування НАН України; Фенікс, 2003. – 1130 с.

2. *Інвестування національної економіки: [монографія]* / [В. Г. Федоренко, М. П. Денисенко, О. А. Кириченко, та ін.]; за ред. В. Г. Федоренка, М. П. Денисенка. – К.: ІПК ДСЗУ, 2011. – 296 с.

3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stat.lviv.ua/ukr/themes/06/theme_06.php?code.
4. Присяжнюк Н. В. Державна інвестиційна політика держави / Н. В. Присяжнюк // Сталій розвиток економіки: всеукр. наук.-вир. журнал. – 2010. – №3. – С. 165–169.
5. Пирог О. В. Інвестиційна діяльність у промисловому секторі регіону: теорія та методика оцінки: [монографія] / О. В. Пирог. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. – 148 с.
6. Програма інвестиційного розвитку Львівської області на 2011 – 2015 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oblrada.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=78&Itemid=48.
7. Хумич О. В. Основи формування інвестиційних карт / О. В. Хумич // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: зб. наук.-тех. праць. – Львів, 2013. – Вип. 23.7. – С. 295–302.

References:

1. Geyecz V. M. Nacionalna innovacijna sistema ta innovacijna-investycijna diyalnist / V. M. Geyecz // *Ekonomika Ukrayiny: strategiya i polityka dovgostrokovogo rozvytku: [monografiya]* / za red. V. M. Gejcyu. – K.: Instytut ekonomichnogo prognozuvannya NAN Ukrayiny; Feniks, 2003. – 1130 s.
2. Investuvannya nacionalnoyi ekonomiky: [monografiya] / [V. G. Fedorenko, M. P. Denysenko, O. A. Kyrychenko, ta in.]; za red. V. G. Fedorenka, M. P. Denysenka. – K.: IPK DSZU, 2011. – 296 s.
3. Oficijnyj sajт Golovnogo upravlinnya statystyky u Lvivskij oblasti [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://stat.lviv.ua/ukr/themes/06/theme_06.php?code.
4. Prysyzhnyuk N. V. Derzhavna investycijna polityka derzhavy / N. V. Prysyzhnyuk // *Stalij rozvytok ekonomiky: vseukr. nauk.-vy`r. zhurnal.* – 2010. – № 3. – S. 165–169.
5. Pyrog O. V. Investycijna diyalnist u promyslovomu sektori regionu: teoriya ta metodyka ocinky: [monografiya] / O. V. Pyrog. – Dnipropetrovsk: Vyd-vo Dnipropetr. nacz. un-tu, 2010. – 148 s.
6. Programa investycijnogo rozvytku Lvivskoyi oblasti na 2011 – 2015 roky. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.oblrada.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=78&Itemid=48.
7. Khymych O. V. Osnovy formuvannya investycijnyx kart / O. V. Khymych // *Naukovyj visnyk Naczionalnogo lisotexnichnogo universytetu Ukrayiny: zb. nauk.-tex. pracz.* – Lviv, 2013. – Vyp. 23.7. – S. 295–302.

УДК: 658.1:330.3(477)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАХОДИ АДАПТАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ДО ГЛОБАЛІЗОВАНОГО ПРОСТОРУ

кандидат економічних наук, Шацька З. Я.

Київський національний університет технологій та дизайну

Досліджено глобальні періоди розвитку економіки України, починаючи з 1991 року і до сьогоднішнього дня. Виділено такі періоди розвитку економіки країни, а саме: період планової економіки; період трансформації економіки, формування нової ринкової моделі; період розвитку й зміцнення ринкової моделі; глобальна світова фінансово-економічна криза; посткризовий період; внутрішня фінансово-економічна криза; період євроінтеграції. Доведено, що різкий перехід України з планової моделі до ринкової спричинив на вітчизняних підприємствах сильні потрясіння, що викликало велику кількість збанкрутілих за цей період підприємств. Зазначено, що тенденція збільшення кількості збанкрутілих вітчизняних підприємств свідчить про те, що більшість з них на постійну зміну зовнішніх умов реагують із запізненням та не можуть адаптуватися до таких стрімких перетворень в економіці країни. Для кожного глобального періоду розвитку економіки України визначено, узагальнено та запропоновано організаційно-економічні заходи адаптації вітчизняних підприємств.

Ключові слова: вітчизняні підприємства, адаптація, глобалізаційні процеси, організаційно-економічні заходи.

PhD in Economic, Shatskaya Z.Y. Organizational and economic measures to adapt national enterprises in globalized space / Kyiv National University of Technology and Design, Ukraine, Kiev

Studied periods of the global economy of Ukraine, since 1991 to present. Highlight these periods of economic development, namely the period of the planned economy; the period of economic transformation, the formation of a new market model; during the development and strengthening of market models; global financial and economic crisis; post-crisis period; Internal financial and economic crisis; the period of European integration. Proved that Ukraine abrupt transition from planned to market model has led to domestic enterprises strong shocks, which caused a large number of bankrupt companies during this period. It is noted that the tendency to increase the number of failed domestic enterprises shows that most of them are on constant changes in external conditions react late and can not adapt to such rapid changes in the economy. For each period of global economic development of Ukraine stipulates summarized and proposed organizational and economic measures adapting domestic enterprises.

Keywords: domestic enterprises, adaptation, globalization, organizational and economic measures.

Вступ. Трансформаційні процеси, що розпочалися в Україні починаючи з 1991 року, перехід від планової до ринкової економіки, змінили умови ведення бізнесу в країні. З переходом до ринкових умов господарювання вітчизняні підприємства отримали широкі можливості щодо самостійності вибору виду і напрямку діяльності. Відбулося визнання підприємництва як провідного економічного та соціально-політичного чинника. Державного визнання отримали нові форми власності, за якими можуть діяти підприємства: приватна, колективна та комунальна. Такі зміни дали поштовх до створення нових підприємств різних форм власності. Так, найменша кількість зареєстрованих підприємств в Україні була у 2000 році – 536,9 тис. одиниць. З розвитком ринкових умов господарювання в країні їх кількість поступово збільшувалася, досягаючи найбільшого значення у 2014 р. – 1372,2 тис. одиниці, що на 155,5% більше, порівняно з 2000 роком. Але разом з ростом кількості зареєстрованих підприємств за 1990-2015 р.р. збільшується кількість підприємств, що працюють неефективно. Про що свідчить поступове збільшення кількості збиткових підприємств з 328,77 тис. одиниць у 1997 році до максимальної кількості в 462,2 тис. одиниць у 2014 р. Зазначені тенденції свідчать про слабку адаптацію вітчизняних підприємств до зміни умов господарювання. Саме це вимагає пошуку та розробки дієвих механізмів та організаційно-економічних заходів адаптації вітчизняних підприємств до нових умов.

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є розробка організаційно-економічних заходів адаптації вітчизняних підприємств до глобалізованого простору. Виходячи з мети в статті поставлено та вирішено такі завдання:

1. Здійснено аналіз умов господарювання вітчизняних підприємств з 1991 р. і до сьогодні з наданням періодизації кожного етапу.

2. Визначено організаційно-економічні заходи адаптації вітчизняних підприємств в кожному з етапів.

Виклад основного матеріалу статті.

В Україні, за період її існування як самостійної держави, постійно змінюються зовнішні умови, зумовлені в першу чергу політичними процесами в країні. Так, можна виділити такі глобальні періоди розвитку економіки країни, як (табл. 1):

Таблиця 1

Глобальні періоди розвитку економіки країни

№ з/п	Часовий інтервал розвитку	Характеристика етапу
1.	до 1991 р.	період планової економіки
2.	1991-2000 р.р.	період трансформації економіки, формування нової ринкової моделі
3.	2001-2007 р.р.	період розвитку й зміцнення ринкової моделі
4.	2008-2009 р.р.	глобальна світова фінансово-економічна криза
5.	2010-2012 р.р.	пост кризовий період
6.	2013 - 2014 р.р.	внутрішня фінансово-економічна криза
7.	2015 р. – т. час	період євроінтеграції

Різкий перехід України з планової моделі розвитку до ринкової спричинив на вітчизняних підприємствах сильні потрясіння, що викликало велику кількість збанкрутілих за цей період підприємств (рис. 1).

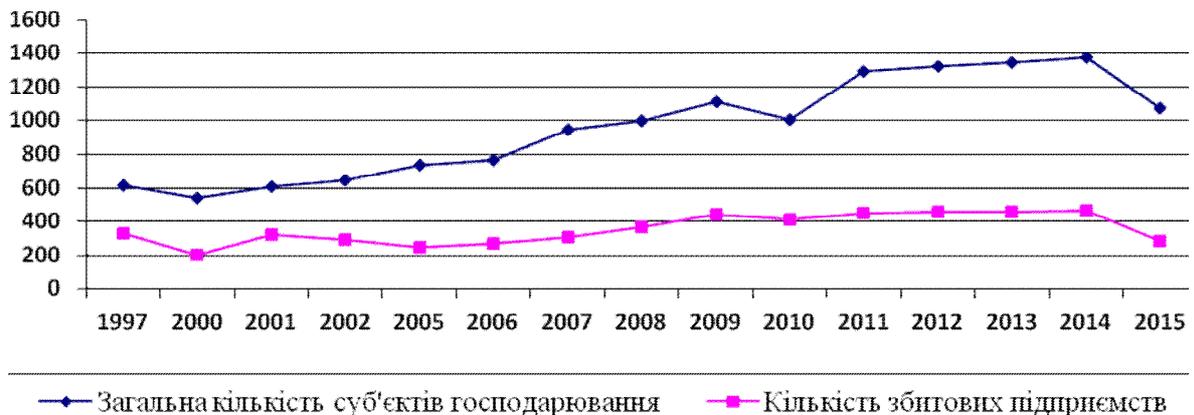

Рис. 1. Динаміка загальної кількості та кількості збиткових підприємств в Україні за період 1997-2015 р.р. (за даними 3,5,6,7,8,9,10)

Вищезазначена тенденція кількості збанкрутілих вітчизняних підприємств свідчить про те, що більшість з них на постійну зміну зовнішніх умов реагують із запізненням та не можуть адаптуватися до таких стрімких перетворень в економіці країни.

Підприємство буде ефективно функціонувати тільки тоді, коли пристосується до умов функціонування [4, с.30]. Так, не зважаючи на трансформаційні процеси в економіці України, значна частина підприємств є діючими, прибутковими, конкурентоспроможними та такими, що розвиваються. Саме на прикладі успішних вітчизняних підприємств можна дослідити які саме заходи ними використовувались для виживання та адаптації до нових умов.

У період трансформації економіки, формування нової ринкової моделі (1991-2000 р.р.) використовувалися такі організаційно-економічні заходи адаптації підприємств, як:

1. Створення нових видів недержавних підприємств (що регламентується ст. 63 Господарського Кодексу України), а саме: приватне підприємство; підприємство, що діє на основі колективної власності; комунальне підприємство; підприємство, засноване на змішаній формі власності.

2. Формування об'єднань підприємств. В Україні сформувалися наступні види об'єднань підприємств (згідно ст. 119, 120 Господарського Кодексу України): господарське об'єднання; державне (комунальне) господарське об'єднання; асоціація; корпорація; консорціум; концерн.

3. Зміна організаційної структури управління підприємством. Державні підприємства з командним методом управління в процесі приватизації і роздержавлення перейшли до використання економічного методу управління. Бюрократична структура управління поступово була реорганізована в лінійно-функціональну структуру, пізніше в матричну та дивізіональну.

4. Трансформація структури управління підприємством. Командний метод управління поступово було замінено на демократичний. Формування управлінських рішень на підприємстві стало колегіальним.

4. Створення нових відділів в структурі підприємства.

Перехід підприємств до ринкових умов господарювання та отримання самостійності у веденні діяльності зумовили необхідність до детального вивчення та моніторингу ринку, а створення великої кількості підприємств – посилили конкуренцію. Такі умови спонукали до створення в структурі підприємства нових відділів – маркетингу та реклами.

5. Різноманіття підприємств, що функціонують на ринку та посилення конкуренції спонукали до необхідності виділення конкретного підприємства з маси конкурентів та фокусуванні на споживачах. Так почали формуватися власні торгові марки (бренди).

У період розвитку й зміцнення ринкової моделі (2001-2007 р.р.) до вищезазначених додалися нові організаційно-економічні заходи адаптації, а саме:

1. Розвиток новостворених підприємств та нарощування обсягів виробництва зумовив необхідність забезпечення безперебійної реалізації продукції. Тому в структурі вітчизняних підприємств почали створюватися відділи логістики та формуватися власна збутова мережа.

2. Почали формуватися торгово-збутові мережі та підприємства, що надають транспортно-логістичні послуги – логістичні комплекси

3. Замислення над перспективами подальшого розвитку підприємства та перехід від короткострокового до довгострокового планування зумовив до створення в структурі вітчизняних підприємств відділу стратегічного управління (стратегічного менеджменту).

В період глобальної фінансово-економічної кризи в світі, яка торкнулася і вітчизняних підприємств (2008-2009 р.р.) застосовувалися наступні організаційно-економічні заходи адаптації:

1. Відмова від виробництва нерентабельних видів товарів шляхом скорочення асортименту продукції.

2. Скорочення надлишкової робочої сили.

3. Відмова від неефективних каналів розподілу ресурсів.

4. Продаж найменш ефективних частин бізнесу.

5. Призупинення програм розвитку та інноваційних проектів.

6. Злиття і поглинання.

У посткризовий період 2010-2012 р.р. застосовувалися наступні заходи адаптації:

1. Виділилася окрема група підприємств – мікропідприємства. Мікропідприємства – це суб'єкти підприємницької діяльності, обсяг річного доходу, еквівалент у євро за середньорічним курсом НБУ яких не перевищує 2 млн. євро, а кількість працюючих становить до 10 осіб (що регламентується Законом України від 22.03.2012 р. №4618-VI «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні») [1].

2. Активізується процес стандартизації та сертифікації продукції відповідно до стандартів ISO-9000.

З 2015 р. Україна активно рухається шляхом євроінтеграції в глобалізованому просторі. Цей процес спричиняє домінуючий вплив як на економіку країни в цілому, так і на кожний окремий суб'єкт господарювання. Процес глобалізації породжує новий клас всесвітніх проблем, які через глобалізаційні чинники здійснюють вплив на світовому, міжнародному, національному, регіональному та мікрорівні (рівні підприємств).

Вплив процесу глобалізації на ефективність діяльності вітчизняних підприємств зумовлюється формуванням наступних проблем [2,11]:

1. Вузкість внутрішнього ринку, який не створює належних стимулів для інвестування у вітчизняні підприємства як з боку вітчизняних, так і з боку іноземних інвесторів.

2. Неприятливий інвестиційний клімат, який через незавершеність інституційних перетворень, надмірне втручання державних органів у господарську діяльність, корупцію, низький рівень розвитку ринкової інфраструктури відвертає від вітчизняних підприємств основні потоки капіталів.

3. Нераціональна структура експорту на міжнародні ринки. Україна експортує на міжнародні ринки ті товари та послуги (харчові продукти, руди, метали, передусім чорні, транспортні послуги), що є відносно мало динамічними та характеризуються скороченням їхньої частки в глобальних продажах товарів та послуг.

4. Відсутність конкурентоспроможних, фінансово-потужних вітчизняних транснаціональних корпорацій.

5. Не використання стратегії глобального маркетингу та інвестицій, форм і методів реалізації великих міжнародних інвестиційних проектів.

6. Наявність бар'єрів на шляху виходу вітчизняних експортерів на міжнародні ринки.

7. Недостатнє впровадження у практику господарської діяльності міжнародних стандартів бухгалтерського та статистичного обліку.

8. Не включення вітчизняних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності до міжнародних інформаційних мереж.

Пошук шляхів вирішення вищезазначених проблем, зумовлених впливом процесу глобалізації, вимагає застосування нових організаційно-економічних заходів адаптації вітчизняних підприємств, а саме:

1. Впровадження нових технологій безготівкових розрахунків з використанням інформаційних мереж, таких як Master Card, Wisa та інші.

2. Перехід до віртуальної валюти Біткоїн та інших цифрових валют, а також технології «блокчейн».

3. Створення в структурі підприємства окремого підрозділу – лабораторії для постійної розробки інноваційних продуктів.

4. Венчурне інвестування високоприбуткових ідей. На сьогоднішній день виділяють п'ять топ напрямів інвестування, а саме:

1. Аналіз даних (Big Data) та їх аналітика

2. Мережі зберігання даних та «хмарні» розрахунки (Cloud Computing).

3. Інтернет речей (IoT) – різноманітні «розумні» пристрої, що під'єднані до інтернет-мережі.

4. Технології віртуальної и додаткової реальності, коли віртуальні об'єкти накладаються на реальну картинку.

5. Кібербезпека суб'єктів господарювання.

Висновки. Вищезазначені організаційно-економічні заходи адаптації вже активно використовуються на закордонних підприємствах не один рік поспіль. Використання досвіду адаптації закордонних підприємств до глобалізаційних процесів надасть змогу вітчизняним підприємствам поступово пристосуватись до впливу глобалізаційних процесів, підвищить їх конкурентоспроможність на регіональному та національному ринках та надасть поштовх до

виходу на міжнародні ринки. Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку конкретних механізмів впровадження вищезазначених заходів в систему підприємства.

Література:

1. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 р. №4618-VI. Режим доступу: <https://online.dtkk.ua/Book/%C2%AB%D0%94%D0%9A%C2%BB%20%E2%84%9621.epub/navPoint-3>.
2. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К.: НІСД, 2016. – 688 с.
3. Динаміка зареєстрованих і вибулих МП за 2005-2016 р.р. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/dinamika-malogo-pidприємства-и-2005-2013-rokah>
4. Мельник А. О. Адаптація вітчизняних підприємств в умовах світової економічної кризи / А. О. Мельник // Бізнес Інформ. – 2012. – № 10. – С. 30-32. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2012_10_7
5. Послання Президента до Верховної Ради України за 2001 р. – Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/na002100-01>, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0013100-03>
6. Послання Президента до Верховної Ради України за 2013 р. – Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2012 р. – Режим доступу: <file:///C:/Users/admin/Downloads/f400955n5.pdf>
7. Послання президента до Верховної Ради України за 2006-2012 р.р. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/33/>
8. Статистичний щорічник України за 2000 р. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_Ukr_.htm
9. Статистичний щорічник України за 2015 р. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm
10. Статистичний щорічник «Промисловість» – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ5_u.htm
11. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом європейської інтеграції» / авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Гесць та ін., Нац. ін.-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки з питань європ. інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

References:

1. Zakon Ukraini «Pro pozvitok tadergavnu pidtrimku malogo i serednogo pidприємnitstva v Ukraini» vid 22.03.2012 r. №4618-VI. Regim dostupu:

<https://online.dtkr.ua/Book/%C2%AB%D0%94%D0%9A%C2%BB%20%E2%84%9621.epub/navPoint-3>.

2. *Analitichna dopovid do Chorichnogo poslania Prezidenta Ukraini do Verhovnoi Radi Ukraini «Pro vnutrishne i zovnisne stanovishe Ukraini v 2016 potsi»*. – K. : HICД, 2016. – 688 c.

3. *Dinamika zareestrovanych ta vibulix MP za 2005-2016 r.r.* – Regim dostupu: <http://infolight.org.ua/content/dinamika-malogo-pidpriemnictva-u-2005-2013-rokah>

4. Melnik A. O. *Adaptasia vitchiznianix pidpriemstv v umovach svitovoi krizi* / A. O. Melnik // *Biznes Inform.* – 2012. – № 10. – S. 30-32. – Regim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2012_10_7

5. *Poslania Prezidenta Ukraini do Verhovnoi Radi Ukraini za 2001 r.* – Pro vnutrishne i zovnisne stanovishe Ukraini u 2000 r. – Regim dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/na002100-01>, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0013100-03>

6. *Poslania Prezidenta Ukraini do Verhovnoi Radi Ukraini za 2013 r.* – Pro vnutrishne i zovnisne stanovishe Ukraini u 2012 r. – Regim dostupu: <file:///C:/Users/admin/Downloads/f400955n5.pdf>

7. *Poslania Prezidenta Ukraini do Verhovnoi Radi Ukraini za 2006-2012 r.r.* – Regim dostupu: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/33/>

8. *Statistichniy Schorichnik Ukraini za 2000 r.* – Regim dostupu: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_Ukr_.htm

9. *Statistichniy Schorichnik Ukraini za 2015 rp.* – Regim dostupu: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm

10. *Statistichniy Schorichnik «Promislovost»* – Regim dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ5_u.htm

11. *Strategia ekonomichnogo i sotsialnogo rozvitky Ukraini (2004-2015 roki) «Shlyachom evropeiskoi integratsii»* / avt. kol.: A.S. Galchinskii, V.M. Geets ta in., *Nats. in.-t strateg. doslidg., In-t ekon. prognozuvania NAN Ukraini, M-vo ekonomiki z pitan. evrop. integr. Ukraini.* – K.: IVC Dergkomstatu Ukraini, 2004. – 416 s.

UDC 332.1:37

REGIONAL EDUCATION SYSTEMS: INNOVATIVE DEVELOPMENT AND COMPLIANCE WITH TIME

Doctor of Economics, Professor, Shevchuk A.V.

Novovolynsk Research-Education Institute of Economics and
Management of Ternopil National Economic University

The regional education system is as a subsystem of the national education system and relatively autonomous system at the regional level, with advanced subsystems, elements of which are educational institutions

in the region, providing educational services to the population in this region and regional education authorities, which are required to ensure continuity of the function of the educational process in the region and meet the demand for professionals in the regional labor market. The development of its own regional educational systems based on innovation is an important task for developing and developed countries. Its directly affects the regional labor market and regional economy. Access to education of persons with disabilities and finance can give a competitive advantage for the regional educational systems through motivational mechanisms.

Key words: regional education system, innovative development, factors of development, lifelong learning, access to education, LCMS.

Introduction. The national education system can get the chance of developing new competitive advantages with the gradual regionalization of educational space for new progressive principles. Transformation of regional educational systems prevailing on natural principles can build a developed national system of education, competitive in international terms. The rapid development of information technology in the late twentieth and early twenty-first century opened up new possibilities and created additional challenges for the education system. New means of communication, information processing and analysis makes the process of learning to adapt to the demands of modern society and the transition to the information age.

The study of the different aspects of the problem of development of education in the national and regional sections can be found in the works of many scientists such as Deng Yuhong, Rosa Blanco, Sutton P., Yee J. A., Rebecca L. Lubas, Robert H.W. Wolfe, Maximilian Fleischman etc. However, the system needs a representation of the concept of transformation of education at the regional level in terms of the new challenges of the information society.

The aim of the article is the definition of regional educational systems and the factors affecting its innovative development.

Discussion. We define a regional education system as a subsystem of the national education system and relatively autonomous system at the regional level, with advanced subsystems (kindergartens, schools, professional education and higher education) elements of which are educational institutions in the region, providing educational services to the population in this region and regional education authorities, which are required to ensure continuity of the function of the educational process in the region and meet the demand for professionals in the regional labor market. This definition will enable us to more fully define the purpose, the object of regional educational systems in their study, to determine their place in the regional system and the role interaction with other

subsystems of the region. It enables us to isolate its basic features that appear around her functional direction, organic wholeness, relative territorial limitations (overcoming national borders using the forms of distance learning), sensitivity to environmental conditions, and complex structure internal system called the relationships.

The purpose of the operation of the regional educational system is to meet the demand in the region for educational services and demand on the part of the regional economy for graduates of the regional education system. Educational institutions are also elements of the regional economy because of the demand for graduates is the demand on the part of educational institutions that implement educational programs of a higher level.

Functional orientation of regional educational systems is differentiated depending on the specific territorial specialization educational institutions. The main functions of the regional educational systems should be:

- education and upbringing - primary and general education of population in the region;

- qualifications and professional - providing educational services for the population obtaining appropriate educational qualification level in the context of specific professional groups, including those based on continuity and regional specific;

- political - formation of youth citizenship, active participation in various forms of political life, the propensity for further management activities within the public service;

- innovation - generating innovative ideas, producing innovative products through consolidation of efforts of people with high intellectual potential involvement in these processes of youth with the gradual formation of innovative type of behavior, now it has to be ensured through cooperation between science, business and education in the region, the creation of regional educational complexes;

- cognitive - systematization and transfer of knowledge with their gradual accumulation, improvement, which generally provides social and economic development of the region;

- integration - promotion of inter-regional (cross-border) cooperation in education and science, implementation of joint educational projects, student exchange programs and more.

Qualitative essential understanding of the regional educational system is based on the institutional and functional approach requires specification of the structure. Some of its elements have been considered in determining the system of continuous education and its division on formal grounds. Figure 1 shows a structural model of regional educational system that formed and functioning in a changing environment with reinforced factorial influence of different dimension. Obviously, the core of the system under ideal conditions should be regional labor market as a

center of economic activity and the production of regional social product, which is the basis of the quality of life of the population. Actually it is the structural transformation of the regional labor market should provide functional directivity regional educational system, especially with regard to the fulfillment of the qualification and professional functions.

As you can see, among the sub regional educational system is regional (territorial) network, which are a set of similar educational institutions (preschool institutions, schools, vocational education and higher education), serving the population of a territory (administrative-territorial entity) that is separated from the point of view of supply and demand for educational services and alumni respective educational institutions. Please note referring scientific organizations as part of the network subsystem (spatial organization) regional education system. This approach due to their prominent role in the training of scientific personnel, which is crucial in the context of the concept of lifelong learning in the regions of Ukraine.

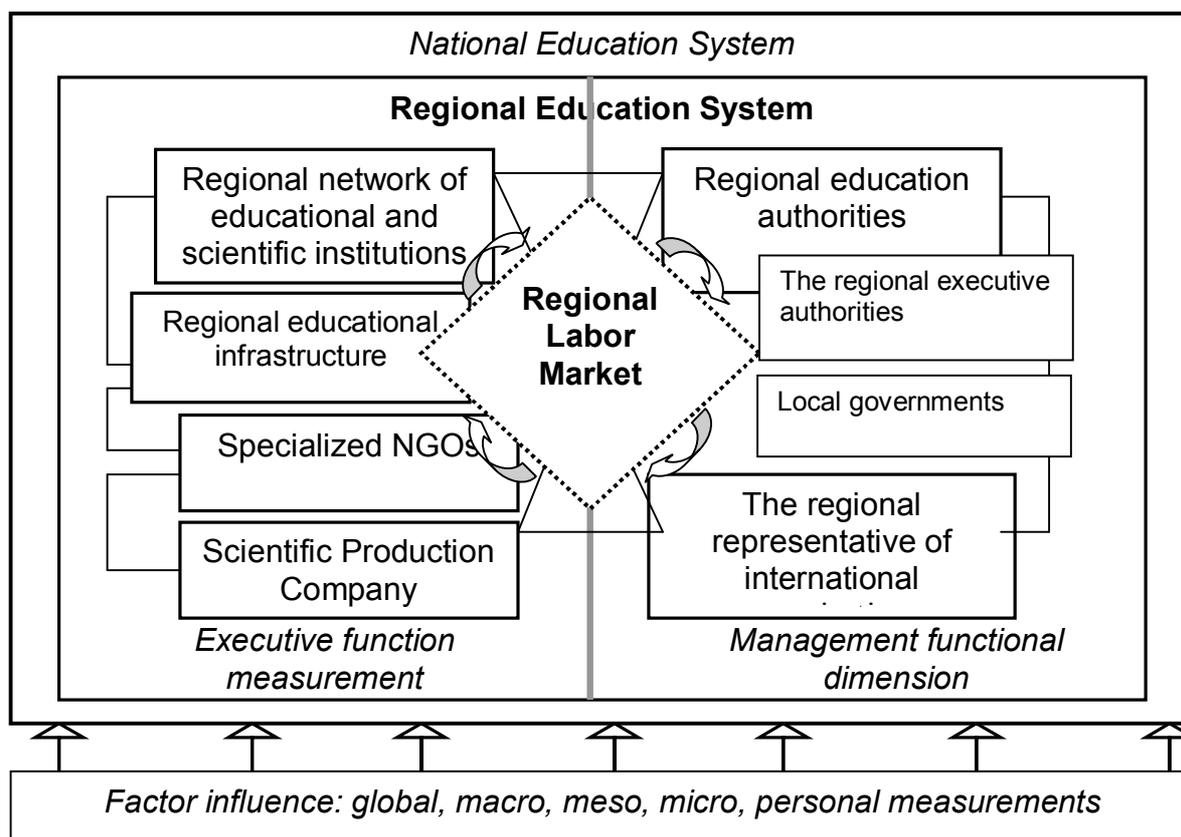

Fig. 1. Structural model of regional educational system

A small number of scholars generally distinguish regional educational system as a subsystem of the region and do not take into account the interaction of the regional labor market, which is, in our opinion, the core of socio-economic subsystems of the region. Regional labor market as one of the main components of the economic subsystem of region obviously

creates requirements for the regional educational system, depending on the demand for certain professions in the region and industrial specialization of the region. At the same time, the educational system generates a proposal for the regional labor market and hence of the connection between the two elements is bilateral. These two systems depend on innovative subsystems region that generates innovation processes in the economy that can equally apply to both the educational process and innovation in the labor market. On the basis of the above we can depict the general structure of the sub region and the relations between them.

It is necessary to develop the physical infrastructure of information technology in the form of hardware and communication with software increasing the level of use in the educational process LCMS (Learning Content Management System) such as Moodle, which allow actively participate in creating environment and tools for training, debate and centrally exchange with materials. LCMS must be tightly integrated with employers in the region who are able to determine the quality of the educational process and have influence to it.

Understanding of development of the regional educational systems is impossible without the provisions of the concept of lifelong learning. The issue of lifelong learning (training person throughout life) as the stage of development of the educational system, is now actively discussed in developed countries [1]. In 2000 in Lisbon the European Union adopted a Memorandum of lifelong learning «lifelong learning», which set out to transform the European educational systems to the requirements of time to improve the knowledge, skills and professional competence in society [2]. Among the reasons for the development in the memorandum the following keys were highlighted:

- EU countries have become "a society based on knowledge». Knowledge and information resources is a key driver of development and motivation to their competition shows how effective forms of its work organization;

- the complexity of the environment of residents of Europe with continuous transformation of socio-cultural and economic needs of their ability to adapt to new circumstances and respond to new challenges. So it education should set itself the goal to provide people the skills to cope with new requirements through the ability to develop and learn new things.

European Summit Document specifies that education systems must adapt to the new realities of the XXI century "continuous education has become a major political program of civil society, social cohesion and employment" [2]. Personal motivation for learning and availability of educational resources defined key role of lifelong learning. The necessity to develop not only a proposal, but the demand for educational services, particularly among those subjects who were still inactive involved in the

learning process. The memorandum distinguishes three features educational activities:

- formal education, which generally ends with the issuance of a diploma or certificate;
- non-formal education, which is traditionally organized form, that can be carried out in the relevant institutions in the organization of people in groups or individually, but its absence distinguishes issuance person who studied, the supporting document as a form of gaining knowledge;
- informal education - individual human cognitive activity that accompanies everyday life and is not necessarily focused.

Thus, we understand that the conditions necessary to ensure lifelong and informal education importance of education increases significantly. Therefore, it is important to understand by individuals and society as a whole (including, in the face of public authorities) that lifelong learning prevent aging through activation informal educational processes.

Regional educational system, labor market and regional innovation system in the region form the core of super system of the region, which is the source of qualified staff for other subsystems, including culture, services, general business and management. The innovative content of the educational process plays a key role in the socio-economic development. This scheme is actively supported by the European Union and set out in the document "Innovation policy: updating the Union approaches in the context of the Lisbon strategy" [4].

The strategy stipulates that the EU is gradually combining regional, economic, industrial and social policies in innovation. The main aim of this policy is to develop in each of the areas of special environment that will facilitate the emergence of innovation. The main problem is the transition to the new strategy development of innovation through increased spending on research and development, creating a general European research and innovation area, strengthening its regional and horizontal and vertical extensions of innovative development. The foundation of modern economic competitiveness is not only technological but also oriented for organizational and educational innovation. The main sources of innovation in educational strategies defined process that should generate new staff as tools of innovation processes [3].

Classically foreign researchers distinguish two types of factors that can influence to the development of innovative component of education - external and internal factors. [6] The external factors may include factors global and national character: globalization, the information society and knowledge economy (general civilizational), economic, market, political, legal, geospatial more. Internal factors of influence to the development of regional education systems can be generated in this system and associated with the operation of its elements. Among them - the specifics of educational services, logistical support, scientific, research activities and more.

It is important to consider the interests of persons with disabilities with providing access to education and the development of regional education system. Within the international movement "Education for all» (Education for All - EFA), initiated by UNESCO, the priority of social development is to ensure every right to meet the educational needs to quality basic education. In this context, particular relevance is the problem of meeting the educational needs of children and young people with disabilities, including the issue of inclusive education. This type of education can be implemented by medical model (educational services in facilities of closed type, characteristic of the UK and Italy), normalization (Scandinavian countries, USA, Canada) and inclusion. Inclusive education takes priority position in Canadian law, Cyprus, Denmark, Iceland, India, Malta, Netherlands, Norway, South Africa, Spain, Sweden, Uganda, the United States, Great Britain. Ukraine made the first steps for its wider implementation. Now in Ukraine relatively lower opportunities for social protection of such persons, this direction to ensure access to education is also very important. Particularly relevant is the financial aspect of this strategies. The cost of educational services in Ukraine is extremely high. There is high solvency of certain categories of citizens and powerful investment in this area in the form of migration of capital where such capital is not channeled through development various types of entrepreneurship in education and serves as consumer spending. The adaptation of international experience on alternatives tuition is quite relevant. The attractive social practice French student loans are 7.9% annual percentage [6]. Student Loans (loans) may include four basic models: mortgage loans with fixed payments; mortgage loans with progressive payments; progressive taxation through the tax and insurance system; deferred tuition [7]. This experience seems to Ukraine at this time radical, but it can solve the problem of isolation of education and employment conditions with its phased implementation.

Many countries have a practice of providing various kinds of loans for education. It should be added that such difficulties borrowing experience in Ukraine lies in the subjective plane. It is significant that in Ukraine there has long been the practice of the state preferential long-term loan - money provided for 15 years and just under 3% per annum, which at the current rate of inflation is an exceptional benefit. But it is not popular.

Ensuring access to education is also important in the context of borrowing the experience of other countries in the spread of so-called nonformal education (evening schools, distance learning), which provides programs that replace formal school and gives a second chance to those who could not attend ordinary school.

The focus of regional education system innovation is the reform of the administrative system, which means to alter governments' administrative functions in order to build a "public-service-oriented government" [8].

All countries face the challenge of guaranteeing a quality education for all, transforming regional education systems so that they can meet the diversity of learning needs of all students. This brings with it the urgent need to pass beyond the current uniformity of education systems, in which the same is offered to everyone, and to advance towards education approaches and policies that recognize and value students' diversity of needs, capacities, and identities, arising from their social and cultural origins and from their individual characteristics [9].

Conclusions. The development of its own regional educational systems based on innovation is an important task for developing and developed countries. It directly affects the regional labor market and regional economy. Priority in the multiplicity of influences on the development of innovative development of regional education systems should belong to the information technologies and access to education. It is necessary to develop the physical infrastructure of information technology in the form of hardware and communication with software increasing the level of use in the educational process LCMS, which allow actively participate in creating environment and tools for training, debate and centrally exchange with materials. LCMS must be tightly integrated with employers in the region who are able to determine the quality of the educational process and have influence to it. Access to education of persons with disabilities and finance can give a competitive advantage for the regional educational systems through motivational mechanisms.

References:

1. Sutton P. *Lifelong and continuing education* / P.Sutton // Husen T., Postlethwaite T. (eds.) *The international encyclopedia of education*. Vol. 6. Oxford: Elsevier Science Ltd., 1994.
2. *A Memorandum on Lifelong Learning*. Commission Of The European Communities. Brussels, 30.10.2000. SEC(200) 1832 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/MemorandumEng.pdf>.
3. *Innovation Policy: updating the Union's approach in the context of the Lisbon strategy*. Communication from the Commission to the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. – Brussels, 2003.
4. *Progress towards the Lisbon objectives in education and training – Indicators and benchmarks 2008*. [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/report08/invest_en.pdf
5. Yee J.A. *Forces motivating institutional reform* / J.A. Yee [Electronic resource] // *ERIC Digest*. ED 421179. – Mode of access: <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED421179.pdf/>.

6. *Education at a glance 2016: OECD Indicators [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.oecd.org/edu/education-at-a-glance-19991487.htm>*
7. *Education today. The OECD perspective [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.oecd-ilibrary.org/education/education-2013_edu_today-2012-en.*
8. *Deng Yuhong. New Progresses in Regional Education System Innovations. Chinese Research Perspectives on Educational Development, 2013, Volume 1, pp 363-377.*
9. *Rosa Blanco, Liliana Mascardi, Libe Narvarte. Regional Education System on Students with Disabilities. Methodological proposal. Santiago, Chile, 2011, 93p.*

II. TECHNICAL SCIENCES

UDC 631.356.262

INVESTIGATION OF THE STRUCTURAL MODEL OF ADAPTED MACHINE FOR HARVESTING ROOT CROPS

**Doctor of Technical Sciences, Baranovsky V.M.,
PhD in Technical Sciences, Pankiv M.R.**

Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University, Ukraine, Ternopil

Doctor of Technical Sciences, Teslyuk V.V.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,
Ukraine, Kiev

Place your method development of deterministic mathematical models that describe the intensification of the process of separation of impurities heap root crops combined working bodies of transport and technological systems to adapt the machine for harvesting root crops. Based on the application of the transformation equations are obtained Laplasa transfer function in the operator form, which describe the functional processes of work of adapted the machine. A method is resulted developments of the determined mathematical models, which describe intensification of process of separation of admixtures from to the lots of root crops by the combined workings organs transport technological systems of the adapted machines are for harvesting of root crops.

Key word: technological process, heap of roots, material balance, flow, input weight, components of heap, combined purifier, balance of the masses, input mass.

Introduction. The technological process of root crops production, such as sugar beet, fodder beet and carrot which are valuable raw materials, feed and food crops, one of the most labor-intensive operations is a mechanized harvesting, which accounts for about 25...40 % of labor costs [1, p. 66 – 68].

A significant amount of soil impurities and plant impurities that are digging out by working bodies and transported on the following machine system is the main reason for resorting to the use of energy-intensive heap cleaners.

Modern development of machines for harvesting root crops include development and implementation in agricultural production energy-saving machines that are adapted to the simultaneous harvesting of root crops which belong to different cultures by one machine.

Main criterion for further intensification of the modern agricultural production development is the material and technical base mechanization of all production processes based on providing develop and implementation of highly efficient resource saving technologies of agricultural crops products harvesting [2, p. 10 – 12; 3, p. 7 – 9].

Known results of scientific researches, which are resulted in scientific labours [3, 50 – 56; 4, c. 7 – 11; 5, c. 232 – 240 but other], as a rule basic principles of work of cleansing workings organs characterize only without the criterion analysis of general aspects and ways of increase of their indexes of quality of work and machines for collection of root crops on the whole.

The problem of raising the technical level of root crop machinery, main evaluation criteria of which are quality indicators of digging out and separation of impurities from the roots, remains especially relevant in terms of further improvement of root crop technology, development and production of which in Ukraine in recent years virtually ceased.

Formulation of purpose of the article and tasks. By the purpose of researches, there is an increase of indexes of quality of work of machines for collection of root crops by away intensification of process of separation of admixtures.

Improvement of constructive schemes adapted root crop machines and justify of their parameters should be performed taking into account the specific properties of the environment with which interact with working parts.

This is especially important and actual for the heap cleaners, to which comes fairly significant amount of impurities (impurities of soil – up to 80... 90 %, including stick soil – 3... 5 %, plant impurities – 10... 15 %, remnants of tops in roots heads – 5... 10 % relative to the percentage of total impurities that are 30... 40 %, depending on operating conditions [6, p. 106 – 109]).

In overall context of the difficulty of heap root crops cleaning, which is

excavation by working bodies from soil-root environment functionally related to the need of significant separation of different in their physical and mechanical conditions and properties of ground and plant impurities (4...8 kg/l. m). Which are relatively root crops in free (loose soil, small (20...50 mm) and large (100 mm) of soil clods, lost tops, weeds) and in bound (stick soil on the side of the body and remains of tops in root crops heads) states [1, p. 187 – 188].

Thus, from root crops should be separated their maximum-possible number and to provide the necessary quality and performance in accordance with the agro technical requirements.

Given researches is a next step in the further development of methodologies and methods and technological processes development of working groups that are functioning adapted for root crop machines and intended for simultaneous harvesting of sugar root crops, fodder beet and carrot.

Exposition of basic material of the article. To develop determined mathematical model of intensification technological process of impurities separation from the heap root crops by the transport and technological systems of adapted root crop machinery fashion functional process of its work in the form of complex dynamic technical system.

By way of identifying the general functional (Fig. 1) and links of the flowchart intensification of separation technological process impurities from the heap root crops built formalized output structural and functional model serial connection of elementary links, shown in Fig. 2.

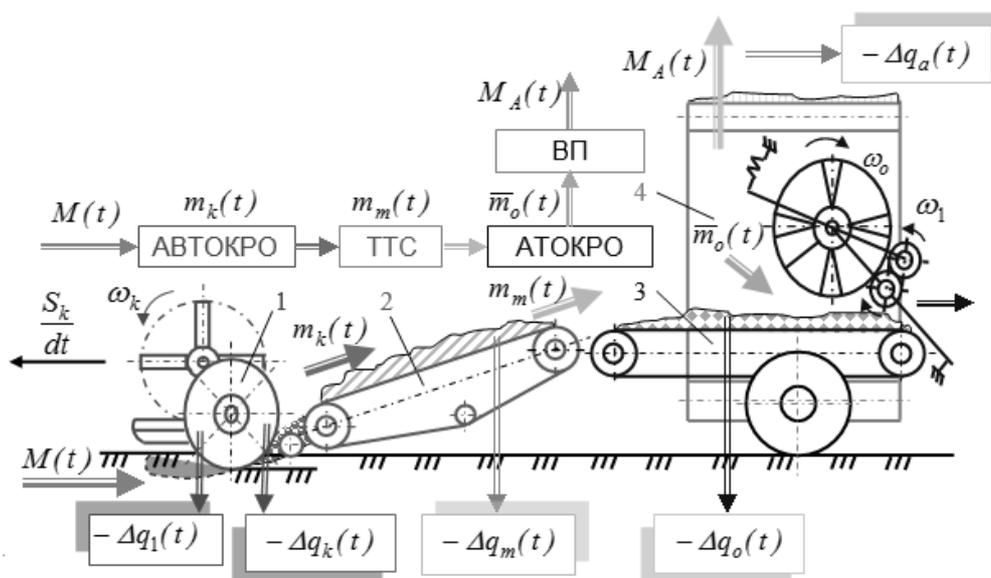

Fig. 1. Functional chart of intensification of process of separation of admixtures from root crops by the workings organs of machine

It should be emphasized that the degree of intensification of impurities separation depends on some weight volume capacity of each elementary link and staying time of root crops heap on its working surfaces. Solution of the structural identification of complex dynamic systems conducted by the theory of automatic control, which is most suitable for the study of control systems in the mode of exploitation with existing the influence of random processes and factors, using direct and inverse Laplace transform [7, p. 10–15].

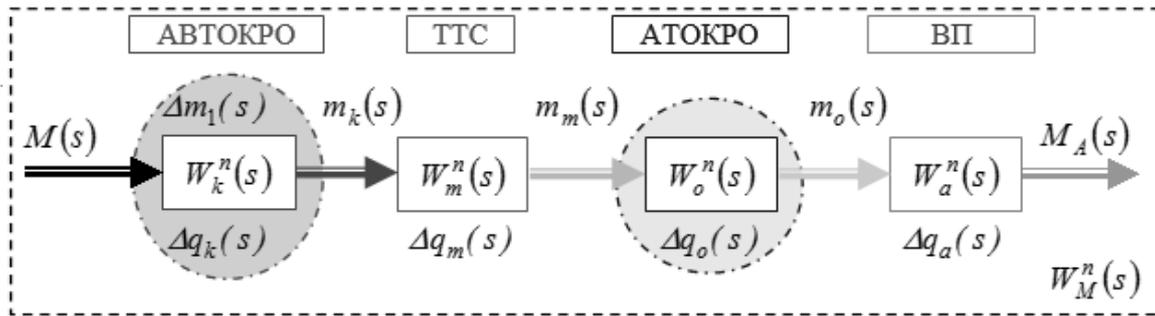

Fig 2. Output structural and functional model of links connection

Taking into account consistent manner of structural parts connection and equivalent transfer machine function, which is denoted by $W_M^n(s)$ (Fig. 1) written as the multiplication \prod of analytical transfer functions $W_i^n(s)$ relevant links that form this connection:

$$W_M^n(s) = \prod_{i=1}^n W_i^n(s); \quad W_i^n(s) = \frac{m_{ou.i}(s)}{m_{in.i}(s)} = \frac{1}{T_i s + 1}, \quad (1)$$

where $m_{ou.i}(s)$, $m_{in.i}(s)$ – image according to Laplace of appropriate link output and input values;

T_i – time constant of corresponding link.

In our case, the time constant T_i is an adequate time of heap root crops stay on the working surfaces of each transport-technological system of the machine, or the time of heap root crops stay in a certain weight capacity of each link.

The heap number that is processing therein characterizes some weight capacity of each link, or adequate appropriate weight capacity of each link, which is denoted by P_i .

Defining and substituting the values of weight capacity P_i and time constant T_i each link in equation (1) obtained transfer function equation in operator form:

$$W_M^n(s) = \prod_{i=1}^n \left[\frac{m_{ou.i}(s)}{m_{in.i}(s)} \right] = \prod_{i=1}^n \left(\frac{1}{T_i s + 1} \right) = \prod_{i=1}^n \left[\left(\frac{P_i}{m_{in.i}(t)} s + 1 \right) \right]^{-1}. \quad (2)$$

The differential equation of structural and functional model of the adapted machines are for harvesting of root crops. (Fig. 2) in the operator form according to (2) is:

$$M_A(s) \left(\frac{P_k + P_m + P_o + P_a}{m_1(t) + m_2(t)} \right) s + M_A(s) = M(s). \quad (3)$$

where P_k, P_m, P_o, P_a – gravimetric capacity ABТOKPO, TTC, ATOKPO, BП;

$m_1(t), m_2(t)$ – input root mass and impurities that dig working bodies ABТOKPO.

Taking into account (2), (3) obtained differential equation intensification of technological separation process impurities from the heap root crops with transport delay in the classical (time) form:

$$\prod_{i=1}^n \left[\left(\frac{P_i}{m_{in.i}(t)} \right) \right] \frac{d \left[\prod_{i=1}^n m_{ou.i}(t) \right]}{dt} = \prod_{i=1}^n m_{in.i} \left(t - \sum_{i=1}^n \tau_i \right) - \prod_{i=1}^n m_{ou.i}(t). \quad (4)$$

Thus

$$\left(\frac{P_k + P_m + P_o + P_a}{m_1(t) + m_2(t)} \right) \frac{d[M_A(t)]}{dt} = M(t - \tau_M) - M_A(t), \quad (5)$$

where τ_M – the total time delay of the mass movement in the working areas of the machine.

Functional scheme of intensification process separating impurities from root crops by working bodies combined cleaning system involves two stages of cleaning dug heap root crops from impurities: stage of impurities separation from the heap root crops in the process of movement on a working branch of clearing slide 2 (Fig. 3), which comes from the feeding conveyor 1.

Intensification stage of impurities separation from the heap root crops during its simultaneous cleaning by ellipse screws systems 3 and cleaning by elastic elements 10 which are placed on the drum 9 of the drive shaft 8.

To develop determined mathematical model of intensification separation process of impurities from the heap root crops by combined cleaning system simulate the functional of process of work as a complex dynamic technical system.

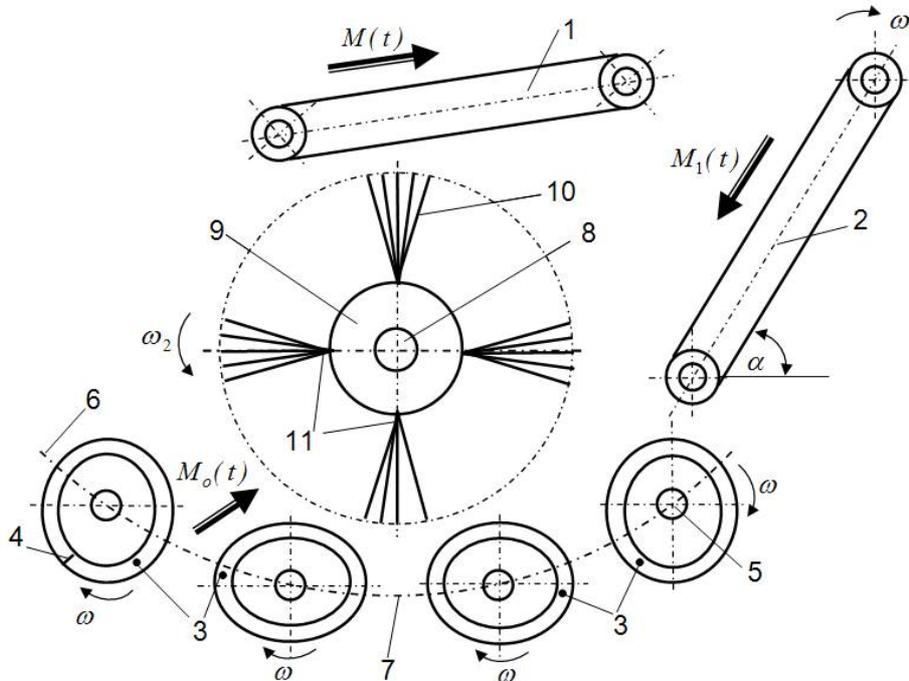

Fig. 3: Scheme of combined wastewater treatment system

Technological process of impurities separation from root crops by working bodies at each stage and in general is represented by the linear differential equation [1, p. 188; 3, 25 – 26].

$$a_0^{(i)} \frac{d[\Delta m_i(t)]}{dt} = b_0^{(i)} M^{(i)}(t - \tau_i) - c_0^{(i)} M_o^{(i)}(t), \quad (6)$$

where a_0^i , b_0^i , c_0^i – variable coefficients in function of the working parameters of clearing systems, the mechanical properties of the soil, root crops productivity which are determined experimentally;

$\Delta m_i(t)$ – separated amount of flow from the input heap root crops by working bodies of combined clearing system, $i = 1, 2 \dots n$;

τ_i – time delay of the heap mass flow;

$M^{(i)}(t - \tau_i)$, $M_o^{(i)}(t)$ – input and output amount of flow.

In the general context based on material balance, equations weight change in the total mass of inputted heap root crops $M(t)$ to the feeding conveyor 1 during the time interval described by the equation:

$$\frac{dM}{dt} = \frac{dm_k}{dt} + \frac{d(m_v + m_q + m_n + m_p + m_z)}{dt}, \quad (7)$$

where m_k – input root crops mass;

m_v, m_q, m_n – input mass of free, loose soil, clods of soil, stick soil in the underground part root crops;

m_p, m_z – input mass of free plant impurities, heads residues on tops of root crops.

Then for any stabilized mode, when rejecting an incoming flows insignificant and workflow of combined clearing system as a whole, taking into account (6), (7) is described by the differential equation:

$$\begin{aligned} a_0^{(k)} \frac{d[\Delta m_k(t)]}{dt} + a_0^{(M)} \frac{d[\Delta M_o(t)]}{dt} = a_1^{(k)} \frac{d[\Delta m_{1k}(t)]}{dt} + \\ + a_1^{(1)} \frac{d[\Delta m_1(t)]}{dt} + a_o^k \frac{d[\Delta m_{ok}(t)]}{dt} + a_o^{(o)} \frac{d[\Delta m_o(t)]}{dt} = \\ = b_0 M(t - \tau_1) - c_0^{(1)} M_1(t) + b_0^{(o)} M_1(t - \tau_o) - c_0^{(o)} M_o(t) \end{aligned} \quad (8)$$

where $a_0^{(k)}, a_0^{(M)}, a_1^{(k)}, a_1^{(1)}, a_o^{(o)}, b_0, c_0^{(1)}, b_0^{(o)}, c_0^{(o)}$ – variable coefficients in function of working parameters of clearing slides, ellipse screw system in combination with a drive shaft, physical and mechanical properties of the soil, productivity root crops, etc., which are determined experimentally;

τ_1, τ_o – time delay of the heap root crops mass movement in the process, which occurs due to storage, compression, shear, etc. technological masses in the working area of each stage.

A further solution of the differential equation (8) conducted with the use of direct and inverse Laplace transform.

The technological process of work of machine is in addition, formalized foresees the knot of fork of structural transport links on the separate elementary links of the general ground and vegetable admixtures. They in same queue crutch on structural sublinks, accordingly: free and sticking soil, lumps of soil; free vegetable admixtures and tailings of tops on the heads of root crops.

From point of structure of the guided dynamic systems there is strengthening of entrance structural elementary link of ABTOKPO and ATOKPO, or there is a presence of positive feed-back of one structural sublinks in relation to other. That one elementary sublinks is engulfed as a feed-back the second elementary sublinks.

Flow diagrams of connection of sublines of ABTOKPO and ATOKPO, when one sublinks of the dynamic system is engulfed as a positive feed-back the second sublinks it is resulted on Fig. 4.

On the basis of it and the conducted authentication of development of ABTOKPO and ATOKPO process, the eventual formalized is built structurally functional model of process of intensification of separation of admixtures from root crops by the workings organs of machine which is resulted on Fig. 5.

A coefficient which takes into account the degree of diminishing of initial stream of technological mass relative it input stream of every transport system and machine on the whole from point of the guided dynamic systems is an amplification factor which will describe as a coefficient of technological efficiency of work and which will designate through $K_i = m_{\text{aux}.i}(t) / m_{\text{ex}.i}(t)$.

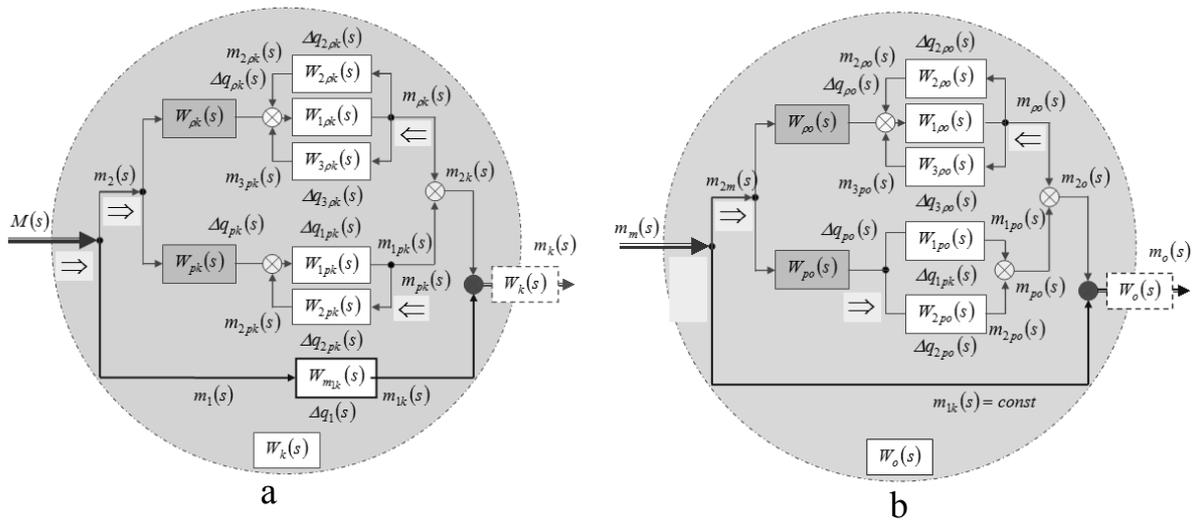

Fig. 4. Structurally functional model of connection of sublines of process of intensification of separation of admixtures: a - by a transport system ABTOKPO; b - by a transport system ATOKPO

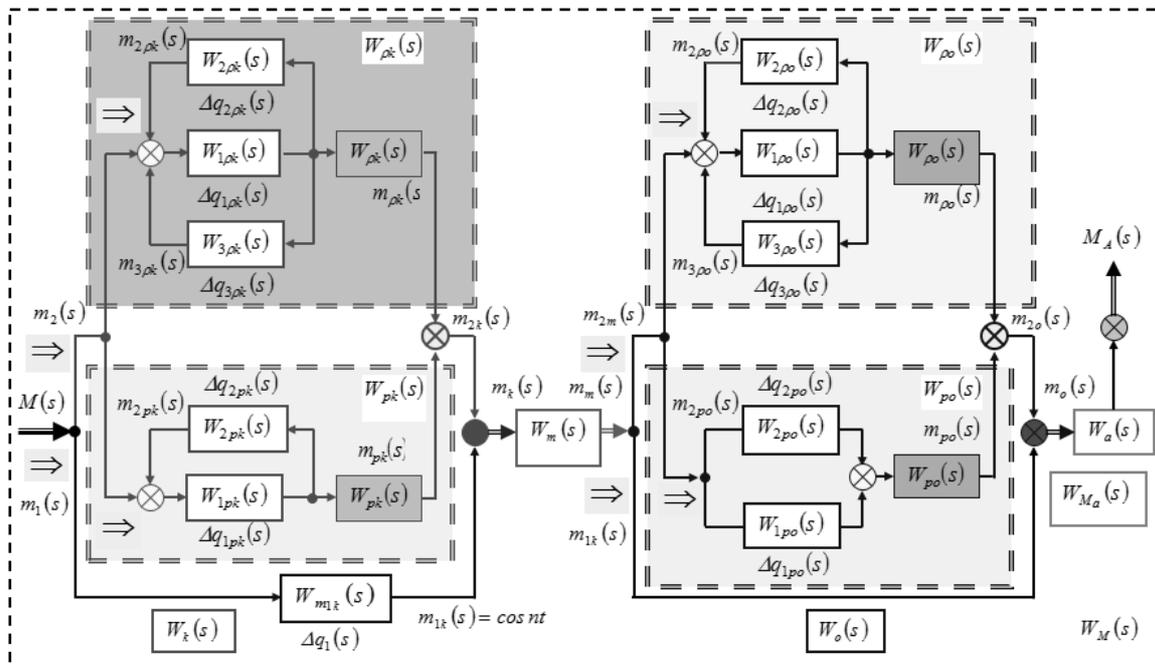

Fig. 5. Structurally functional model of process of intensification of separation of admixtures from root crops by the workings organs of transport systems of machine

Pores to it the coefficient of technological efficiency of work of machine is on the whole determined a relation:

$$K_M = \frac{[M_A(t)]}{[M(t)]} = 1 - \frac{[\Delta q_1(t)] + [\Delta q_k(t)] + [\Delta q_m(t)] + [\Delta q_o(t)] + [\Delta q_a(t)]}{[M(t)]}. \quad (9)$$

де $M(t)$ – input number of stream components after digging;

$M_A(t)$ – the initial number of stream components after work ABТОКРО, АТОКРО, ТТС and ВП;

$\Delta q_k(t)$, $\Delta q_m(t)$, $\Delta q_o(t)$, $\Delta q_a(t)$ – separated flow quantity of impurities of the working bodies ABТОКРО, АТОКРО, ТТС i ВП;

$\Delta q_1(t)$ – the amount of lost flow roots the working bodies ABТОКРО.

Taking into account the delay of motion of technological the masses in time τ_i , transmission function in a statement form from transformation of technological streams of machine which will designate through $W_i(s)$, it is possible to present as work of analytical transmission function of aperiodic link of 1-th order and analytical transmission function of link with a transport delay, which will designate through $W_{3an.i}(s) = e^{-s\tau}$, that:

$$W_i(s) = \frac{m_{6ux.i}(s)}{m_{6x.i}(s)} = W_i^P(s) \cdot W_{3an.i}(s) = \frac{K_i}{T_i s + 1} e^{-s\tau_i}. \quad (10)$$

Time of finding of stream is on the workings surfaces of transport systems of machine, or became time T_i can be certain, as attitude of carrying capacity P_i toward the proper amount of the processed input stream $m_{6x.i}(t)$:

$$T_M = \frac{P_M}{M(t)} = \frac{\sum_{i=1}^n P_i}{M(t)} = \frac{P_k + P_m + P_o + P_a}{m_1(t) + m_2(t)}. \quad (11)$$

Putting the value of coefficient of technological efficiency of work K_M (9) and permanent time T_M (11) will get equalization of transmission function $W_i(s)$ and differential equalization with a transport delay of machine for collection of root crops in a statement form:

$$\begin{aligned} W_M(s) &= \frac{M_A(s)}{M(s)} = W_k(s) \cdot W_m(s) \cdot W_o(s) \cdot W_a(s) = \\ &= \left[\frac{W_{1pk}(s) \cdot W_{3pk}(s)}{1 + W_{1pk}(s) \cdot [W_{2pk}(s) + 1]} + \frac{W_{1pk}(s)}{1 + W_{1pk}(s) \cdot W_{2pk}(s)} + W_{m_k}(s) \right] \times [W_{\rho m}(s) + W_{pm}(s) + W_{m_k}(s)] \times \\ &\times \left[\frac{W_{1po}(s) \cdot W_{3po}(s)}{1 + W_{1po}(s) \cdot [W_{2po}(s) + 1]} + W_{1po}(s) + W_{2po}(s) + W_{m_k}(s) \right] \times [W_{\rho a}(s) + W_{pa}(s) + W_{m_k}(s)] = \frac{K_M}{T_M s + 1} e^{-s\tau_M} \end{aligned}$$

(12)

$$M_A(s) \left[\frac{P_k + P_m + P_o + P_a}{m_1(t) + m_2(t)} s + 1 \right] = M(s) \cdot \left[1 - \frac{\Delta q_1(t) - \Delta q_k(t) - \Delta q_m(t) - \Delta q_o(t) - \Delta q_a(t)}{M(t)} \right] e^{-s\tau_M}. \quad (13)$$

Then differential equalization of intensification of technological process of separation of admixtures from root crops with a transport delay in a classic (to the sentinel) form will look like:

$$(P_k + P_m + P_o + P_a) \frac{d[M_A(t)]}{dt} = M(t) [M(t) - \Delta q_1(t) - \Delta q_k(t) - \Delta q_m(t) - \Delta q_o(t) - \Delta q_a(t)] e^{-s\tau_M} - M(t), \quad (14)$$

$$P_M \frac{d[M_A(t)]}{dt} = M(t) \cdot [M_A(t) \cdot e^{-s\tau_M} - 1]. \quad (15)$$

Differential equalizations (14) are got, (15) is the determined mathematical models, which characterize dependence of change of intensification of technological process of separation of admixtures on root crops during time from structurally kinematics parameters of workings organs of machine and terms of work, or modes of operations of machine, agrotechnical and mechanical descriptions of root crops and mechanical properties of soil.

Conclusion. The mathematical models of process of intensifications of separation of admixtures are developed from root crops allow at analytical level to conduct optimization structurally kinematics parameters of workings organs and modes of operations of machine for collection of root crops.

Complex estimation of parameters of machine, or coefficient of technological efficiency, permanent time and time of delay of motion of streams of technological the masses allows to conduct more deep and detailed analysis of technological process of intensification of separation of admixtures from root crops.

References:

1. Pogorelyi L.V. *Beetroot-lifting machine: history, design, theory, forecast* / L.V. Pogorelyi, M.V. Tatiako - K. : Phoenix, 2004. – 232 p.
2. Adamchuk V.V. *About development and creation in Ukraine of agricultural machines of modern level* / V.V. Adamchuk, Bulgakov, V.M., Ivanishin, V.V. // *Collection of scientific labours of the Vinnytsya national agrarian university. Series: Engineerings sciences.* – Tom 2 (66). – Issue 11. – Vinnytsya, 2012. – pp. 8–14.
3. Gevko R.B. *Extractings and cleansing devices of beet-lifting machines: constructing and calculation* / R.B. Gevko. – Ternopil, 1997. – 120 p.

4. Pogorelyi M. Conformities to law of development of beet-lifting technique and ground of rational outlines of domestic machines / Maksym Pogorelyi // *Technique of APK*. – 1999. – No 3. – pp. 8–12.
5. Bulgakov V.M. Theory beet-lifting machines: monograph / V.M. Bulgakov, M.I. Chernovol, N.A. Sviren. – Kirovograd, 2009. – 256 p.
6. Rogatinskiy R.M. Design of processes of co-operation of screw workings organs with root crops / R.M. Rogatinskiy // *Announcer of the National agrarian university*. – K., 1997. – T. 1. – pp. 103–108.
7. Valyukh O.A. Elementi theories of automatic control. Linear systems of continuous action / O.A. Valyukh, V.M. Maksimiv. – Lviv, 2002. – 123 p.

УДК 622.411.52:532:62-784.4

РАЗВИТИЕ ТЕОРИИ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СРЕДСТВ ВОДОДИНАМИЧЕСКОГО КОНДИЦИОНИРОВАНИЯ ВОЗДУХА

**доктор технических наук, профессор, Гого В.Б.,
инженеры, Гого Д.В., Тишин Р.А., Сыроватченко В. А.,
Михайлов А.И.**

Донецкий национальный технический университет, Украина, Покровск

Обосновано новое решение актуальной научной проблемы создания нормативных условий труда на рабочих местах в замкнутых производственных пространствах, в частности, в горных выработках глубоких шахт, по факторам запыленности воздуха и температуры. На основе развития теории гидродинамического очищения воздуха от пыли и охлаждения его водой, обоснованы функциональные, параметрические и конструктивные особенности кондиционера в виде многокамерного водного эжектора. Впервые определены условия и параметры для создания импульсно-волнового процесса очищения и охлаждения воздуха в многокамерном эжекторе, позволяющем создавать смесь из воздуха и капель воды, что повышает эффективность улавливания пыли и охлаждения воздуха. Получены закономерности, позволяющие разработать модуль кондиционера, на основе которого могут быть созданы установки различной производительности.

Ключевые слова: охрана труда, пыль, воздух, вода, очищение, охлаждение.

*доктор технічних наук, професор, Гого В.Б., інженери, Гого Д.В.,
Тішин Р.О., Сироватченко В. А., студент, Михайлов А.І. / Розвиток
теорії і вдосконалення засобів вододинамічного кондиціонування
повітря / Донецький національний технічний університет, Україна,
Покровск*

Обґрунтовано нове вирішення актуальної наукової проблеми створення нормативних умов праці на робочих місцях в замкнутих виробничих просторах, зокрема, в гірських виробках глибоких шахт, за такими чинниками запиленості повітря і температури. На основі розвитку теорії гідродинамічного очищення повітря від пилу і охолодження його водою, обґрунтовані функціональні, параметричні і конструктивні особливості кондиціонера у вигляді багатоканального водного ежектора. Вперше визначено умови і параметри для створення імпульсно-хвильового процесу очищення і охолодження повітря в багатоканальному ежекторі, що дозволяє створювати суміш з повітря і крапель води, що підвищує ефективність уловлювання пилу і охолодження повітря. Отримано закономірності, що дозволяють розробити модуль кондиціонера, на основі якого можуть бути створені установки різної продуктивності.

Ключові слова: охорона праці, пил, повітря, вода, очищення, охолодження.

Doctor of technical sciences, professor, Gogo V.B. engineers, Gogo D.V. Tishin R.A., Syrovatchenko V.A., student, Mikhailov A.I. Development of theory and devices water dynamic air conditioning / Donetsk National Technical University, Ukraine, Pokrovsky

It is proved the new solution actual scientific problem of creating a regulatory working condition in confined spaces of production, in particular in the workings of deep mines, according to the factors of air purity and temperature. On the basis of the theory of the hydrodynamic air purification from dust and cool it with water, proved functional, parametric design features and air conditioning unit in a multi-chamber of the ejector. For the first time defined the conditions and parameters for creating a pulse-wave process of purification and cooling for multi-ejector-based, allowing creating the foam from the air and water, which improves the efficiency of dust removal and cooling. On the basis of the laws of design main unit air conditioner with multi-chamber steam ejector and refrigerant, this allows you to create blocks with the required performance.

Keywords: safety, dust, air, water, purification, cooling.

Введение. Развитие многих отраслей промышленности, особенно, угольной и горно-металлургической, требует решения актуальных проблем охраны труда, связанных с обеспечением качества воздуха на местах проведения работ. Тревожной является статистика о профессиональных заболеваниях, вызванных пылью, а также высокими температурами воздуха на рабочих местах. В частности, угольная промышленность Украины ежегодно несет

экономические потери от указанных причин на сумму, превышающую 1,5 млрд. гривен. К тому же, большинство шахт ведет работы на глубинах свыше 1000 метров, где температура горных пород превышает 40°C, что ведет к росту температуры рудничного воздуха выше санитарных норм 26°C. Это отрицательно сказывается на состоянии здоровья горняков, ведет к патологиям сердечнососудистой системы, а также обостряет профессиональные заболевания, особенно органов дыхания. Поэтому необходимы безотлагательные меры по охране труда, направленные на улучшение качества рудничного воздуха, на основе новых научных решений.

Анализ научных исследований, в частности обобщающих работах [1, с.12, 2, с. 62], по организации борьбы с рудничной пылью в горных выработках на основе орошения, показывает, что эффективность улавливания пыли каплями воды зависит от размеров пылинок и коэффициента захвата их каплями. Экспериментально доказано, что эффективность гидравлического подавления аэрозольных фракций пыли зависит в основном от степени турбулентности воздушных потоков. Чем выше давление воды при орошении, тем больше её дробление и турбулентность потока, что повышает коагуляции пылевых частиц, т.е. эффективность очистки воздуха. При этом происходит и повышение интенсивности охлаждения воздуха. Однако, для этих условий влияние пульсаций в потоке на эффективность пылеулавливания и охлаждения воздуха не рассматривалось.

Наряду с определенными успехами, достигнутыми в реализации гидродинамического способа, сохраняется важная научная проблема в раскрытии физической природы действия механизмов и закономерностей процесса очистки воздуха и охлаждения, позволяющих повысить его эффективность, в частности, импульсно-волновым воздействием капель воды на частицы пыли, что улучшает захват пыли и снижает температуру воздуха. При этом не поставлены и не решены важные теоретические задачи по использованию фрактальных представлений о структурности системы турбулентного потока «газ - капли жидкости – пылинки» для повышения эффективности улавливания пыли и охлаждения воздуха. Однако, анализ аналогичных исследований показывает, что проблему следует решать комплексно, на основе использования, импульсно-волновых и термодинамических эффектов.

Актуальность указанного, его научно-техническая и социальная значимость сконцентрировались в проблеме развития теории и совершенствование средств водного динамического кондиционирования воздуха для улучшения условий труда шахтеров по факторам запыленности и температуры.

Цель и задачи статьи. Цель статьи – изложить сущность развития теории гидродинамического подавления пыли, и охлаждения воздуха капельной водой для совершенствования кондиционирования воздуха импульсно-волновыми эффектами, повышающими показатели устройств, которые улучшают условия труда шахтеров, снижая запыленность и температуру воздуха.

Для достижения этой цели сформулированы и решены такие задачи:

1. Теоретически раскрыть физику процесса, аналитически описав механизм комплексного процесса гидравлического импульсно-волнового улавливания пыли и охлаждения воздуха каплями воды, на основе чего определить условия возникновения эффективного процесса генерации импульсной волны давления, а также получить термодинамические характеристики процесса для повышения энергетической и технологической эффективности средств кондиционирования воздуха капельной водой.

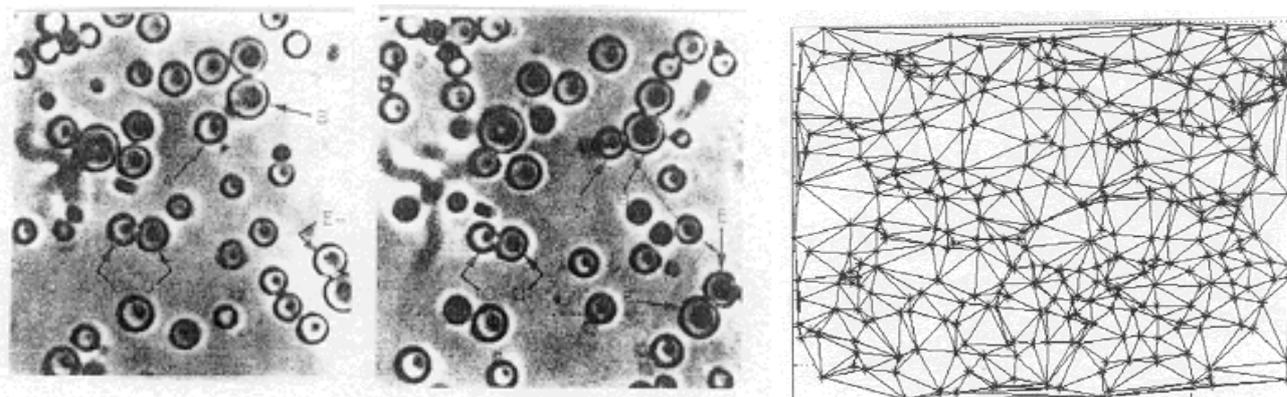
2. Определить аналитически и проверить экспериментально условия и параметры для обеспечения комплексного процесса очистки и охлаждения воздуха капельной водой разработанными устройствами кондиционирования.

3. Обобщить экспериментально-аналитические исследования и провести синтез элементов устройства эжектора для импульсно-волнового кондиционера рудничного воздуха в условиях угольных шахт.

Объект исследования – процессы гидравлического улавливания пыли и охлаждения рудничного воздуха в условиях угольных шахт. Предмет исследования – импульсно-волновое гидравлическое улавливание пыли и охлаждение воздуха капельной водой.

Изложение основного материала статьи. Развитие теории гидравлического улавливания пыли, и охлаждения воздуха требует обоснования физико-математической модели потока как трехфазной смеси, интерпретация которой в виде фрактальных структур приведена на рис. 1.

Фотографии обработаны компьютерной программой координатной диспозиции зон фракталов, как объектов поиска прошедших изменений. Модель трехфазного потока фрактальной структуры делает возможным описание переходов состояний систем «газ - капли - пылинки» в системы с двумя компонентами «газ - капли с поглощёнными пылинками», что адекватно процессам улавливания пыли каплями.

а

б

Рис. 1. Фрагменты фрактальных структур потока смеси воздуха, капель и твердых частиц (пыли): а - фото; б - компьютерная обработка.

Случайные флуктуации в волновом потоке учитываются как неоднородные состояния систем при переходах одной структуры в другую при анализе геометрических моделей фрактальных композиций по схеме, приведенной на рис. 2.

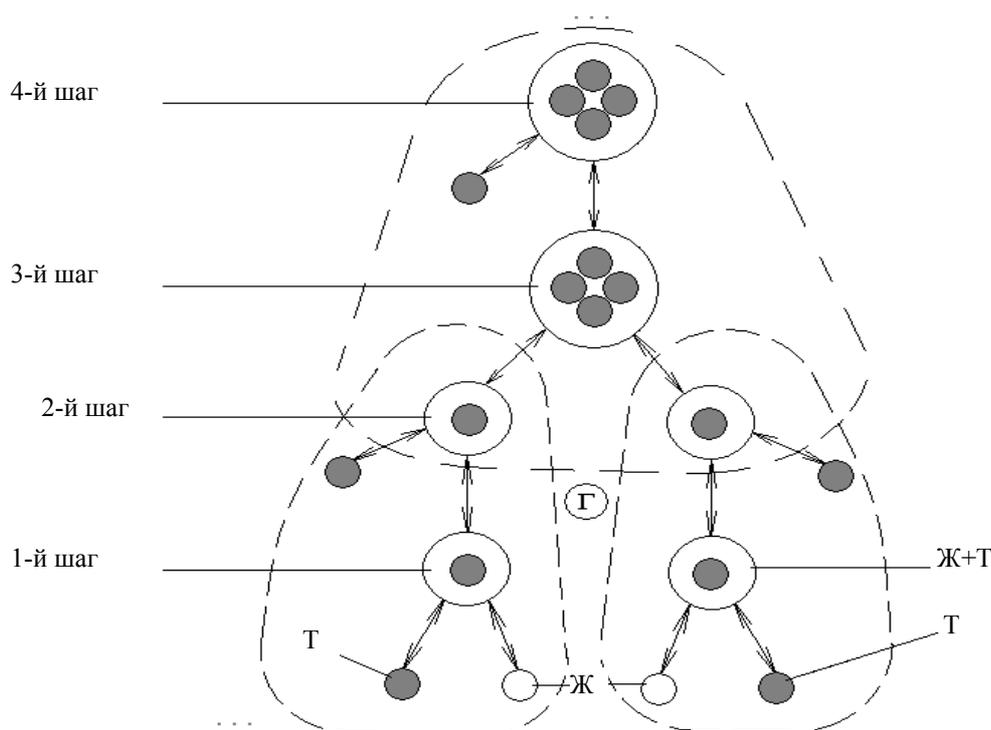

Рис. 2. Схема структур фракталов: Г - газ; Ж - капля; Т - твердая частица.

Геометрические фракталы системы «газ - капли - частицы» получены с помощью линий (точнее поверхностей для пространства), охватывающих фрактал (на рис. 2 показано

пунктирными линиями). Фрактальное структурирование потока позволило получить аналитическое выражение для значения предельной массы капли с поглощенными пылинками в виде:

$$M = m_0 \left(\sum_i^N 2^i k_S^{(N+2)-1} + (2^N - 1)(k_S^2 + 1) + 1 \right), \quad (1)$$

где k - массовый коэффициент для i -го шага слияния; N - число шагов слияний; m_0 - начальная масса капли.

На основе параметрической связи (1) можно утверждать, что существует дискретность в процессе поглощения пылинок одной каплей. Формирование капли предельных размеров происходит с дискретностью массового и энергетического состояний, что происходит за счет поглощения пылинок и нагрева капли от воздуха и пыли. Процесс испарения не учитывался из-за данных экспериментов, что нагрева капель воды происходил на 1-2 градуса.

Для исследования фрактала структуры газожидкостного запыленного потока принимаем, что состав капли может быть моно или бинарным. Это значит, что одна капля может захватить только одну или две пылинки, не нарушая фрактальной структуры потока. Следовательно, предельные по массе капли будут формироваться, и выпадать с определенной частотой колебательного перемещения компонентов потока, которое становится волновым с известными начальными импульсами. Поэтому время формирования капли предельной массы является технологическим временем импульсно-волнового процесса улавливания пылинок и теплообмена в заданном объеме потока.

Для аналитического описания механизма процесса импульсно-волнового улавливания пыли каплями жидкости и охлаждения воздуха (газа) в физико-математической модели сделаны предположения, что собственные колебания капель и твердых частиц (пыли) учитываются без взаимного влияния друг на друга. Эффективность внедрения пыли в каплю зависит от величины внешнего импульса давления, а первичные столкновения пылинок и капель происходят в пространстве потока. Кроме этого, принималось, что описание динамики единичной массы потока (объекта) отвечает системе двух тел «капля - пылинка» в виде уравнений:

$$\frac{d^2 x}{dt^2} + \gamma \frac{dx}{dt} = 0; \quad (2)$$

$$\frac{d^2 x}{dt^2} + \gamma \frac{dx}{dt} + \omega_0^2 x = 0, \quad (3)$$

где x - координата движущего объекта по оси (x) единичной массы;
 γ - коэффициент пропорциональности, который формируется параметрами компонентов и характеристиками потока единичной массы;

ω_0 - собственная циклическая частота колебаний единичной массы потока.

Решением (2) и (3) является функциональная связь в виде:

$$x(t) = x_0 e^{-\varepsilon t} \left(\frac{1}{\omega} (1 + \varepsilon) \sin \omega t + \cos \omega t \right). \quad (4)$$

Анализ (4), позволяет утверждать, что при слабых колебаниях потока экспоненциальный показатель (εt) можно считать постоянным в течение одного цикла колебаний. При этом предположении второе слагаемое можно не учитывать. Тогда полная энергия потока единичной массы будет равна:

$$E(t) = E_0 e^{-\gamma t}, \quad (5)$$

где $E(t)$ - полная энергия объекта в волновом процессе (как сумма кинетической и потенциальной энергий) для данного момента времени при известной E_0 - начальной энергии частицы.

Следовательно, полная энергия частицы потока в волновом процессе может быть записана в виде:

$$E(t) = \frac{m}{2} \left[\left(\frac{dx}{dt} \right)^2 + \omega_0^2 x^2 \right], \quad (6)$$

где m – соответственно, масса частицы (капли или пыли).

Начальная энергия частицы определяется выражением:

$$E_0 = \frac{m}{4} (\omega^2 + \omega_0^2) (c_1^2 + c_2^2), \quad (7)$$

где ω - циклическая частота колебаний частицы потока; c_1 и c_2 - постоянные.

Учитывая (6 - 7) и то, что $\omega = 2\pi\nu$, получим:

$$\nu = \nu_0 e^{\frac{-\gamma d_0}{V}}, \quad (8)$$

где d_0 - диаметр частицы (до столкновения с другой частицей);

V - скорость частицы потока.

С целью повышения эффективности процесса внедрения пылинки в каплю, исследовано влияние генерации импульса давления на изменения в структурах системы «газ – капля-пылинка». Предполагаем, что в потоке находятся капли и частицы (пылинки),

адекватные друг другу с фрактальным распределением по объему, и в потоке создано двумерное волновое возмущение.

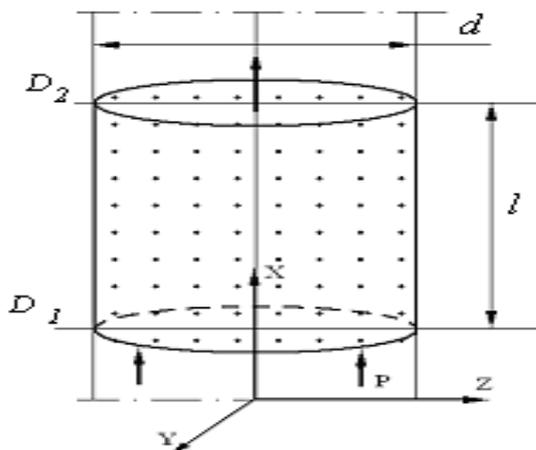

Рис. 3. Схема фрактального потока с двумерным волновым возмущением

Граничные условия:

$$x(t_0) = x_0; \quad P_0 = P(t_0, x_0),$$

где t_0 - время начала отсчета импульса по координате (x); P_0 - начальное давление.

Принято, что поток идеальный и в лагранжевых переменных характеризуется системой уравнений в следующем виде:

$$\frac{\partial u}{\partial t} = -\frac{1}{\rho J} \left(\frac{\partial P_{жс}}{\partial x_0} \frac{\partial y}{\partial y_0} - \frac{\partial P_{жс}}{\partial y_0} \frac{\partial y}{\partial x_0} \right), \quad \frac{\partial x}{\partial t} = u; \quad (9)$$

$$\frac{\partial v}{\partial t} = -\frac{1}{\rho J} \left(\frac{\partial P_{жс}}{\partial y_0} \frac{\partial x}{\partial x_0} - \frac{\partial P_{жс}}{\partial x_0} \frac{\partial x}{\partial x_0} \right), \quad \frac{\partial y}{\partial t} = v; \quad (10)$$

$$\frac{\partial P_{жс}}{\partial t} = \frac{C_{жс} \rho_{жс} T_{жс}}{1 - \alpha_{\Gamma}} \left[\frac{3\alpha_{\Gamma}}{\alpha_{жс}} w + \left(\frac{\alpha_{\Gamma}}{J} + \frac{\rho_{жс}}{J^2 \rho_{жс0}} \right) \frac{\partial J}{\partial t} \right]; \quad (11)$$

$$\frac{\partial \alpha_{\Gamma}}{\partial t} = \frac{3\alpha_{\Gamma}}{a} w - \frac{\alpha_{\Gamma} \partial J}{J \partial t}; \quad (12)$$

$$\frac{\partial P_{\Gamma}}{\partial t} = -\frac{3\gamma P_{\Gamma}}{a} w - \frac{3\gamma - 1}{\alpha_{\Gamma}} \frac{q}{a}; \quad (13)$$

$$\frac{\partial a_{жс}}{\partial t} = w = w_A + w_R; \quad (14)$$

$$w_A = \frac{P_{\Gamma} - P_{жс}}{T_{жс} \rho_{жс} C_{жс} \sqrt[3]{\alpha_{\Gamma}}} w_R; \quad (15)$$

$$\frac{\partial w_R}{\partial t} = \frac{1}{a} \left(\frac{P_\Gamma - P_{жс}}{\rho_{жс}} - 1,5\alpha_\Gamma w_R^2 - 4v_{жс} \frac{w_R}{\alpha_{жс}} \right); \quad (16)$$

$$J = \frac{\partial x}{\partial x_0} \frac{\partial y}{\partial y_0} - \frac{\partial x}{\partial y_0} \frac{\partial y}{\partial x_0}; \quad (17)$$

$$\frac{\partial J}{\partial t} = \frac{\partial u}{\partial x_0} \frac{\partial y}{\partial y_0} - \frac{\partial u}{\partial y_0} \frac{\partial y}{\partial x_0} + \frac{\partial x}{\partial x_0} \frac{\partial v}{\partial y_0} - \frac{\partial x}{\partial y_0} \frac{\partial v}{\partial x_0}, \quad (18)$$

где ρ - плотность смеси потока; $P = P_\Gamma$ - давление в потоке; u - скорость по координате (x); v - скорость по координате (y); w - радиальная скорость капель; J - якобиан перехода от лагранжевых к эйлеровым переменным; C - удельная теплоемкость жидкости; γ - показатель адиабаты газа; a - средний радиус фазовой области; α - относительное объемное содержание фаз; q - интенсивность теплообмена между фазами; $ж$ - индекс жидкости; Γ - индекс газа; x_0, y_0 - лагранжевые переменные, за которые приняты начальные эйлеровы координаты.

Система уравнений (9-18) решается численными методами (например, в программной реализации MathCad-2005) и даёт иллюстрацию эффекта, который имеет нелинейную эволюцию волнового импульса давления в виде:

$$P(t, x) = P_0 + P^* \exp(-\varepsilon), \quad (19)$$

где P_0 - начальное давление (в начальном сечении); D^* - амплитуда импульса давления; ε - показатель времени действия импульса, равный:

$$\varepsilon = (t - 0,5t^*) t_0^{-1},$$

где t - координатное время; t^* - длительность импульса; t_0 - характерная длительность начального импульса.

Учитывая импульсно-волновой характер движения капель и пылинок в потоке, запишем уравнения движения, при условии, что мгновенные эффективные радиусы действия капель на частицы (пылинки) изменяются по зависимости:

$$R_k(t) = R_{k0} + \Delta_k f(t); \quad \Delta_k (R_{k0})^{-1} \ll 1,$$

где $R_k(t)$ - мгновенный радиус капли; R_{k0} - невозмущенный радиус капли; Δ_k - амплитуда пульсаций капли в эффективном объеме; $f(t)$ - функция, зависящая от времени.

Тогда, система уравнений импульсно-волнового движения капли жидкости относительно оси потока, с точностью до величины второго порядка малости, имеет вид:

$$\begin{cases} \frac{dV_k}{dt} = 2(\dot{V}_\Gamma - g) - \dot{V}_k \left[\frac{9\eta}{R_{k0}^2 \rho_{ж}} \left(1 - \frac{2\Delta_k}{R_{k0}} + \frac{3\Delta_k}{R_{k0}^2} \right) + \frac{3}{R_{k0}} \Delta_k \left(1 - \frac{\Delta_k}{R_{k0}} \right) \right], \\ \ddot{\Delta}_k + \omega_k^2 \Delta_k = \chi_k(\Delta_k, \dot{\Delta}_k, V_k \dots), \end{cases} \quad (20)$$

где V_k - скорость поступательного движения капли; V_Γ - скорость газа; g - ускорение силы тяжести; $\rho_{ж}$ - плотность жидкости капли; η - динамический коэффициент вязкости; ω - циклическая частота пульсаций.

При импульсно-волновом процессе образуются области, в которых капли жидкости и частицы пыли перемещаются в сторону противоположную от направления потока. Это повышает частоту столкновений капель жидкости и частиц пыли, которая пропорциональна пульсациям в потоке с циклической частотой:

$$\omega = \left\{ (R_{BO}^2 - R_{MO}^2)^{-1} \left[3Ag(n_B - n_M) + \frac{2\sigma[R_{MO}(3n_B - 1) + R_{BO}(1 - 3n_M)]}{\rho_{ж} R_{BO} R_{MO}} \right] \right\}^{1/2}. \quad (21)$$

где ω - циклическая частота пульсаций в потоке; R_{BO}, R_{MO} - начальные радиусы больших и малых капель; n_B, n_M - соответственно, относительные количества больших и малых капель; A - параметр, зависящий от координаты частицы; σ - коэффициент поверхностного натяжения жидкости.

Упругие свойства газожидкостного потока позволяют обеспечить необходимые пульсации гидродинамического давления в потоке, а, соответственно, и число столкновений для внедрения частицы (пылинки) в каплю без дополнительных технических средств путем заданной пульсации потока.

Таким образом, теоретические исследования позволили определить, что повышением частотных пульсаций в потоке можно повысить частоту импульсов воздействий капель на частицы, т.е. повысить эффективность процесса очистки воздуха от пыли, а также интенсивность теплообмена между каплями и воздухом для улучшения его охлаждения.

Экспериментальные исследования проведены на установках, имеющих натурные размеры и режимы действий, соответствующие условиям промышленной эксплуатации для уменьшения влияния эффекта масштабности. в лаборатории гидромеханики и на опытно-промышленных установках в условиях угольной шахты. Экспериментально подтверждено, что гидродинамическая

импульсно-волновая организация течения смеси позволяет повысить эффективность улавливания частиц пыли каплями.

На рис. 4 приведены зависимости распространения импульса давления в исследуемом объеме смеси капель и запыленного воздуха по длине потока эжектора.

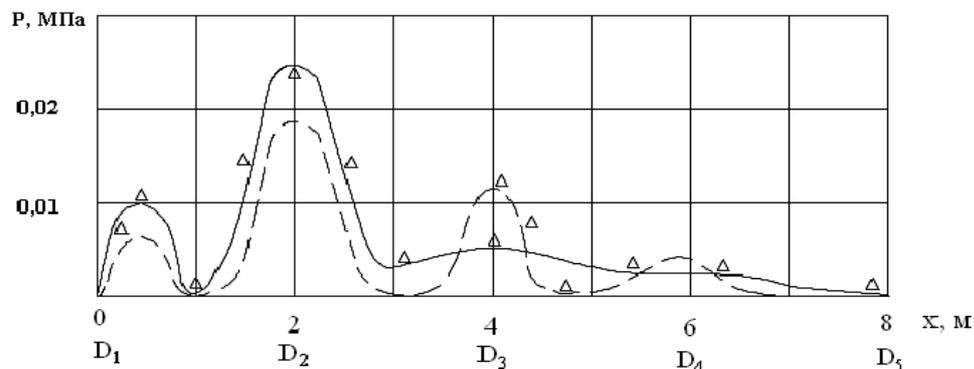

Рис. 4. График распространения импульса давления в рабочем объеме (трубе) потока: пунктир - теория; Δ - эксперимент; D_1, D_2, \dots, D_5 - датчики давления, установленные по длине эжектора.

С целью проверки расчетных параметров эжектора как основного модуля кондиционера были проведены эксперименты для определения зазоров между цилиндрическими камерами эжектора и углами раскрытия диффузора при рабочих давлениях воды (0,5-2) МПа. На рис. 5 показана схема, и на рис. 6 фотография разработанного модуля многокамерного эжектора.

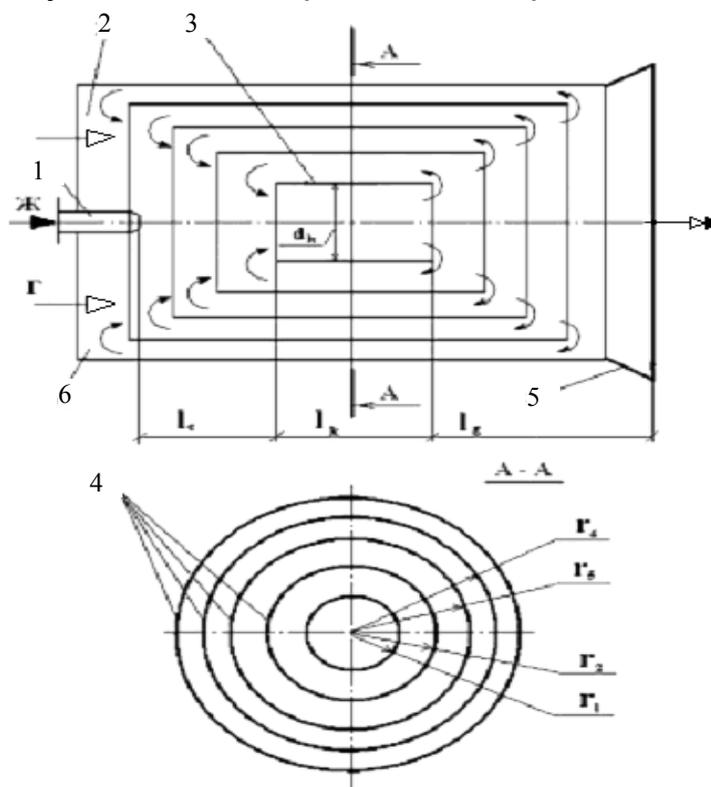

Рис. 5. Схема многокамерного эжектора: 1 - сопло; 2 - камера; 3 - камера смешивания, 4 - цилиндры, 5 - диффузор, 6 - конфузор.

Рис. 6. Фотография многокамерного эжектора.

Практическое значение полученных результатов заключается в том, что на основе установленных закономерностей и механизмов гидродинамического импульсно-волнового кондиционирования воздуха разработаны рекомендации для мероприятий, направленных на улучшение условий труда на запыленных рабочих местах с высокой температурой воздуха шахтеров по пылевому фактору, а также технические требования к на создание необходимых устройств. Путем реализации импульсно-волнового кондиционирования рудничного воздуха, например в условиях подземных горных работ в локальных зонах глубоких угольных шахт, достигаются нормативные параметры по факторам запыленности и температуры.

Выводы и направления дальнейших исследований. Сущность механизма импульсно-волнового кондиционирования воздуха капельной водой, состоит в процессах колебательного внедрения пыли в капли за счет результирующих импульсов действующих сил и энергетических потенциалов систем «капля жидкости - частица пыли». При этом доминирующим является величина кинетического момента инерции, который проявляется через циклическую частоту колебаний системы, а она находится во фрактальной структуре только в дискретных массовых состояниях капли с одной или двумя поглощенными частицами пыли. Эта частота соответствует частоте импульсов, создаваемых в пыле воздушно-капельной среде, с повышением которых улучшается эффект внедрения частиц в капли, а также охлаждение воздуха.

Впервые экспериментально подтверждено, что условием возникновения эффективного процесса импульсно-волнового кондиционирования воздуха является создание импульсов давления в рабочем пространстве, которые распространяются как импульсная волна давления. С возрастанием амплитуды давления в среднем в 2

раза по отношению к амплитуде начального импульса, эффективность пылеулавливания возрастает в области, расположенной на расстоянии 0,25 от расстояния максимально распространения возмущения. При этом установлено, что эффективность пылеулавливания возрастает в области увеличения амплитуды давления и частоты колебаний частиц и капель. Эта зависимость выражается экспоненциальным законом, в котором показатель степени прямо пропорционально зависит от диаметра частицы до слияния и обратно пропорционально зависит от скорости ее движения.

Литература:

1. Гого В.Б. Гидродинамическое подавление пыли в условиях угольных шахт: теория и технические решения / В.Б. Гого, В.Б. Малеев. – Донецк: ДонНТУ, 2008. – 240 с.
2. Гого В. Б. Гидромеханика стохастических процессов улавливания частиц пыли каплями жидкости / В.Б. Гого, В.Б. Малеев // Наукові праці Донецького національного технічного університету. – 2007. – 14 (127). – С. 61–67.
3. Гого В.Б. Обоснование параметров диффузор-конфузорных элементов гидродинамической установки пылеулавливания / В.Б. Гого, В.Б. Малеев, А.С. Булыч // Наукові праці Донецького національного технічного університету. – 2007. – № 13 (123). – С. 40–44.
4. Гого В.Б. Гидромеханические аспекты повышения эффективности процесса улавливания пыли / В. Б. Гого // Промислова гідравліка і пневматика. – 2007. – № 4 (18). – С. 41–42.
5. Гого В.Б. Уравнения пульсационного движения капель и частиц пыли в гидродинамической установке очистки газов / В.Б. Гого, В. Б. Малеев, А.С. Булыч // Наукові праці Донецького національного технічного університету. – 2006. – № 12 (113). – С. 53–58.
6. Гого В.Б. Комплексная оценка эффективности гидродинамической очистки газов / В.Б. Гого // Уголь Украины. – 2005. – № 11. – С.39–42.
7. Гого В.Б. Математическая модель процесса гидродинамического подавления пыли и очистки газов / В.Б. Гого // Уголь Украины. – 2005. – № 7. – С. 26–28.
8. Гого В.Б. Гидродинамика и теплообмен компонентов комплексного газлифтного потока / В.Б. Гого // Сборник научных трудов Национального горного университета. – 2004. – Т. 5, № 19. – С. 126–129.
9. Гого В.Б., Структурно-фрактальные закономерности в механике гидродинамического подавления пыли / В.Б. Гого, В.Б. Малеев // Наукові праці ДонНТУ. – 2005. - №94. – С. 82 – 89.

10. Пат. 16953 Україна, МПК F 04 F 5/16. Ежектор / Гого В.Б., Малеев В.Б.; заявник та патентовласник Донецький НТУ; заявл. 10.11.05; опубл. 15.09.06, Бюл. № 9.

Referenses:

1. Gogo V. B. *Gidrodinamicheskoe podavlenie pyli v usloviyakh ugolnykh shakht: teoriya i tekhnicheskie resheniya* / V.B. Gogo, V. B. Maleev. – Donetsk: DonNTU, 2008. – 240 s.
2. Gogo V. B. *Gidromekhanika stokhasticheskikh protsessov ulavlivaniya chastits pyli kaplyami zhidkosti* / V. B. Gogo, V. B. Maleev // *Naukovi pratsi Donetskogo natsionalnogo tekhnichnogo universitetu.* – 2007. – 14 (127). – S. 61–67.
3. Gogo V.B. *Obosnovanie parametrov diffuzor-konfuzornykh elementov gidrodinamicheskoy ustanovki pyleulavlivaniya* / V.B. Gogo, V.B. Maleev, A.S. Bulych // *Naukovi pratsi Donetskogo natsionalnogo tekhnichnogo universite-tu.* – 2007. – № 13 (123). – S. 40–44.
4. Gogo V.B. *Gidromekhanicheskie aspekty povysheniya effektivnosti protsessa ulavlivaniya pyli* / V.B. Gogo // *Promislova gidravlika i pnevmatika.* – 2007. – № 4 (18). – S. 41–42.
5. Gogo V.B. *Uraveneniya pulsatsionnogo dvizheniya kapel i chastits pyli v gidrodinamicheskoy ustanovke ochistki gazov* / V.B. Gogo, V.B. Maleev, A.S. Bulych // *Naukovi pratsi Donetskogo natsionalnogo tekhnichnogo universite-tu.* – 2006. – № 12 (113). – S. 53–58.
6. Gogo V.B. *Kompleksnaya otsenka effektivnosti gidrodinamicheskoy ochistki gazov* / V.B. Gogo // *Ugol Ukrainy.* – 2005. – № 11.– S.39–42.
7. Gogo V.B. *Matematicheskaya model protsessa gidrodinamicheskogo podavleniya pyli i ochistki gazov* / V.B. Gogo // *Ugol Ukrainy.* – 2005. – № 7. – S. 26–28.
8. Gogo V.B. *Gidrodinamika i teploobmen komponentov kompleksnogo gazliftnogo potoka* / V.B. Gogo // *Sbornik nauchnykh trudov Natsionalnogo gornogo universiteta.* – 2004. – T. 5, № 19. – S. 126–129.
9. Gogo V.B., *Strukturno-fraktalnye zakonomernosti v mekhanike gidrodinamicheskogo podavleniya pyli* / V.B. Gogo, V.B. Maleev // *Naukovi pratsi DonNTU.* – 2005. - №94. – S. 82 – 89.
10. Pat. 16953 Україна, МПК F 04 F 5/16. Yezhektor / Gogo V.B., Maleev V.B.; zayavnik ta patentovlasnik Donetskiiy NTU; zayavl. 10.11.05; opubl. 15.09.06, Byul. № 9.

III. PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК 001.8:377.35+378(477)

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ МОДЕЛЕЙ ТА МОДЕЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ГАЛУЗІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

кандидат педагогічних наук, Загородня А.А.

Міжрегіональна Академія управління персоналом, Україна, Київ

У статті розглянуто модель професійної підготовки фахівців економічної галузі у вищих навчальних закладах України. Наведено інформацію щодо тлумачення понять «модель», «моделювання», «освітня модель». Розкрито підходи щодо моделювання професійної підготовки фахівців економічної галузі: компетентнісний, холистичний, синергетичний, діяльнісний, сценарний, профієографічний. Представлено вимоги до моделювання процесу професійної підготовки майбутнього фахівця. Визначено особливості процесу моделювання.

Ключові слова: модель, моделювання, освітня модель, майбутній фахівець економічної галузі, студент, вищий навчальний заклад, професійна підготовка.

PhD in Pedagogy, Zahorodnia A.A. Problem analysis model and simulation of professional training for economic areas in higher education institutions of Ukraine/ Interregional Academy of Personnel Management, Ukraine, Kiev

The study describes a model of professional training in the economic area of higher educational institutions of Ukraine. A information regarding the interpretation of the concepts of «model», «simulation», «educational model» provides. Approaches to modeling professional training economic area: competence, holistic, synergistic, activity, scenic, profieografichny opened. The requirements for simulation training future specialist process presented. The features of the modeling process defined.

Keywords: model, modeling, educational model, the future specialist economic area, student, university, professional training.

Вступ. В умовах сьогодення проблема моделювання професійно важливих якостей майбутніх фахівців та їх формування в процесі реалізації професійної підготовки набуває особливої актуальності. Процес моделювання враховує особливості психічної активності студентів, специфіку змісту навчального матеріалу та закономірності розгортання процесу навчання, що стає вагомим поштовхом до розв'язання поставлених перед ним завдань, а саме:

отримання опису характеристики діяльності фахівців безпосередньо на виробництві, виявлення невідповідності між підготовкою фахівців та конкретною діяльністю які з певних причин не можуть бути розв'язані безпосередньо. У свою чергу результат моделювання відкриває нові можливості цілеспрямованого впливу на організацію пізнавальної діяльності в освітньому середовищі вищого навчального закладу.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що сутність понять «модель» та «моделювання» у своїх працях досліджували Г. Атанов, І. Бартенєва, Г. Ковальчук, В. Козаков, І. Козич, О. Леонтьєв, Л. Лур'є, Т. Новаченко, Н. Мачинська, В. Шадриков, М. Фіцула та ін. Загалом у науковій літературі подані найрізноманітніші визначення понять «модель», «моделювання».

Освітня модель в сучасному світі, на думку Л. Лур'є, це модель свободи і необхідності, моралі і моральності, де поетапні дії, спрямовані на досягнення результату, досить суперечливі та інваріативні. Центром моделювання в освіті повинні бути умови, сам процес, а не «гарантований результат» застосування освітніх технологій [1, с.16]. Згідно поглядів М. Фіцули, освітня модель визначається як «сміслова» представлена і матеріальна реалізована система, яка адекватно відображає предмет дослідження, є засобом теоретичного дослідження педагогічних явищ через уявне моделювання життєвих ситуацій; допомагає пізнати закономірність поведінки людини в залежності від окремого випадку [2, с.32].

Модель - специфічний об'єкт, створений з метою одержання і/або зберігання інформації у формі уявного образу, опису знаковими засобами (формулами, графіками і т.п.) або матеріального предмета, що відображає властивості, характеристики та зв'язки об'єкта-оригінала довільної природи, які є істотними для вирішення суб'єктом (людиною) певного завдання [3, с.186].

Аналіз різних підходів щодо тлумачення поняття процесу моделювання, дає можливість стверджувати, що моделювання - це творчий цілеспрямований процес конструктивно-проектної, аналітико-синтетичної діяльності з метою відображення цілісної характеристики об'єкта або його окремих складових, які визначають функціональну спрямованість об'єкта, забезпечують стабільність його існування та розвитку. Базовою основою моделювання є чітке формулювання мети, яка визначає тип використовуваних моделей та їх призначення. Кінцевим продуктом моделювання є остаточний варіант моделі, що відображує істотний характер досліджуваного об'єкта чи явища. Така може виконувати різні функції залежно від ціле, мети та завдань її створення. Процес моделювання допомагає систематизувати вивчення явищ або процесів, знаходить оптимальні шляхи їх цілісного

відображення, окреслює більш повні зв'язки між компонентами, відкриває можливості для створення умов верифікації теоретичний знань, а також цілісних класифікацій.

Мета статті - розглянути особливості процесу моделювання професійної підготовки майбутніх фахівців економічної галузі у вищих навчальних закладах України.

Модель професійної підготовки майбутніх фахівців економічної галузі ґрунтується на таких методологічних підходах: компетентнісному, холістичному, синергетичному, діяльнісному. В основі компетентнісного підходу закладено формування нового бачення змісту освіти, сприяння до переорієнтації традиційних когнітивних тенденцій вищої освіти, її методів і технологій [4,с.42]. Холістичний підхід ґрунтується на цілісному уявленні про організм людини, в якому все взаємопов'язане і взаємообумовлене, що сприяє розширенню наукової концепції світоустрою, сприяє її розвитку, доповнює уявлення про людину як мікрокосмос, цілісну, надзвичайно складну і багатогранну, здатну до самоорганізації біоенергоінформаційну систему [5]. Синергетичний підхід, полягає в тому, що керувати не керуючи, тобто ненав'язливо спрямовувати студентів на позитивний шлях їх саморозвитку, самовиховання, самоосвіти та самовдосконалення [6]. Діяльнісний підхід передбачає орієнтацію на розвиток творчого потенціалу особистості, дозволяє враховувати індивідуальні та вікові особливості кожного студента через посередництво діяльності, яка сприяє самореалізації та особистісному зросту [7].

Описуючи модель сучасного фахівця економічної освіти В. Шадриков зазначає, що процес моделювання повинен враховувати вимоги до майбутнього фахівця, спираючись на стан розвитку економіки суспільства та конкретних знаннях, психологічних уявленнях про структуру практичної діяльності; перспективного підходу до оцінки якості освіти. Конкретна модель з конкретного фаху буде відрізнятися цілями, функціями, компетенціями, якість, знаннями, правилами та критеріями досягнення мети, інформаційним забезпеченням. Саме тому, структурними компонентами моделі фахівця є такі компетентності: соціально-особистісні, загально професійні та спеціальні [8].

На нашу думку, процес моделювання професійної підготовки фахівців передбачає поділ відповідно до цілей та завдань розробки моделі, серед яких: отримання інформації та її переробка для впровадження в освітній процес ВНЗ; доручення фахівців до тієї чи іншої сфери, розробка посадових інструкцій, паспортів спеціальностей тощо.

На думку І. Козич процес моделювання має наступні важливі ознаки досліджуваного об'єкта: відображення або імітація; здатність

до заміщення; можливість давати нову інформацію; наявність точних умов, правил побудови процесу моделювання та переходу від інформації про модель до інформації про об'єкт [9].

Моделювання є невід'ємною складовою цілеспрямованої діяльності й розглядається нами як: дослідження об'єктів пізнання на їх моделях; побудова моделей реально наявних предметів та явищ (живих організмів, суспільних систем, різноаспектних процесів тощо); педагогічне відтворення дидактичних і психічних процесів, характеристик, явищ, систем, а також суб'єктів освіти за допомогою реальних (фізичних) або ідеальних (логічних, математичних) моделей. Вважаємо, що принципами моделювання є: наочність, визначеність, об'єктивність.

Заслуговує на увагу процес моделювання, запропонований Г. Ковальчук, який характеризується уточненням цілей навчання; визначенням форм і методів навчання з урахуванням соціально-психологічних особливостей студентської групи та забезпечення необхідних рівнів засвоєння елементів бази знань; розробленням дидактичних матеріалів; розробленням завдань тестового контролю [10].

Заслуговує на увагу і необхідність створення ієрархічної структури моделі та поділ її на три рівні. Такий аспект пов'язаний з тим, що є спільні види діяльності, які виступають загальними для фахівців будь-яких освітніх установ. До першого рівня слід віднести: спілкування з людьми, управління, оволодіння методами самоосвіти, самовдосконалення, самоорганізації та ін. Тобто такі діяльності, що пов'язані з світоглядними, морально-етичними, загальнокультурними нормами поведінки людини. Наступний рівень складають діяльності, пов'язані із загальнонауковим аспектом, а останній рівень пов'язаний з вузькою спеціалізацією.

Як зазначає Н. Мачинська процес побудови моделі професійної підготовки фахівця має відповідати наступним вимогам: розуміння сутності та суспільної значущості своєї спеціальності; дотримання етичних і правових норм суспільства; наявність аксіологічних прагнень (ідеалів), цінностей, пріоритетів, мотивацій та ін.; володіння законами міжособистісного спілкування та уміння використовувати їх на практиці; здатність приймати рішення і нести за них відповідальність; наявність суто гуманних мотивів – почуття справедливості, співчуття, готовності допомогти, любові до родини; патріотизм, підтримка сприятливого клімату в середині колективу тощо [11, с.241-242]

Не менш важливою ознакою процесу моделювання є виокремлення його особливостей серед яких нами виділено наступні: 1) моделювання нерозривно пов'язане з процесами абстрагування та ідеалізації, за допомогою яких відбувається виділення значущих

сторін модельованих об'єктів. При цьому специфіка процедури моделювання полягає в тому, що аналіз, абстрагування та ідеалізація відбувається або за допомогою операцій з реальними об'єктами, що сприймаються на чуттєвому рівні, зокрема, зі знаками, або ж за допомогою наочних образів, отриманих при безпосередньому спостереженні за об'єктами та практичної дії з ними. Ця функція «глобалізації» може реалізуватися, наприклад, у формі створення візуальної картини, об'єкта, його схеми або шляхом побудови знакової системи, що дозволяє наочно уявити і зробити доступним для огляду зв'язки та відносини, що характеризують об'єкт як ціле; 2) моделювання тісно пов'язане з науковим пошуком та експериментом. Вивчення будь-якого явища на його моделі при предметному і математичному моделюванні є особливим видом експерименту, специфіка якого в порівнянні зі звичайним експериментом полягає в тому, що в процесі пізнання включається проміжна ланка- модель, що виступає, з одного боку, як засіб, а з іншого боку - як предмет експериментального дослідження, замінює (заміщає) справжній об'єкт вивчення. Завдяки цьому можливості експериментального дослідження значно розширюються. Найважливіше значення набуває модельний експеримент тоді, коли об'єктом вивчення є ті сторони явища, які фізично не можуть бути відокремлені від нього самого; 3) моделювання є важливим елементом у процесах висунення й експериментальної перевірки гіпотез, оскільки у структурі моделей можна побачити процеси і взаємозв'язки, що визнаються, згідно припущення.

Висновки. Таким чином, моделювання професійної підготовки фахівців економічної галузі у вищих навчальних закладах України являє собою педагогічний процес, спрямований на формування професійної культури майбутнього фахівця, що забезпечує його готовність до ефективної взаємодії з різними категоріями населення.

Література:

1. Лурье Л.И. Как формализовать образование / Л.И. Лурье // Моделирование социально-педагогических систем: Материалы региональной научно-практической конференции (16-17 сентября 2004 г.) / Гл. ред. А.К. Колесников; Отв. ред. И.П. Лебедева; Перм. гос. пед. ун-т. - Пермь, 2004. - 298с.
2. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / М.М. Фіцула. - К.: Академвидав. - 2010. - 456 с.
3. Бартенєва І.О. Педагогіка вищої школи: навч. посібник / І.О. Бартенєва, І.М. Богданова, І.В. Бужина та ін. - Одеса: ПДПУ імені К.Д. Ушинського. - 2002. - 344 с.
4. Міхєєнко О.І., Котелєвський В.І. Модель професійної підготовки майбутніх фахівців зі здоров'я людини до застосування

здоров'язміцнювальних технологій / О.І. Міхеєнко, В.І. Котелевський// Педагогіка і психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту, 2014. - № 9. - С.41-46.

5. Juvva S., Newhill C.E. Rehabilitation Contexts: A Holistic Approach. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 2011, vol.2(21), pp. 179-195.

6. Новаченко Т.В. К вопросу о синергетике образования / Т.В. Новаченко // Виховання і культура. - 2001. - №1(1). - С. 24-26.

Атанов Г.О. Теорія діяльнісного навчання / Г.О. Атанов. - К.: Кондор. - 2007. - 185 с.

7. Шадриков В.Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный поход / В.Д. Шадриков // Высшее образование сегодня. - 2004. - № 4. - С.28-31.

8. Козич І.В. Модель формування конфліктологічної компетентності соціального педагога в умовах магістратури / І.В.Козич // Вісник Запорізького національного університету. - 2008. - № 1. - С.110-118.

9. Ковальчук Г.О. Активізація навчання в економічній освіті: Навч. посібник / Галина Олександрівна Ковальчук - 2-ге вид., доп. - К.: КНЕУ, 2003. - 298 с.

10. Мачинська Н.І. Педагогічна освіта магістрантів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю: монографія / Н.І. Мачинська, за ред. док. пед. наук, проф., член-кор. НАПН України С.О. Сисоєвої. - Львів: ЛьвДУВС, 2013. - 416 с.

References:

1. Lure L.I. *Kak formalizovat obrazovanie* / L.I. Lure // *Modelirovanie sotsialno-pedagogicheskikh sistem: Materialy regionalnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii (16-17 sentyabrya 2004 g.)* / Gl. red. A.K. Kolesnikov; Otv. red. I.P. Lebedeva; Perm. gos. ped. un-t. - Perm, 2004. - 298s.

2. Fitsula M.M. *Pedahohika vyshchoi shkoly: navch. posib.* / M.M. Fitsula. - K.: Akademvydav. - 2010. - 456 s.

3. Bartienieva I.O. *Pedahohika vyshchoi shkoly: navch. posibnyk* / I.O. Bartienieva, I.M. Bohdanova, I.V. Buzhyna ta in. - Odesa: PDPU imeni K.D. Ushynskoho. - 2002. - 344 s.

4. Mikheenko O.I., Kotelevskiy V.I. *Model profesiynoi pidgotovki maybutnikh fakhivtsiv zi zdorov'ya lyudini do zastosuvannya zdorov'yazmitsnyuvalnikh tekhnologiy* / O.I. Mikheenko, V.I. Kotelevskiy // *Pedagogika i psikhologiya ta mediko-biologichni problemi fizichnogo vikhovannya i sportu*, 2014. - № 9. - S.41-46.

5. Juvva S., Newhill C.E. Rehabilitation Contexts: A Holistic Approach. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 2011, vol.2 (21), pp. 179-195.

6. Novachenko T.V. *K voprosu o sinergetike obrazovaniya* / T.V. Novachenko // *Vikhovannya i kultura*. - 2001. - №1(1). - S. 24-26.
7. Atanov H.O. *Teoriia diialnisnoho navchannia* / H.O. Atanov. - K.: Kondor. - 2007. - 185 s.
8. Shadrikov V.D. *Novaya model spetsialista: innovatsionnaya podgotovka i kompetentnostnyy pokhod* / V.D. Shadrikov // *Vysshee obrazovanie segodnya*. - 2004. - № 4. - S.28-31.
9. Kozych I.V. *Model formuvannia konfliktolohichnoi kompetentnosti sotsialnoho pedahoha v umovakh mahistratury* / I.V.Kozych // *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. - 2008. - 1. - S.110-118.
10. Kovalchuk H.O. *Aktyvizatsiia navchannia v ekonomichnii osviti: Navch. posibnyk* / Halyna Oleksandrivna Kovalchuk - 2-he vyd., dop. - K.: KNEU, 2003. - 298 s.
11. Machynska N.I. *Pedahohichna osvita mahistrantiv vishchyykh navchalnykh zakladiv nepedahohichnoho profilu: monohrafiia* / N.I. Machynska, za red. dok. ped. nauk, prof., chlen-kor. NAPN Ukrainy S.O. Sysoievoi. - Lviv: LvDUVS, 2013. - 416 s.

УДК 378.147

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

кандидат економічних наук, Кравченко В.М.

Класичний приватний університет, Україна, Запоріжжя

Обґрунтовано теоретичні положення та практичні рекомендації щодо підготовки майбутніх викладачів вищої школи до інноваційної педагогічної діяльності. Окреслено стан дослідженості означеної проблеми в площині наукових розвідок. Розкрито сутність понять «педагогічна діяльність», «педагогічна інновація», «педагогічна інноваційна діяльність». Висвітлено наукові підходи до проблеми підготовки майбутніх викладачів вищої школи до інноваційної педагогічної діяльності. Проаналізовано ефективність упроваджених у процесі експерименту заходів щодо підготовки майбутніх викладачів вищої школи до інноваційної педагогічної діяльності. Підкреслено значення педагогічного новаторства в розвитку та модернізації професійної освіти.

Ключові слова: викладач вищої школи, інноваційні технології, модернізація, освітній процес, педагогічна діяльність, професійна освіта.

PhD in Economic, Kravchenko V.N. Features of preparation of future high school teachers to innovative pedagogical activity / Classic Private University, Ukraine, Zaporozhye

It justifies theoretical provisions and practical recommendations for the preparation of future high school teachers to innovative teaching activities. The state of knowledge problems of plane of scientific research outlined. The essence of the concepts "pedagogical activity", "pedagogical innovation", "innovative teaching" is disclosed. Scientific approaches to the problem of training future high school teachers to innovative pedagogical activity lit. The efficiency of the introduced in the course of the experiment activities on the preparation of future high school teachers to innovative pedagogical activity are analyzed. The value of pedagogical innovation in the development and modernization of vocational education is underlined.

Keywords: high school teacher, innovative technologies, modernization, educational process, pedagogical activity, professional education.

Вступ. У зв'язку з розбудовою інформаційного суспільства освіта має забезпечити успішне функціонування особистості в умовах інноваційного типу суспільного життя. Тому провідною тенденцією розвитку національних освітніх систем у XXI ст. стає їх модернізація на засадах інноваційного підходу. Його сутність полягає в тому, що головним чинником успішної життєдіяльності людини XXI ст. визнається її здатність до інноваційної діяльності та інноваційного типу мислення [1, с.53].

В умовах трансформації суспільства і реформування освітньої системи особливу роль відіграє інноваційний потенціал фахівців усіх сфер і галузей суспільного життя й у цьому контексті праця викладача вищої школи є однією з найважливіших, але водночас найскладніших, оскільки від його особистісних і професійних рис, від педагогічної компетентності, професіоналізму й майстерності, від інноваційного мислення, здатності реагувати на постійні цивілізаційні зміни залежить якість професійної підготовки випускників ВНЗ.

Проблему підготовки фахівців (зокрема викладачів вищої школи) до інноваційної педагогічної діяльності вивчали Джеджула О.М. [2], Дичківська І.М. [3], Єсарєва З.Ф. [4], Кузьміна Н.В. [5], Прокопенко І.Ф. [1], Романовський О.Г. [6], Сгадов С.О. [7] та ін.

Особливості моделювання інноваційної педагогічної діяльності та специфіку її структури висвітлено в працях Будас Ю.О. [8], Демиденко Т.М. [9], Винославська О.В. [10], Козлової О.Г. [11], Сластьоніна В.А. [12] та ін.

Учений Сластьонін В.А. у моделі інноваційної педагогічної діяльності виокремлює структурні (мотиваційний, креативний, технологічний, рефлексивний) та функціональні (особистісно вмотивована переробка освітніх програм, планування роботи, прийняття рішення про використання інновацій, прогнозування

труднощів, формування цілей, упровадження нововведень у педагогічний процес, корекція і оцінка інноваційної діяльності) компоненти [12]. Згідно з ними й вибудується процес підготовки майбутніх викладачів до інноваційної педагогічної діяльності.

Дослідниця Козлова О.Г. при моделюванні інноваційної діяльності наголошує на єдності всіх її компонентів (філософського, мотиваційного, креативного, рефлексивного, валеологічного й технологічного), які акумулюються в одне ціле, де системоутворюючим є креативний компонент [11].

На значущості особистісно-креативного компонента у структурі інноваційної педагогічної діяльності педагога наголошує Будас Ю.О., виокремлюючи його як такий, що поєднує креативність та якості особистості, необхідні для запровадження та створення освітніх інновацій, а саме: критичність та незалежність мислення, чутливість до потреб учнів, ініціативність, активність, відповідальність, мужність [8].

На думку вченої Демиденко Т.М., обов'язковим є введення до структури інноваційної діяльності педагога інформаційного компонента [9].

Формулювання мети статті та завдань

Метою статті є: обґрунтування теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо підготовки майбутніх викладачів вищої школи до інноваційної педагогічної діяльності; висвітлення наукових підходів щодо підготовки майбутніх викладачів вищої школи до інноваційної педагогічної діяльності. Для реалізації мети було поставлено завдання: окреслити стан дослідженості проблеми в площині наукових розвідок; розкрити сутність понять «педагогічна діяльність», «педагогічна інновація», «педагогічна інноваційна діяльність»; проаналізувати ефективність упроваджених у процесі експерименту заходів щодо підготовки майбутніх викладачів вищої школи до інноваційної педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу статті

Педагогічна діяльність викладача вищого навчального закладу – це діяльність, основною функцією якої є професійна підготовка висококваліфікованих, компетентних майбутніх фахівців, здатних знайти своє місце на ринку праці в умовах жорсткої конкуренції, спроможних активно включатися в суспільну, економічну, політичну, культурну та інші сфери життя суспільства.

Дослідниця Дичківська І.М. виокремлює такі функції педагогічної діяльності: гностичну, проектувальну, конструктивну, комунікативну, організаторську [3, с. 50].

У сучасних умовах інформаційного суспільства виникає необхідність переосмислення роботи викладачів вищих навчальних закладів відповідно до нових вимог, що й потребує аналізу якості

професійно-педагогічної діяльності викладачів. Щоб успішно виконувати свої професійні функції, викладач вищої школи повинен бути й організатором, і висококваліфікованим фахівцем у своїй галузі, й оратором, і психологом, й аналітиком, справжнім ерудитом в інших галузях знань. Окрім цього, викладач повинен бути сучасним і конкурентоспроможним, творчою особистістю.

Творчий характер педагогічної діяльності є найважливішою її об'єктивною характеристикою. Вона зумовлена тим, що різноманіття педагогічних ситуацій, їхня неоднозначність потребують варіативних підходів до аналізу й рішення завдань, які впливають із них [6].

Педагог, на думку вчених, повинен володіти «розумним консерватизмом» як поєднанням рис індивіда з певною інерційністю психічної діяльності, яка водночас не перешкоджає інноваціям [7]; викладач бути переконаним у тих позиціях, які він транслює студентам, та стимулювати їх до пошуку «болючих точок» проблеми та способів її вирішення [9].

Педагогічні інновації, на думку Романовського О.Г., – це такі актуально значущі й системні новотвори, які самоорганізуються; вони виникають на основі різноманітних ініціатив і нововведень та стають перфективними для еволюції освіти й позитивно впливають на її розвиток [6].

У царині наукових досліджень існують різні підходи до визначення інноваційної педагогічної діяльності – це поняття розглядається як розроблення, освоєння й використання нововведень (Демиденко Т.М. [9]); як вищий ступінь педагогічної творчості, педагогічного винахідництва, уведення нового в педагогічну практику (Козлова О.Г. [11]); вихід за межі нормативної діяльності (Сластьонін В.О. [12]) тощо.

Педагогічне новаторство, за словами Романовського О.Г., є умовою розвитку освіти, оскільки воно вносить у нього різного роду новації. Останні являються в тенденціях накопичення видозмін різноманітних ініціатив і нововведень в освітньому просторі. Їхнім наслідком можуть бути як часткові трансформації в змісті освіти й педагогічних технологій, так і глобальні зміни у сфері освіти [6].

Як підкреслює Прокопенко І.Ф., найважливіша роль в інноваційному навчанні належить учителю, готовність якого до роботи за інноваційними канонами обумовлюється його особистісними якостями, наявністю спеціальних теоретичних знань і практичного досвіду інноваційна педагогічна освіта має реалізовуватися шляхом запровадження системи особистісно орієнтованих, біосоціальних, розвивальних циклічних технологій, спрямованих на становлення майбутнього вчителя як суб'єкта професійної діяльності гуманістичного інноваційного спрямування [1].

На думку Джеджули О.М., виходи за межі сформованих стереотипів, норм, установок, апробуються в практиці взаємодії зі студентами. Критерієм прийнятності «відходів від основної лінії» за межі загальноприйнятого є, у першу чергу, продуктивність навчально-виховного процесу. Мотивація креативної особистості виявляється більшою мірою саме в тенденції до ризику, що ґрунтується на бажанні досягти і перевірити свої граничні можливості, розвинути творчу індивідуальність. На певному етапі педагогічної діяльності у педагога формується індивідуальність у професійній діяльності. Виокремлюють такі ознаки індивідуальності: неповторність, цілісність, відносна закритість і автономність, непроникність для зовнішнього середовища, самобутність, активність, творчість [2].

У результаті різних підходів до тлумачення поняття «інноваційна педагогічна діяльність викладача вищої школи» розглядаємо його як усвідомлену, цілеспрямовану творчу діяльність, яка спрямована: на освоєння, застосування, розробку, впровадження ефективних сучасних педагогічних технологій в освітній процес ВНЗ; на гармонійне поєднання традиційних та інтерактивних методів навчання з метою оптимізації освітнього процесу й модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців.

Результати педагогічного експерименту, проведеного автором статті, дали змогу дійти висновків щодо найбільш ефективних складових системи підготовки викладачів вищої школи до інноваційної педагогічної діяльності в умовах магістратури.

По перше, формуванню теоретичних та методичних засад педагогічної інноватики магістрантів сприяє введення до навчального плану спеціальності «Педагогіка вищої школи» дисциплін «Інноваційні педагогічні технології», «Інформаційні технології в освіті»; «Методика проведення навчальних занять з використанням ІКТ», розроблених автором статті. Зміст цих дисциплін та процес їх вивчення зорієнтовані на інноваційні принципи: системності (освоєння нововведень є сукупністю взаємопов'язаних процесів); наступності традицій та інновацій (змісту, методів, засобів навчання); варіативності способів здійснення інноваційної діяльності; суб'єктності (реалізація творчої активності суб'єктів інноваційної діяльності); спільного характеру здійснення діяльності.

У межах дисципліни «Інноваційні педагогічні технології» під час семінарських та практичних занять розглядаються, зокрема, такі теми: «Поняття «технологія» в педагогіці: сутність, особливості»; «Педагогічна технологія в історичному розвитку та модернізації освіти»; «Педагогічна інноватика в освітньому процесі вищих навчальних закладів»; «Ознаки та характеристика інноваційних педагогічних технологій»; «Інноваційна педагогічна діяльність викладача вищої школи» тощо.

Програмою спецкурсу «Методика проведення навчальних занять з використанням ІКТ» передбачено теми: «Сутність і зміст інформаційно-комунікаційних технологій»; «Дидактичні можливості використання ІКТ в освітньому процесі»; «Інформаційно-комунікаційні технології в контексті формування професійних умінь і навичок майбутніх фахівців»; «Методика застосування інформаційно-комунікаційних технологій під час вивчення фахових дисципліни у вищій школі»; «Використання мультимедійних презентацій для активізації навчання» тощо.

По друге, підготовці майбутніх викладачів до інноваційної педагогічної діяльності сприяє професійно спрямована організація позааудиторної роботи магістрантів, зокрема: науково-дослідної (залучення студентів до участі в науковому гуртку «Педагогічні інновації в освіті» за авторською програмою); творчо-пізнавальної (створення клубу педагогічної інноватики та навчальної-дискусійної платформи «Викладач третього тисячоліття»); педагогічно спрямованої діяльності (проведення майстер-класів «Професіоналізм і педагогічна майстерність сучасного викладача вищої школи» та педагогічно-творчих зустрічей «Передовий педагогічний досвід у вищій школі») тощо.

По-третє, ефективному опануванню інноваційними технологіями сприяє «занурення» магістрантів у навчальне середовище вищого навчального закладу, яке створення на основі електронного порталу Класичного приватного університету, і передбачає можливості забезпечення магістрантів навчально-методичними матеріалами з усіх дисциплін; виконання індивідуальних та групових завдань інноваційного професійно-педагогічного змісту.

Висновки. Таким чином, вирішення проблеми підготовки майбутніх викладачів вищої школи до інноваційної педагогічної діяльності потребує інноваційного підходу до проектування освітнього процесу в умовах магістратури; розв'язання теоретико-методологічних, методичних і прикладних завдань щодо комплексного впровадження педагогічної інноватики у змісті професійної підготовки майбутнього викладача вищої школи, у технології освітньої діяльності; в управлінні освітнім процесом тощо. Недостатньо вивчені аспекти цієї проблеми відкривають перспективи для нових досліджень, зокрема щодо формування готовності професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу до здійснення інноваційного освітнього процесу.

Література:

1. Прокопенко І.Ф. *Розвиток інноваційної педагогічної освіти як пріоритетний напрям модернізації національних систем підготовки освітянських кадрів у XXI ст.* / І.Ф. Прокопенко // *Теорія і практика*

управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ „ХП”, 2013. – №1. – С. 48-55.

2. Джеджула О.М. Формування готовності до інноваційної педагогічної діяльності майбутніх викладачів технічних дисциплін / О.М. Джеджула [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://socialjournal.vsau.org/files/pdfa/1936.pdf>.

3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. — 352 с.

4. Есарева З.Ф. Особенности деятельности преподавателя высшей школы / З.Ф. Есарева. — Л.: Ленинградский университет, 1993. — 111 с.

5. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища / Н.В. Кузьмина. — М.: Высшая школа, 1989. — 167 с.

6. Романовський О.Г. Педагогічні інновації у формуванні національної гуманітарно-техічної еліти / О.Г. Романовський // Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ „ХП”, 2010. – №4. – С. 3-10.

7. Сгадов С. Готовність викладача до інноваційної діяльності як компонент його організаційної культури / С. Сгадов // Вісник Львівського університету. – Серія педагогіки. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 2. – С. 67–73.

8. Будас Ю.О. Підготовка майбутніх вчителів до інноваційної педагогічної діяльності засобами ділової гри: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ю. О. Будас; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2010. – 20 с.

9. Демиденко Т.М. Підготовка майбутніх учителів трудового навчання до інноваційної педагогічної діяльності: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Т.М. Демиденко; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. – Луганськ, 2004. – 20 с.

10. Винославська О.В. Проектування інноваційної діяльності як складова педагогічної майстерності викладача вищої школи / О. В. Винославська, Г.В. Ложкін // Вісник Львівського університету. – Серія педагогіки. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 1. – С. 48–56.

11. Козлова О.Г. Сутнісні складові інноваційної діяльності вчителя / О.Г. Козлова. – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, 1999. – 92 с.

12. Слостенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: Инновационная деятельность / Слостенин В.А., Подымова Л.С. – М.: ИЧП: «Издательство Магистр», 1997. – 224 с.

References:

1. Prokopenko I.F. Rozvytok innovacijnoji pedahohičnoji osvity jak priorytetnyj napriam modernizaciji nacionalnyh system pidhotovky osvitanškyh kadriv u XXI st. / I.F. Prokopenko // Teorija i praktyka

- upravlinnia socialnymy systemamy // Ščokvartalný naukovo-praktyčny žurnal. – Charkiv: NTU „ChP”, 2013. – N1. – S. 48-55.
2. Dzhedzhula O.M. Formuvannia hotovnosti do innovatsiinoi pedahohichnoi diialnosti maibutnykh vykladachiv tekhnichnykh dystsyplin / O.M. Dzhedhula [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://socialjournal.vsau.org/files/pdfa/1936.pdf>.
3. Dychkivska I.M. Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii: Navchalnyi posibnyk / I.M. Dychkivska. – K.: Akademvydav, 2004. – 352 s.
4. . Yesareva 3.F. Osobennosti deyatelnosti prepodavatelya vysshey shkoly / Z.F. Yesareva. – L.: Leningradskiy universitet, 1993. – 111 s.
5. Kuzmina N.V. Professionalizm deyatelnosti prepodavatelya i mastera proizvodstvennogo obucheniya proftekhuchilishcha / N.V. Kuzmina. — M. : Vysshaya shkola, 1989. – 167 s.
6. Romanovskiy O.G. Pedagogichni innovaciyi u formuvanni nacionalnoyi gumanitarno-texichnoyi elity / O.G. Romanovskiy // Teoriya i praktyka upravlinnya socialnymy systemamy // Shhokvartalnyj naukovo-praktychnyj zhurnal. – Xarkiv: NTU „XP”, 2010. – No4. – S. 3-10.
7. Shadov S. Hotovnist vykladacha do innovatsiinoi diialnosti yak komponent yoho orhanizatsiinoi kultury / S. Shadov // Visnyk Lvivskoho universytetu. — Seriiia pedahohiky. – 2009. – Vyp. 25. – Ch. 2. – S. 67–73.
8. Budas Yu.O. Pidhotovka maibutnykh vchyteliv do innovatsiinoi pedahohichnoi diialnosti zasobamy dilovoi hry: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Yu. O. Budas; Vinnyts. derzh. ped. un t im. M. Kotsiubynskoho. – Vinnytsia, 2010. – 20 s.
9. Demydenko T.M. Pidhotovka maibutnykh uchyteliv trudovoho navchannia do innovatsiinoi pedahohichnoi diialnosti: avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.04 / T.M. Demydenko; Luhan. nats. ped. un-t im. T.Shevchenka. – Luhansk, 2004. – 20 s.
10. Vynoslavskya O.V. Proektuvannia innovatsiinoi diialnosti yak skladova pedahohichnoi maisternosti vykladacha vyshchoi shkoly / O. V. Vynoslavskya, H.V. Lozhkin // Visnyk Lvivskoho universytetu. – Seriiia pedahohiky. – 2009. – Vyp. 25. – Ch. 1. – S. 48–56.
11. Kozlova O.H. Sutnisni skladovi innovatsiinoi diialnosti vchytelia / O.H. Kozlova. – Sumy: VVP «Mriia-1» LTD, 1999. – 92 s.
12. Slastenin V.A., Podymova L.S. Pedagogika: Innovatsionnaya deyatelnost / Slastenin V.A., Podymova L.S. – M. : IChP: «Izdatelstvo Magistr», 1997. –224 s.

MOTOR DEVELOPMENT PROBLEMS OF CHILDREN WITH AUTISM AND THE MOTOR SKILLS IN AGE 3

Murat Eliöz, Ekrem Akbuğa, Mehmet Çebi

Yasar Dogu Faculty of Sport Sciences, Ondokuz Mayıs University,
Samsun, Turkey

The aim of this study is to assess the motor development of children with autism and their problems with motor skills in the light of literature. Fine motor skills and gross motor skills that children around the age of three can do were presented with tables in the light of literature review. Those concerned may compare their children's skills with these skills and they may have knowledge about their children's motor skills by observing.

When the literature is reviewed, the problems with the motor development of children with autism come up with various motor problems. In addition, frequency of problems with motor skills increases the importance of motor development and problems in the diagnosis of autism.

Consequently, it is observed that the researches about autism and motor development haven't made clear the questions and problems in this field yet. While the presence of researches oriented to specific age range (e.g. 2-6) is limited, scarcely any research has been done that is oriented any specific age (e.g. 3). Increasing the number of researches which identify the motor skills of a specific age and which are oriented to locating the place of children with autism within this age is necessary to describe the problems of this field clearly.

Keywords: Autism spectrum disorder, motor development, age 3, skill

Introduction. Ranked among childhood neuro-developmental disorders and defined clinically [1], Autism Spectrum Disorder (ASD) is characterized by insufficiency of social interaction and communication, limited fields of interest and recurring behaviors and its symptoms come up in early childhood [2]. Despite frequent delays and failures in the basic motor skills of individuals with autism, [3] the confusion in motor activities isn't considered as one of the main insufficiencies of ASD [4]. However, the acceptance of motor disorder as one of the main components of ASD has increased recently [5].

As a gross motor disturbance, movement disorder can play an essential role in diagnosing autism in earlier age (in the first few months of life) [6]. The time that a child begins to participate in organized social settings is 3 years of age [6]. For parents, it is easier to realize that something is going on wrong in this age. Also it is easier to spot the typical ASD behaviors with these children for experts, because of this; autism is mostly diagnosed at around 3 years of age [6].

Because of the sensory motor symptoms, motor abnormalities, poor coordination, increased clumsiness; as a matter of fact researchers suggest that evaluation of motor activity may aid in the early prediction of ASD [6,7]. Before three years of age, a child is seldom diagnosed with autism [8] as a result of this, parents mostly know about autism at this age. It is typically time to research for parents; in three years of age which behaviors and skills are 'normal' or which are not. In this prospective study, we aimed to explain the motor development characteristics of 3-year-old children with autism.

The number of researches about the motor skills of 3-year-old children with autism is limited. When human development periods are investigated, 3 to 6 years of age is called early childhood. The purpose of this study is to put forward some reference criteria in the evaluation of motor development of children who are in the age group of 3 years of age by taking into consideration developmental characteristics of normal children at the age of 3.

Motor Learning and ASD. Motor learning is defined as a kind of learning in which movement are crucial or as permanent changes occurring relatively in motor behavior, based on learning or the experiences gained by practicing [9]. Since autism is a neurobiological learning disorder [1] it has a negative influence on motor learning and motor skills [6, 10]. In recent studies, it has been stated that functional disorder in the mirror neuron system of the children with autism can be one of the main problems of autism [11]. While watching someone else's physical activity, motor neurons called mirror neurons become active as if you are doing the activity [12]. Namely, when you watch somebody throwing the tennis ball forward, your (the watcher's) mirror neurons become active with the person's active mirror neurons, who throw the ball. However, it has been found that mirror neuron mechanisms of the individuals with autism don't form the same respond [12]. It may not be sufficient to watch the action in order to learn the action itself for a child who has a neurological adversity, based upon the difficulty in doing the similar motor movement or the difficulty in processing the function information of the action. Thus, while the child is performing a new action s/he may need your physical direction repeatedly before s/he performs it.

Motor Deficits and ASD. Despite the fact that Autism Spectrum Disorder (ASD) is defined with the deficits in specific fields and motor deficits are evaluated as "associated symptoms", a great number of studies have been carried out so far about both motor deficits and their importance in ASD [3,13,14,15,16]. The prevalence of the presence of motor deficits in ASD (2-6 age) have been stated as: hypotonia 63%, apraxia 41%, toe-walking 25%, reduced ankle mobility 2%, and gross motor delay 12% [13]. Motor abilities and coordination are related with the qualities of sensory/motor functions of brain. The disorders, like the ASD, which

correlate with the dysfunctions of the neurological system, can cause motor deficits such as akinesia, dyskinesia [3] gross and fine motor problems [14] hypotonia, limb apraxia, movement problems, manipulative problems, stereotypic behaviors, interactive skill problems, oromotor problems, toe-walking [17]. These deficits affect motor coordination; clumsiness can occur in act like drawing, typing, writing, speaking, playing, walking, sitting, moving limbs, jumping, balance, reaching, clapping etc.. To sum up, the studies on motor deficits make the motor problems the core of symptoms of autism spectrum disorder.

Sensory Integration Related Motor Problems and in ASD. Processing all the learned information through our life via sensory system as a stimulant and storing them as a product occur by using them when necessary. And this is only possible with a healthy neurobiological system process and as a result of this a healthy sensor coordination process. In this sense, the individuals with autism having sensory problems based upon neurological system bring many problems in all of the stages of development with it. One of these significant problems is motor problem. Some of the motor problems result from the problematic working process of the sensory systems. One of these important systems is vestibular system. Vestibular system is a system that creates consciousness in being in charge of where and how a person's body is placed spatially and the control of an action. This system is also responsible for physical posture, which changes according to the speed of the action, to provide the continuity of the action sturdily. This system which has a vital role on postural tone and balance is assigned to balance and protect during the head's movement [18]. This system plays a key role in muscle tone, postural control, balance and the functions of eye and cowl muscles [19]. A child with autism can be hypersensitive or hyposensitive in terms of vestibular system. In this circumstance, mobility may be limited or there may be some problems with the coordination of the movement despite the increase in mobility, or there may be a need for stimuli much more than the threshold of usual stimuli. In this case, with the pleasure given by the system, attending to every kind of activities that throw off one's balance in spatial place and the desire to enjoy these extremely may show continuity.

One of the main problems in motor coordination is related to another sensory system, visual-motion system. Even though all the sensory systems' functions influence each other, visual-tactile-vestibular-kinesthetic senses work coordinately with each other in motor skills. If any one of them functions unusually, this causes some problems with manual skill, writing-drawing skill, ball exercises, manipulation skills, walking and running, balance, body coordination, power, force, agility, imitation, postural balance, speed and praxis. (Praxis consists of application of these components; 1. conceptualization or intellectual skill, 2. planning or

organizing, 3. new or unusual motor action.) [20]. There are also problems with timing, rhythm and sequence actions.

The deficits in sensory processing, especially proprioception and vision system, can influence the motor learning process. This can cause motor deficits, motor coordination problems. Children with autism are better in learning dynamic adaptation skills because organizing their movement relies more on their proprioception than visual input/feedback [3].

Relationship between Motor Problems and Communicative and Language Skills in ASD. One important hypothesis is the problems between motor performing and verbal instruction. It is examined that there is a relation between gestures skills and verbal instructions in children with high functioning autism; decreasing ability of gesture skills can cause problems between gestures and verbal instruction [21]. There may be dysfunction at neurons in the brain related language neurons. If we think about how mirror neurons dysfunctions affect the visual descriptions; maybe there is a similar system deficit on verbal description.

Researches support that the brain area functioning for language and speaking skills also plays a role on motor functions. It can be evident why children with autism show repetitive behaviors or stereotypes after having an arousal emotion. This may also be a sequencing of motor problem related with expressing words and language-speaking skills. It seems like the child cannot organize the words to establish sentences for expression.

Gestures and motor imitations skills are dependent on motor activity for communication [4]. Due to not only motor but also communication and interaction problems, children with ASD at the age of 3 may not use gestures and motor imitation effectively. Imitation impairments commonly appear more in children with ASD than the others younger than the age of 4 [22].

Motor deficits and dysfunctions are important in terms of how they affect core symptoms of autism spectrum disorder.

Motor Development and skills of Children at Age 3 and Children with Autism. The importance of a three-year-old child's motor development is due to the fact that the child is in the first year of fundamental movement phase, initial stage. Thus, while the motor potentials of children are found out with elements such as throwing-capturing, running leaping and balance, these elements can also be used to find out whether there are problems. The purpose of the study is to form knowledge that will guide to those concerned in association with children with autism by referencing to the gross and fine motor skills of children around the age of three.

There are studies in literature which support that the children who are diagnosed with autism in early childhood have motor activity abnormalities and these abnormalities continue to increase during preschool period. Furthermore, these studies emphasize that these

children have motor activity abnormalities before 2 years of age [4]. It is clear that motor activity problems are common in children with ASD. Parents who have a three-year-old child should be careful with regards to motor problems with their children, because it can be the main feature of ASD for early diagnosis. Early diagnosing is too critical to start education and treatment to prevent additional problems.

In the study of Landa and Garret Mayer [8] two groups of babies were classified; first group had low-risk and second group had high-risk for development of autism. To examine the development of babies; they were checked at 6, 14 and 24 months. At age of 6 months, there were no differences between these two groups; however, by 14 months babies with high-risk of autism began to show slow development and delays, also by 24 months these differences increased significantly. At age 3, even if they had taken precaution, probably these children had a worrisome development in gross motor skills, fine motor skills and the other areas (like language delay). A 3 years old child with autism can walk a little like Parkinsonian adults who walk with shorter steps and more slowly than a normal one [23]. These mobilize the parents to do something to prevent these developmental anomalies.

Table 1

Motor Skills Which Can Be Performed By Children Around Age Three [24,25,26,27,28]

	Gross motor skills	Fine motor skills
Children around 3 years old	<ul style="list-style-type: none"> • S/he can jump from 20 cm to the ground • S/he can kick the moving ball. • S/he can walk on tiptoes. • S/he can ride the three-wheeled bicycle. • S/he can swing. • S/he can slide. • S/he can roll forward. • S/he can climb the stairs by changing foot. • S/he can catch the ball thrown in the air. • S/he can throw a ball without losing balance. • S/he can jump on one foot. • S/he can throw the ball up and down • S/he can stand on one foot for 5 seconds. • S/he can walk up and down without help. 	<ul style="list-style-type: none"> • S/he can do three-piece puzzle. • S/he can cut by using scissors. • S/he can copy the letters V,T,H • S/he can draw one piece man. • S/he can put X mark. • S/he can hold a crayon between thumb and other fingers • S/he can scribble. • S/he can put four-nine cubes on top of each other. • S/he can copy a circle. • S/he can copy a square. • S/he can draw 2-4 pieces man (close to end the age of 3). • S/he can unbutton but s/he can have difficulty in buttoning up. • S/he can wear her/his socks. • S/he can turn pages one at a time. • S/he can cut the paper 20 cm length as a line. • S/he can string beads. • S/he can turn the door handle. • S/he can fold the paper in half.

	<ul style="list-style-type: none"> • S/he can move forward and back. • S/he can walk on a line. • S/he can do gallop. • S/he can jump forward. 	<ul style="list-style-type: none"> • S/he can pick the small objects. • S/he can place the shapes such as round, square and triangular in their pattern successfully. • S/he can use spoon successfully while eating. • S/he can pour the water to a glass from a jug.
--	--	--

Some gross and fine motor skills that can be performed by children around the age of 3 are given together in Table 1. While assessing their children for motor skills, using Table 1 would be beneficial for families to make their children's diversity clearer and to make early interventions.

Because of the common motor problems in children with autism, we suggest that motor activities checking should be a core feature of diagnosing ASD. In addition, not only physical therapists but also sport teachers and coaches should be the part of the team who determine the needs and preparing motor activities program of children with autism when they receive intervention services. To prevent the problems of motor activities in the future of children with ASD, we should resolve the motor activity delays which are observed in infants and toddlers [4].

If the numbers of studies which aim a particular age group are increased, families and educators can be presented with the motor development features of that age group and the development areas influenced.

Acknowledgment: This article is dedicated for all children who have 'autism spectrum disorder'.

References:

1. Mukaddes N. M. *Otizm Spektrum Bozuklukları. İstanbul.Nobel Tıp Kitabevleri. 2014.*
2. APA (American Psychiatric Association). *Diagnostic and Statistical Manuel of Mental Disorders.5th Edition. Washington DC. American Psychiatric Publishing. 2013.*
3. Bo j., Lee C.-M., Colbert A., Shen B. *Do Children with Autism Spectrum Disorders have Motor Learning Difficulties? Research in Autism Spectrum Disorders. 2016. 50-62.*
4. Downey R., Rapport. M. J. K. *Motor Activity in Children with Autism: A Review of Current Literature. Pediatric Physical Therapy: Wolters Kluver Health. 2012. 24: 2-20.*
5. Cossu G., Boria S., Copioli C., Bracceschi R., Giuberti V., Santelli E., Gallese V. *Motor Representation of Actions in Children with Autism. PLoS ONE. 2012. 7(9): e44779.*

6. Teitelbaum P., Teitelbaum O., Nye J., Fryman J., Maurer R. G. *Movement Analysis In Infancy May Be Useful For Early Diagnosis of Autism. Psychology.* 1998. 13982
7. Dewrang P., Sandberg AD. *Parental retrospective assessment of development and behavior in Asperger syndrome during the first 2 years of Life. Research in Autism Spectrum Disorders.* 2010. 4; 461-473
8. Landa R., Garrett-Mayer E. *Development in Infants with Autism Spectrum Disorders: A Prospective Study. Journal of Child Psychology and Psychiatry.* 2006. 47:6. 629-638.
9. Gallahue D.L., Ozmun J. C., Goodway J. D. *Understanding Motor Development; Infants, Children, Adolescents, Adults. (Trns: Sevimay Özer. D. and Aktop. A.).7th Edition. New York. McGraw-Hill Companies.* 2012.
10. Larson J. C. G., Mostofsky S. H. *Evidence That the Pattern of Visuomotor Sequence Learning is altered In Children with Autism. NIH Public Asses.* 2008. 1(6): 341-353.
11. Iacoboni M., Dapretto M. *The Mirror Neuron System and the Consequences of Its Dysfunction. Nature Reviews Neuroscience.* 2006. 7: 942.
12. Delaney T. *101 Games and Activities for Children with Autism, Asperger's, and Sensory Processing Disorders. McGraw-Hill Companies.* 2009.
13. Ming X., Brimacombe M., Wagner G. C. *Prevalance of Motor Impairment in Autism Spectrum Disorder. Brain and Development.* 2005. 565-570.
14. Noterdaeme M., Mildenberger K., Minow F., Amarosa H. *Evaluation of Neuromotor Deficits in Children with Autism and Children with a Specific Speech and Language Disorder. European Child and Adolescent Psychiatry.* 2002. 11: 219-225.
15. Dziuk M. A., Larson, J. C., Apostu, A., Mahone, E. M., Denckla, M. B., & Mostowsky, S. H. *Dyspaxia in Autism: Motor, Social, and Communicative Deficits. Developmental Medicine and Child Neurology.* 2007. 49: 734-739
16. Mandelbaum D. E., Steven, M., Rosenber, E., Max W., Steinschneider M., Filipek, P. *Sensoriomotor Performance in Schooll-age Children with Autism, Developmental Language Disorde, or Low IQ. Developmental Medicine and Child Neurology.* 2006. 48: 33-39.
17. Mandell D.S., Novak M. M., Zubritsky C. D. *Factors Associated with age of Diagnosis among Children with Autism Spectrum Disorders. NIH-PA. Pediatrics.* 2005. 116(6): 1480-1486.

18. Fisher A. G., Murray E. A. Bundy, A. C. *Sensory Integration; Theory and Practise*. F. a. Davis Company. 1991.
19. Song. J. *Enhancing Motor Skills of Children with Autism Spectrum Disorder: The Potential of an Interactive Metronome Approach*. 2013.
20. Koomar J., Burpee J. D., Dejean V., Frick S., Kavar M. J., Fischer D. M. *Theoretical and Clinical Perspectives on the Interactive Metronome: A View from Occupational Therapy Practice*. *The American Journal of Occupational Therapy*. 2001. 55:2.
21. Ben-Sasson A., Stimmell KE., Cermak SA. *Sequence of Gestural Representations in Children with High Functioning Autism*. *Israeli Journal of Occupational Therapy*. 2009. 18(4). E57-E73.
22. Williams J. H. G., Whiten A., Singh T. *A Systematic Review of Action Imitations in Autistic Spectrum Disorder*. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2004. 34. 285-299.
23. Vilensky J. A., Damasio A. R., Maurer R. G. *Gait Disturbances in Patients with Autistic Behavior*. *Arch Neurol*. 1981. 38(10):646-649.
24. Tepeli K. *Büyük Kas Becerilerini Ölçme Testinin Türkiye Standardizasyonu*. 2007. Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. Konya.
25. Shelov S.P., Altman T.R. *Bebek ve küçük çocuk bakımı*. (çeviri: Elmas, C.) *imge yayınevi*. Ankara. 2015. s:385-414
26. Bayhan P., Artan İ. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. Morpa Kültür Yayınları. İstanbul. 2004. S: 176-184
27. Avcı N. *Gelişimde 0-3 Yaş: Yaşama merhaba*. Morpa Kültür Yayınları. İstanbul. 2004. S: 107-109
28. Ames L.B., Ilg F. *Your Three-year Old Friend or Enemy*. Dell Publishing. New York. 1985.

УДК 37.035:316.46

ЛІДЕРСЬКІ ЯКОСТІ ЯК ВЕКТОР УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ

Лі Цзіці

Міжрегіональна Академія управління персоналом, Україна, Київ

Здійснено теоретичний аналіз наукового феномену «лідерство» з позицій сучасних наукових підходів, на основі вивченої вітчизняної та зарубіжної соціально-психологічної літератури, обґрунтовано лідерські якості особистості як вектор успішної професійної підготовки фахівця. Особистісне лідерство розглядається як внутрішній рівень який визначає потребу у особистісному зростанні та саморозвитку. Виокремлено такі

важливі функції неформальних лідерів як компенсаторська, яка проявляється у ліквідуванні недоліків у діяльності керівників, функцією персоніфікації функціонально-рольових відносин. Особливу увагу приділено характеристиці феномену «лідерської присутності» та його розвитку.

Ключові слова: лідер, керівник, харизма, якості особистості, коментаторський, функціональність.

Li Ziqi Leader qualities as factor of successful preparation of specialist / Inter-regional Academy of personnel management, Kiev, Ukraine

The article presents a theoretical analysis of scientific phenomenon of "leadership" from the standpoint of modern scientific approaches based on learned domestic and foreign social-psychological literature, substantiates leadership personality as a vector of successful professional training. Personal leadership is viewed as an internal standard that defines the need for personal growth and self-development

The author outlines such important functions of the informal leaders as compensatory function, which manifests itself in the elimination of shortcomings in the activities of managers, by the function of personalization of functional-role relations. Special attention is paid to the characteristics of the phenomenon of "leadership presence" and its development.

Keywords: leader, manager, charisma, personality traits commentator, functionality.

Вступ. Серед важливих напрямів реформування системи вищої освіти в сучасній Україні стає розвиток студента як лідера. На студентську ініціативу покладаються значні надії, пов'язані з розв'язанням таких першочергових проблем як підвищення якості освіти та забезпечення перспектив на майбутнє. Не менш суттєвим є й те, що самі студенти виявляють прагнення до перебирання частини повноважень у справах управління навчальними закладами, забезпечення можливості відстоювати свої права та влаштування студентського побуту й дозвілля.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та педагогічної практики показує, що проблемі формування лідерських якостей у студентів вищих навчальних закладів присвячено багато наукових досліджень, які доводять важливість та актуальність цього процесу. У сучасній науковій літературі проблеми лідерства представлені дуже широко, їх вивчають такі відомі вчені, як Р. Бо-Гардус, Ж. Блондель, Б. Басьо, Д. Дженнінгс, К. Левін, Р. Стогдилл, Р. Такер, С. Хук, А. Херманн та ін. Зокрема, у вітчизняній літературі цій проблемі присвячені дослідження Г. Ашина, І. Волкова, І. Колтунової, Л. Кравченко, Р.

Кричевського, Є. Кузьміна, Б. Паригіна, А. Петровського, Л. Уманського та ін.

Науковцями визнається важливість розвитку лідерського потенціалу особистості в процесі здобуття вищої професійної освіти, однак проблема виявлення умов ефективного розвитку лідерського потенціалу в умовах позанавчальної діяльності актуалізується лише в одиничних дослідженнях (З. Гапонюк, В. Гам, О. Єфремова та ін.).

Мета статті. Схарактеризувати лідерські якості як умову успішної професійної підготовки майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, у соціально-історичному та культурологічному аспектах лідерство розглядається як механізм задоволення соціальної потреби суспільства в управлінні; у філософському – як процес домінування особистості та її впливу на спільноту; у політологічному – як найвища форма влади; у психологічному – як інструмент, який дозволяє задовольнити безліч потреб, як феномен суб'єктивної компенсації фізичної або духовної неповноцінності; у соціально-психологічному – як елемент організації та управління суспільними процесами в малій групі. Педагогічний аспект проблеми лідерства висвітлений у працях вітчизняних й зарубіжних педагогів минулого (Д. Дьюї, О. Залужного, О. Лозинського, А. Макаренка, С. Русової, В. Сухомлинського, С. Шацького), які вивчали динаміку розвитку педагогічного колективу, виховання лідерів та організацію самоврядування в учнівському колективі.

Слушними є дослідження проблеми лідерства Н. Семченко, в яких визначається лідерство як процес, за допомогою якого одна особа впливає на членів групи, виділяє головну відмінність між керівництвом та лідерством; ці феномени діють у різних структурах (керівництво – у формальній, а лідерство – у неформальній структурі). Дослідниця підкреслює, що однією з найважливіших функцій неформальних лідерів є компенсаторська, яка виявляється в ліквідуванні недоліків у діяльності офіційних керівників. Суттєвою функцією є також персоніфікація функціонально-рольових відносин, коли лідер виступає своєрідним емоційним центром для інших людей [9].

Історично соціум зацікавила дефініція «лідерство» наприкінці ХІХ – початку ХХ століть. Ранні його дослідження носили описовий характер і ґрунтувались на вивченні людей, які уже були відомими лідерами, або міфологічних героїв. Ці напрямки досліджень відомі у науковій літературі як теорії «великої людини» (термін вперше використав Т. Карлайл) або «теорії героїв». Їх прихильників (Е. Дженнінгс, Дж. Дауд та ін.) цікавили ті якості героїв, які, передаючись у спадок, сприяють захопленню ними мас. Гендерний аспект лідерства в них не піднімався взагалі, оскільки вважалось, що

героєм може бути лише людина чоловічої статі, перш за все воїн, що перемагає у битвах. Звідти і розповіді про наявність у героя майже магичної неабиякої сили, відваги, що допомагає врятувати суспільство. Теорії героїв або «великої людини» належить і теза про те, що лідерство (або керівництво) залежить від походження і пов'язано з переважно аристократичним генезисом героїв, оскільки особи з нижчих класів мали обмежений доступ до влади [15]. Цінність даного напрямку полягає у актуалізації потреби вивчення феномену лідерства та зацікавленості особистістю самого лідера.

Наголосимо на подальшому логічному продовженні «теорії героїв» та «великої людини». Це спроби виділення та оцінки особистісних рис, що дозволяли б відрізнити лідерів від «не лідерів» та пояснювати лідерську ефективність певних індивідів. Ці погляди на природу лідерства оформились у напрямок, що отримав назву «теорії рис». Теорія рис, або «харизматична теорія», походить з досліджень англійського психолога й антрополога Ф. Гальтона, який намагався пояснити лідерство на основі спадковості. Лідером, згідно цієї теорії, може бути лише така людина, яка володіє певним набором особистісних якостей або сукупністю певних психологічних рис, харизмою, екстраординарними властивостями і здібностями. Прихильники «теорії рис» намагалися емпірично виділити необхідні лідеру характеристики. Так, французький соціолог, один з основоположників соціальної психології Г. Тард вважав, що лідерам властиво поєднання таких якостей, як творча обдарованість і нонконформізм [8]. Його співвітчизник Г. Лебон виділяв іншу сукупність рис: тверду переконаність, фанатизм, одержимість ідеями, сліпу віру. При цьому він виключав інтелект, розум із переліку необхідних лідеру рис, оскільки, за Г. Лебоном, саме фанатики з обмеженим розумом, але з енергійним характером і з сильними пристрастями можуть засновувати релігії, імперії і піднімати маси [2].

Наголосимо на сучасних підходах до вивчення проблеми лідерства, які відрізняються більшою інтегративністю, прагненням до узагальнень і спробами врахувати усі відомі компоненти лідерства, включаючи особливості лідера, характеристики послідовників, а також стилі та умови їх взаємодії. «Інтегровані» психологічні теорії лідерства є спробою об'єднати переваги попередніх теорій, знижуючи їх слабкі сторони за допомогою введення нового елемента – потреби лідера у розвитку лідерської присутності, ставлення до інших та поведінкової гнучкості [2].

Початок даним концепціям був покладений Дж. Скаулером після публікації у 2011 р. його праці «Трьохрівнева модель лідерства», у якій він наголошував на обмеженості попередніх теорій у вирішенні питання підвищення лідерської ефективності [16]. Зокрема, він стверджує, що більшість ситуаційних теорій вказують на те, що лідери

можуть змінювати власну поведінку чи розширювати свої поведінкові патерни, у той час як на практиці, на думку науковця, це доволі складно здійснити через підсвідомі переконання, страхи та звички. Також дослідник звертає увагу на те, що жодна з попередніх теорій не охоплює питання розвитку «лідерської присутності» («leadership presence») – того, що змушує інших звертати на лідера увагу, вірити в нього, довіряти йому та прагнути з ним працювати. У відповідності до цього Дж. Скоулер пропонує трьохрівневу модель, яка пізніше була названа інтегрованою психологічною теорією лідерства [16].

Відповідно до моделі Дж. Скоулера для лідера характерні три рівні: публічний, приватний та особистісний. Перші два рівні є зовнішніми чи поведінковими. Особистісне лідерство – є внутрішнім рівнем і визначає потребу у особистісному зростанні та саморозвитку. Модель Дж. Скоулера актуалізувала питання можливості та шляхів розвитку лідерських якостей людини, для чого потрібно враховувати три аспекти: технічні знання, уміння та навички; розвиток правильного ставлення до інших людей; психологічне самовдосконалення.

Згадаємо, у вітчизняній соціально-психологічній літературі (за радянських часів) проблеми лідерства розроблялися на основі діяльнісного підходу, запропонованого О. Леонтьєвим [3]. Діяльнісний підхід – методологічний напрям досліджень, в основу якого покладена категорія предметної діяльності. Відповідно до теорії діяльності, вивченню піддавалися сенсорні, перцептивні, предметні, виконавські, мнемічні, розумові, афективні та інші дії, а також їх структурні компоненти: мотиви, цілі, завдання, способи виконання та умови здійснення.

Сучасна українська наукова думка пріоритетом у вивченні феномену лідерства ставить політичне лідерство, характеризуючи його у різних, у тому числі, психологічних аспектах: І. Колісніченко, В. Корнієнко, І. Похило, А. Пахарєв, Т. Слабчук, Є. Суліма та ін. Значно менше уваги приділяється вивченню лідерства у малих учнівських групах, процесам його розвитку, проте й цей напрямок поступово освоюється наукою: О. Василькова, А. Мітлош, С. Походенко.

Погоджуємося з думкою В. Ягоднікової, відповідно до якої лідером є член групи, за яким вона визнає перевагу в статусі і надає право приймати рішення в значущих для неї ситуаціях; людина, здатна виконувати центральну роль в організації спільної діяльності і регулювання взаємостосунків у групі; людина, яка завдяки своїм особистісним якостям має переважний вплив на членів групи [13].

Поділяємо думку О. Евтихова, який зазначає, лідер – це член групи, який виявляється під час взаємодії її членів чи організовує їх навколо себе, коли його норми та ціннісні орієнтації узгоджені з

груповими і сприяють організації й управлінню цією групою в ході досягнення групових цілей [1].

Варто зазначити, сучасний соціум розглядає лідера як активну, віддану своїй справі, розумну людину, яка здатна не тільки відходити від стереотипів у процесі власної діяльності та знаходити нетривіальні нові рішення для вирішення соціальних завдань, а й брати на себе відповідальність за наслідки важливих рішень, здатна стати виразником ідейних переконань, що імпонували б більшості представників соціальної групи, тобто здатна взяти на себе виконання функції духовного ідеалу певної спільноти, здатні змінити сучасність та створити нове майбутнє.[14]. Лідером здатен стати лише той індивід, який не боїться переосмислювати та вносити раціональні зміни в уже усталені принципи моралі та соціальні норми, при цьому виражаючи повагу до традиційних засад своєї спільноти.

Звернемо увагу, на погляди А. Менегетті, який стверджує, що людина вже при народженні має задатки лідера. Проте, щоб стати лідером, необхідно досягти певного рівня культури, освіченості, професіоналізму, життєвого досвіду, внутрішньо їзрілості. В основі цього – постійна робота над собою, розвито квласного потенціалу. Науковець наголошує, що лідера не можна створити, бо він створює себе сам [5]. Характеризуючи лідера, А. Менегетті визначає три основних якості: наявність неординарного вродженого потенціалу, що проявляється як талант координатора; глибоке пізнання і професіоналізм у галузях, найбільш затребуваних соціальною групою або суспільством в цілому; переваги результатів, отриманих у певному виді діяльності. Лідер, у першу чергу, вирізняється вмінням координувати діяльність колективу заради досягнення спільної мети [5].

Варто зазначити, функціональність лідера визначається вмінням знаходити і координувати для досягнення мети ті засоби, сукупність яких здатна задовольнити інтереси найближчої соціальної групи. Суб'єкт, який діє на користь суспільства, стає лідером у тій чи іншій мірі. Отже, за А. Менегетті, лідери – це не лише відомі особистості, які діють виключно в економічній і політичній сфері, але й будь-яка людина, що самореалізує, сприяє саморозвитку тих, з ким або біля кого вона працює [5].

Відтак, М. Виноградський зазначає, що лідерські якості людини, як виразника і захисника інтересів інших людей, вимагають, у першу чергу, вмілого поєднання у своїй роботі власних і колективних інтересів. Необхідним є сприяння творчому зростанню інших людей, створення для цього відповідних умов [12].

Не слід залишати без уваги лідерські якості, які є частиною особистісних якостей, які забезпечують ефективне лідерство – індивідуально-особистісні й соціально-психологічні особливості

особистості, що впливають на групу і призводять до досягнення мети. Однак, як показують численні дослідження, «універсального», на всі випадки, набору лідерських якостей не існує. Спроба виділити виключні лідерські якості виявилася неуспішною, оскільки стало очевидно, що таких якостей немає. Дійсно, на послідовників впливають не якості, а справи і вчинки лідера. При цьому одну і ту ж діяльність різні лідери однаково ефективно можуть здійснювати по-різному, відповідно до їх індивідуальних особливостей і переваг. Однак особистісні та ділові якості лідера також мають далеко не останнє значення і, будучи забезпеченням діяльності, багато в чому зумовлюють її результативність. Можна стверджувати, що успішність становлення індивіда як лідера залежить від його здатності проявити потрібні якості (у тому числі вміння, навички) у відповідних ситуаціях [1].

Зважимо на те, що вченими було встановлено, що важливе значення для формування лідерських якостей особистості має харизма. У психолого-педагогічній літературі харизма лідера розглядається як його особлива обдарованість (теорія «видатної людини»), здатність примушувати звичайних людей діяти неординарно в екстремальній ситуації (М. Вебер), а також створювати особливий тип відносин між лідером і послідовниками (Р. Хаус, Б. Шамір) [4].

Достатньо змістовно обґрунтував перелік лідерських якостей М. Рожков. За автором, до переліку таких якостей входить: спроможність управляти собою, повною мірою використовувати свій час, енергію, вміння долати труднощі, виходити зі стресових ситуацій тощо; наявність чітких цілей, розуміння реальності поставлених цілей та оцінка просування до них; вміння вирішувати проблеми, виокремлювати головне та другорядне, оцінювати варіанти, прогнозувати наслідки, оцінювати і розподіляти ресурси; творчий підхід до вирішення управлінських задач, вміння генерувати ідеї, готовність до нововведень; знання особливостей організаторської та організаційної діяльності, вміння управляти людьми, мотивувати і стимулювати їх до роботи, вміння працювати з групою, наявність специфічних організаторських якостей особистості [7].

Беремо до уваги, що сучасні дослідження проблеми лідерства засвідчують, що приблизно 20 % осіб мають лідерські здібності від народження, ще 20 % природжені виконавці, 60 % можуть розвинути лідерські якості за сприятливих обставин [6]. «Лідерство, не закладене в генах чи хромосомах. Лідер розвивається в умовах, коли необхідні лідерські якості. Лідер стає таким, коли має діяти як лідер» , стверджує Б. Трейсі[11].

Висновки. Таким чином, дефініцію «лідер» доречно трактувати як визнаний член групи, який, використовуючи притаманні йому

лідерські якості та здібності, обирає оптимальне рішення для досягнення групової цілі. Відповідно лідерство визначаємо як процес реалізації впливу лідера групи на її членів у ході досягнення до групових цілей.

Література:

1. Евтихов О.В. Стратегии и приемы лидерства: теория и практика. – СПб.: Речь, 2007. – 238 с.
2. Лебон Г. Психология народов и масс. /Г.Лебон. - М.: Макет, 1995. - 320 с.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность./А.Н.Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304с.
4. Мараховська Н.В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу [Текст]: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Мараховська Наталя Владиславівна; Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2009. - 22 с.
5. Менегетти А. Психология лидера: пер. с итал. / А. Менегетти; ННБФ «Онтопсихология». – Изд. 4-е, доп. – М., 2004. - 256 с.
6. Молодіжне лідерство та захист прав дитини / упоряд. М.Д. Городюк та ін., Житомир.обл. центр молодіжних ініціатив. – Житомир, 2003. - 98 с.
7. Рожков М. И. Теория и практика развития самоуправления в учебных коллективах. М., 1990. – 144 с.
8. Семечкин Н.И. Социальная психология на рубеже веков. Истории, теория, исследования. Часть 2. Н.И. Семечкин. - Владивосток: Издательство Дальневосточного университета, 2003. - 133 с.
9. Семченко Н.О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності : дис.канд. пед. наук : 13.00.04 / Н.О. Семченко. – Х., 2005. - 215 с.
10. Стратегический менеджмент / [под ред. А.Н. Петрова]. - СПб.: Питер, 2006. – 496 с. - (Серия:Учебник для вузов)
11. Трэйси Б. Цель – абсолютное лидерство: пер. с нем. / Б. Трэйси. – М. :Интер-эксперт, 2003. – 391 с.
12. Управління персоналом: навч. посібн. / М.Д. Виноградський, С.В. Беляєва, А.М. Виноградська та ін. - К.: ЦУЛ, 2006. – 504 с.
13. Ягоднікова В.В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. В.Далія. - Луганськ, 2006. – 21 с.
- 14 Ященко_І.В._Феномен_лідера_/_І. В. Ященко_//_Вісник_Київського національного університету імені Тараса Шевченка. - 2003. - № 59-61. - С. 142 -145. - (Серія «Філософія. Політологія»).

15. *Leadership Theories* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://changingminds.org/disciplines/leadership/theories/leadership_theories.htm

16. Scouller J. (2011). *The Three Levels of Leadership: How to Develop Your Leadership Presence, Knowhow and Skill*. Cirencester: Management Books 2000., ISBN 9781852526818, pp. 34–35

References:

1. Yevtikhov O.V. *Strategii i priemy liderstva: teoriya i praktika*. - SPb.: Rech, 2007. - 238 s.

2. Lebon G. *Psikhologiya narodov i mass.* /G.Lebon. - M.: Maket, 1995. - 320 s.

3. Leontev A.N. *Deyatel'nost. Soznanie. Lichnost.* /A.N. Leontev. - M.: Politizdat, 1975. - 304s.

4. Maraxovska N.V. *Pedahohični umovy formuvannja liderskyx jakostej majbutnix učyteliv u procesi navčannja dyscyplin humanitarnoho cyklu* [Tekst]: avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Maraxovska Natalja Vladyslavivna; Xarkivskij nacionalnyj pedahohičnyj un-t im. H.S. Skovorody. - X., 2009. - 22 s.

5. Menegetti A. *Psikhologiya lidera: per. s ital.* / A. Menegetti; NNBF «Ontopsikhologiya». - Izd. 4-e, dop. - M., 2004. - 256 s.

6. *Molodižne liderstvo ta zaxyst prav dytyny / uporjad.* M.D. Horodjuk ta in., Žytomyr.obl. centr molodižnyx inicyatyv. - Žytomyr, 2003. - 98 s.

7. Rozhkov M.I. *Teoriya i praktika razvitiya samoupravleniya v uchenicheskikh kollektivakh.* M., 1990. - 144 s.

8. Semechkin N. I. *Sotsialnaya psikhologiya na rubezhe vekov. Istorii, teoriya, issledovaniya.* Chast 2. N.I. Semechkin. - Vladivostok: Izdatelstvo Dalnevostochnogo universiteta, 2003. - 133 s.

9. Semčenko N.O. *Pedahohični umovy formuvannja liderskyx jakostej majbutnix učyteliv u pozaaudytornij dijalnosti: dys.kand. ped. nauk: 13.00.04* / N. O. Semčenko. - X., 2005. - 215 s.

10. *Strategičeskij menedzhment* / [pod red. A.N. Petrova]. - SPb.: Piter, 2006. - 496 s. - (Seriya:Uchebnik dlya vuzov)

11. Treysi B. *Tsel – absolyutnoe liderstvo: per. s nem.* / B. Treysi. – M. : Inter-ekspert, 2003. – 391 s.

12. *Upravlinnja personalom: navč. posibn.* / M.D. Vynohradskij, S.V. Bjelajeva, A.M. Vynohradska ta in. - K.: CUL, 2006. – 504 s.

13. Jahodnikova V.V. *Formuvannja liderskyx jakostej staršoklasnykiv v osobystisno orijentovanomu vixovnomu procesi zahalnoosvitnoji školy: Avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.07* / Sxidnoukr. nac. un-t im. V.Dalja. - Luhansk, 2006. - 21 s.

14. Jaščenko I. *V. Fenomen lidera / I. V. Jaščenko // Visnyk Kyjivskoho nacionalnoho universytetu imeni Tarasa Ševčenko.* - 2003. - № 59-61. - S. 142 -145. - (Seriya «Filosofija. Politolohija»).

15. *Leadership Theories* / [Elektronnyj resurs]. – Režym dostupu: http://changingminds.org/disciplines/leadership/theories/leadership_theories.htm

16. Scouller J. (2011). *The Three Levels of Leadership: How to Develop Your Leadership Presence, Knowhow and Skill*. Cirencester: Management Books 2000., ISBN 9781852526818, pp. 34–35

УДК 378:316.61

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ВЕКТОР УСПІХУ

Цзя Яочен

Міжрегіональна Академія управління персоналом, Україна, Київ

У статті розглянуто професійну культуру як вектор формування успішної професійної самореалізації. На базі теоретичних матеріалів проаналізовано етимологію і визначення поняття «культура» дослідниками, сформульовано визначення поняття «професійна культура», розглянуто специфіку професійної культури та виділено її елементи. Визначено та охарактеризовано зміст та умови формування професійної культури вчителя, рівні сформованості професійної культури сучасного фахівця – низький, середній, високий. Підкреслюється роль майбутніх фахівців в якості суб'єкта професійної культури, які в процесі професійної діяльності реалізують та створюють соціокультурні цінності.

Ключові слова: діяльність, суспільство, особистість, професійна культура, рівні сформованості, майбутні фахівці.

Jia Yaocheng Professional culture as vector of success / Inter-regional Academy of personnel management, Kiev, Ukraine

The article considers professional culture as a vector of formation of successful professional self-fulfillment. On the basis of theoretical material, is analyzed the etymology and definition of the phenomenon “culture” given by researchers, formulated the definition of “professional culture”, the specificity of professional culture and its elements are highlighted. The author defines and characterizes the contents and conditions of formation of the professional culture of teachers, levels of professional culture of modern specialist – low, medium and high. It is emphasized the role of future professionals as the subject of professional culture who in the professional activity implement and create socio-cultural values.

Keywords: activity, personality, professional culture, levels of culture, future specialists

Вступ. За останні десятиріччя моральні цінності у професійній діяльності фахівців трансформуються і мають декілька векторів прояву. Професійна діяльність сьогодні спрямована на досягнення двох цілей: індивідуального і суспільного блага, які перебувають у взаємодії, що і є результатом діяльності справжнього фахівця, який розвиває свою справу, і це сприяє розвитку суспільства. За свою працю фахівець має отримувати добру платню, користуватися повагою, відчувати, що цінують його професійний талант. Розуміючи це, багато компаній, фірм, організацій вживають заходи щодо створення в колективах такого морально-психологічного клімату, який би сприяв професійному зростанню працівників, встановленню довірчих відносин у спілкуванні між колегами, з партнерами та клієнтами, приділяють багато уваги дотриманню працівниками професійної культури.

Наголосимо, у сучасних соціологічних та педагогічних дослідженнях зміст професійної культури розглядають як сукупність спеціальних теоретичних знань і практичних вмінь, пов'язаних з певним видом праці.

Мета статті. Проаналізувати феномен професійної культури як вектор успішного розвитку майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу. Поділяємо думку науковців, які вважають, що у дослідженнях професійної культури нерідко наводиться спрощене її визначення, а також немає єдиної точки зору на зміст і обсяг цього поняття.

Зважимо на те, що у другій половині ХХ ст. професійна культура (як частина загальної культури) вже розглядається не тільки як форма людської діяльності, але і як «найважливіший» аспект життєдіяльності особистості, як соціальна діяльність, що складається із взаємозалежних цілісних феноменів, які не зводяться лише до певного комплексу знань, умінь і навичок» [5, с. 206].

Активно феномен професійної культури досліджено І. Ісаєвим, В. Гриньовою, Н. Криловою, М. Лукшевич, Д. Маркевич, Г. Соколовою, Л. Різник тощо.

Досліджуючи питання професійної культури поділяємо позицію науковців [3, 4, 5, 6] щодо визначення професійної культури з точки зору потреби суспільства в культурному рівні людей, що зайняті тією чи іншою професійною діяльністю. Вона полягає у піднесенні професійної діяльності кожної людини до загальних норм виконання певного виду праці. Безсумнівно, будучи важливим показником соціальної зрілості особистості, професіональна культура є й комплексом особистісних знань, вмінь, навичок, якостей, що визначають готовність до реалізації своїх сутнісних сил у конкретній галузі суспільної праці.

Зауважимо, загальна культура розглядається дуже широко. На побутовому рівні – це зразок, на який мають орієнтуватися люди. Культура ототожнюється з освіченістю, інтелігентністю як певною якістю людини. Культуру можна розглядати і як специфічну характеристику суспільства, яка відображає ставлення людини до історії, природи, суспільства.

Розуміння культури як соціально-прогресивної діяльності людства у всіх сферах буття і свідомості спрямована на вдосконалення і перетворення дійсності, на перетворення багатства людської історії на внутрішнє багатство особистості. Культура в найбільш загальній формі - це «суспільно напрацьована, сукупна здатність живої колективної діяльності до перетворення світу відповідно до законів природи, суспільних потреб та мети суспільної життєдіяльності». [3]

Варто зазначити, одним із перших вітчизняних науковців ХХ століття, хто почав ґрунтовно розкривати зміст та умови формування професійної культури вчителя, був В. Сухомлинський. Видатний педагог обумовлював вирішення широкого кола завдань навчально-виховного процесу з всебічним розвитком особистості вчителя, формуванням умінь орієнтуватися у різних питаннях науки й практики. Тому, на його думку, професійна культура вчителя – це особливості вираження його особистості в професійній діяльності. «З того, як і чому вихователь виражає себе, дитина робить висновок про те, якими є люди, взагалі, в чому полягає добро, в чому ідеал. Отже, необхідно, щоб особистість педагога приваблювала вихованців, надихала їх своєю цілісністю, красою ідейно-життєвих поглядів, переконань, морально-естетичних принципів, інтелектуальним багатством, працьовитістю». [6]

Культура визначається і як «сукупність практичних, матеріальних, духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини та втілюються в результатах продуктивної діяльності» [2].

Зважимо на поняття професійної культури, яке запропонував для наукового обігу і дав йому визначення Й. Ісаєв: «Професійна культура - спосіб творчої самореалізації особистості викладача в різноманітних видах педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на освоєння, передачу та створення педагогічних цінностей і технологій» [4]. Погоджуємося з думкою вченого, який розглядає формування професійної культури в єдності взаємодіючих структурних і функціональних компонентів. Розглядаючи професійну культуру як систему, Й. Ісаєв підкреслює, що це явище є системним утворенням, яке об'єднує в собі ряд структурно-функціональних компонентів, що має власну організацію, вибірково взаємодіє з довкіллям, і володіє інтегративними властивостями цілого [4].

У процесі професійної діяльності, реалізуючи та створюючи соціокультурні цінності, майбутні фахівці перебувають у ролі суб'єкта професійної культури. Створюючи цінності, вони реалізують творчий компонент професійної культури.

Переконливим є трактування професійної культури В. Гриньовою, яка розглядає це поняття як певний ступінь оволодіння професією, тобто певними способами та прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованої духовної культури особистості [3].

Відтак, професійна культура – це професійна якість суб'єкта праці, тобто ступінь оволодіння фахівцем досягненнями науково-технічного та соціального прогресу і є особистим аспектом культури праці. Основні елементи – кваліфікація та професійний досвід.

Зокрема, Є. Гармаш у своєму дослідженні виділяє три групи якостей особистості як виявів її професійної культури: професійно-етичні, індивідуально-професійні, цивільні [1].

Варто зазначити, що із розвитком тієї чи іншої професії формуються професійні норми, правила, вимоги до представника певної сфери діяльності. Саме ці вимоги включають і необхідні знання, уміння, навички, і певні особистісні якості, норми ставлення до різних складових професійної діяльності. Професійна культура відображає єдність процесу створення професійних цінностей і процесу засвоєння цих цінностей (виконує аксіологічну функцію). Отже, професійна культура – це система професійно-етичних якостей, які є регулятором соціально-педагогічних відносин (виконує регулятивну функцію). Водночас професійна культура виконує і нормативну функцію.

Зазначимо, професійна культура має об'єктивний вимір, що характеризує її як суму надбань, цінностей, установок, способів спілкування, традицій, ритуалів, досягнень науки, освіти, які створені в прогресі діяльності людей і стали самостійними утвореннями з специфічними зв'язками та суб'єктами, що виражаються у особистісній інтеріоризації цих надбань та атрибутів. Професійна культура реалізується тільки через суб'єктний вияв, тобто є складним інтегральним утворенням в цілісній структурі особистості фахівця, що проектує його загальну культуру в професійній сфері і може формуватися лише в контексті соціальної, суспільно-корисної діяльності.

Професійна культура фахівця має свою специфіку. Серед її елементів можна виділити наступні: прогнозування, інтерпретація соціальних явищ і завдань у цілі і завдання діяльності; усвідомлення професійної культури як шлях до успіху; використання професійної культури з різноманітними формами діяльності; аналіз досягнутого результату, пов'язуванням його з висунутими цілями і завданнями професійної культури.

Як було зазначено вище, професійна культура фахівця є складовою його загальної культури, точніше утворенням у цілісній структурі особистості, що характеризує всю сукупність відносин у сфері педагогічної діяльності та відповідний розвиток індивідуальних професійно значущих здібностей, розумових, психологічних та фізичних якостей, мотиваційної сфери, забезпечує високу якість і позитивне ставлення до професійної діяльності. Отже, ми можемо окреслити найбільш характерні риси професійної культури фахівця: наявність здібностей до професійної діяльності, розвиток яких сприяє вихованню культури, в результаті якої фахівець здатний відчувати й розуміти оточуючих; сформованість професійної культури, що впливає як на загальний розвиток людини, так і на її внутрішній світ і є основою загальної культури; наявність професійно-культурних навичок і умінь; розвиток емоційної сфери, без якої неможливий розвиток духовної культури особистості, засвоєння цінностей суспільного буття тощо.

Поділяємо позицію Л. Різник, яка зазначає, що високий рівень сформованості професійної культури визначається за допомогою двох характеристик: загальної та спеціальної. Загальна професійна культура фахівця полягає у єдності переконаності в соціальній значимості праці й своєї професії, розвиненого почуття професійної гордості; працьовитості й працездатності; заповзятливості, енергійності й ініціативності; готовності ефективно, швидко і якісно вирішувати виробничі завдання, що виникають; вільного володіння нормами наукової організації праці; знань теорії управління й основ соціальної психології; організаторських здібностей; готовності й зацікавленості в оволодінні основами суміжних спеціальностей, у розширенні професійного досвіду [7]. Відтак, спеціальна професійна культура у фахівців різного профілю включає якості, які значно різняться навіть у межах одного профілю. Відповідно відбиття цієї сукупності якостей існують вузькоспеціальні розділи професіограм.

Варто зазначити, різноманіття підходів до пояснення феномена професійної культури дозволяє показати її як інтегративну якість особистості, як умову та передумову ефективної діяльності, як узагальнений показник професійної компетентності фахівця і як мету професійного самовдосконалення. Найбільш яскраво фахівець виявляється в діяльності з іншими під час виконання професійних обов'язків. Часто результати професійної діяльності залежать від культури поведінки, говоріння, слухання та мови. Саме в цьому аспекті можна говорити про професійну культуру, тобто про відповідність поведінки, говоріння, слухання, мови у професійній діяльності загальноприйнятим нормам і принципам, насамперед моральним, а також вимогам, що ставляться саме до цієї професії. Фахівець, займаючись якимось видом діяльності, не тільки виявляє

свої моральні якості, а й впливає через них на інших, йдучи до поставленої мети. Діяльність - це процес, за допомогою якого реалізуються завдання професійної і життєвої самореалізації.

Висновки. Таким чином, професійна культура забезпечує необхідний рівень виконання професійних функцій та перспективи самовдосконалення фахівця у майбутньому. Виявляється вона через єдність особистісних та професійних якостей фахівця, ступеня рівня, що сприяє соціальному й духовному розвитку за умов входження у вітчизняний та європейський освітній простір. Сьогодні є потреба у вивченні, визначенні й аналізі саме цього комплексу якостей, які формуються у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі і є основою успіху у професійній діяльності.

Література:

1. Гармаш Е. Б. *Формирование педагогической культуры будущего учителя: автореф. дис. на соискателя науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики»* / Е. Б. Гармаш. – К., 1990. – 16с.
2. Гончаренко С.У. *Український педагогічний словник* / Семен Устимович Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Гриньова В. *Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект): монографія* / В. М. Гриньова. – Х.: Основа, 1998. – 300 с.
4. Исаев И. *Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы : [учеб. пособ.]* / И. Ф. Исаев; [Московск. пед. гос ун-т; Белгородск. гос. пед. ин-т]. – М.; Белгород: [б. и.], 1993. – 219 с.
5. Сабатовская И. *Проблема профессиональной культуры в современной отечественной социологической литературе* / И. С. Сабатовская // *Вчені записки . Харківського гуманітарного ун-ту «Нар. укр. академія»*. – 2002. – Т. 9. – С. 206–214.
6. Сухомлинський В. *Вибрані твори: У 5 т.* – К.: Рад. Школа, 1976-1977.
7. Різник Л. *Окремі аспекти формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів [Електронний ресурс]: Наукові конференції.* – / Любов Різник. – <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/87>.

References:

1. Garmash Ye. B. *Formirovanie pedagogicheskoy kultury budushchego uchitelya: avtoref. dis. na soiskatelya nauch. stepeni kand. ped. nauk: spets. 13.00.01 «Obshchaya pedagogika i istoriya pedagogiki»* / Ye. B. Garmash. – K., 1990. – 16s.
2. Hončarenko S.U. *Ukrajinskyj pedahohičnyj slovnyk* / Semen Ustymovyč Hončarenko. – K.: Lybid, 1997. – 376 s.

3. Гриньова В. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект): монографія / В.М. Гриньова. – Х.: Основа, 1998. – 300 с.
4. Isaev I. Teoriya i praktika formirovaniya professionalno-pedagogicheskoy kultury prepodavatelya vysshey shkoly: [ucheb. posob.] / I.F. Isaev; [Moskovsk. ped. gos un-t; Belgorodsk. gos. ped. in-t]. – M.; Belgorod: [b. i.], 1993. – 219 s.
5. Sabatovskaya I. Problema professionalnoy kultury v sovremennoy otechestvennoy sotsiologicheskoy literature / I. S. Sabatovskaya // Vcheni zapysky. Xarkivskoho humanitarnoho un-tu «Nar. ukr. akademija». – 2002. – Т. 9. – С. 206–214.
6. Suxomlynskyj V. Vybrani tvory: U 5 t. – K.: Rad. Škola, 1976-1977.
7. Riznyk L. Okremi aspekty formuvannja profesijnoi kultury majbutnix socialnyx pedahohiv [Elektronnyj resurs]: Naukovi konferenciji. – / Ljubov Riznyk. – <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/87>.

УДК: 374:78.071.2:788.43

УМОВИ ТА ФАКТОРИ РАННЬОЇ АДАПТАЦІЇ УЧНІВ-САКСОФОНІСТІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ОСВІТИ

Ян Янчі

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
Україна, Київ

З'ясовується актуальність та сучасний стан функціонування системи позашкільної спеціалізованої освіти. Розглядаються організаційні умови ранньої адаптації учнів-початківців, виконавців на саксофоні: позитивна емоційна атмосфера навчального процесу; занурення у спеціальність; розробку адекватних вимог до учнів; гуманістичну ідейну основу освітнього процесу; розробка індивідуальних програм раннього придбання професійно-значущих компетенцій у колективній художній діяльності; створення виконавського колективу як єдиного організму, компоненти якого гармонійно взаємодіють, духовно і емоційно взаємопов'язані; створення інституту наставництва. Доводиться, що на успішну професійну адаптацію впливають наступні фактори як-от: віковий, психофізіологічний, інтелектуально-соціальний, організаційно-вольовий; професійно-психологічний.

Ключові слова: рання адаптація, виконавець-початківець, організаційні

умови, фактори професійної адаптації, емоційний інтелект

Yan Yanchi Conditions and factors for early adaptation pupils

saxophonists in this specialist extracurricular education / National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine, Kyiv

It turns out the relevance and current state of the system of specialized non-formal education. We consider organizational conditions for early adaptation beginner students, performers saxophone: positive emotional atmosphere of the educational process; immersion in the specialty; development of adequate requirements for students; humanistic ideological basis of the educational process; development of individual programs of early acquisition of professional competencies in important collective artistic activities; creating executive team as the only body whose components interact harmoniously, spiritually and emotionally intertwined; the institution of mentoring. It is proved that a successful professional adaptation influenced by the following factors as: age, physiological, intellectual, social, organizational and volitional; professional and psychological.

Key words: early adaptation novice performer, organizational conditions, factors of professional adaptation emotional intelligence

Вступ. В умовах становлення української державності, національна система освіти України зазнає складних змін, що зумовлюються соціально-економічними перетворюваннями. Зміни відбуваються в усіх освітніх ланках, в тому числі й в позашкільній освіті, що є більш гнучкою, варіативною складовою загальної освітнянської системи. Це, у свою чергу, неминуче призводить і до підвищення актуальності вирішення питання про диференціацію та індивідуалізацію освітньо-виховного процесу в позашкільних спеціалізованих навчальних закладах, якими є дитяча музична школа (ДМШ) та дитяча школа мистецтв (ДШМ). Актуальність дослідження обумовлена цілями функціонування системи позашкільної спеціалізованої освіти – значимістю залучення дітей і підлітків до світу мистецтва на професійному рівні, ранньої адаптації учнів. Незважаючи на теоретичну фундаментальність навчально-виховного процесу в закладах музичної освіти першого ступеня багатьом традиційним видам і формам навчання музики властиві суто організаційно-методичні проблеми. Сучасні вимоги до випускників ДМШ та ДШМ, а також соціально-економічні реалії обумовлюють необхідність внутрішньо-системних змін, розробки та реалізації нових підходів до формування організаційно-методичного та дидактичного змісту початкової професійної музичної підготовки за духовими інструментальними спеціальностями, зокрема, саксофону, орієнтованими на колективну виконавську діяльність.

В сучасній музичній культурі значне місце належить духовій симфонічній, естрадній музиці, яка виконується на таких духових інструментах як: флейта, гобой, кларнет, фагот, саксофон, валторна,

труба, тромбон та ін. Навчання гри на перелічених інструментах є найважливішою складовою музично-виконавської культури сучасності. Різноманітні аспекти організації музично-виконавської освіти неодноразово ставали предметом аналізу багатьох провідних науковців – Л. Баренбойма, Н. Кашкадамова, О. Алексєєва, Ю. Бичкова, Н. Гуральник, О. Михайличенко, О. Рудницької. Теоретико-методологічні основи процесу музичного навчання розглядали Ю. Алієв, Н. Гуральник, С. Жукова, А. Готсдинер, Д. Кабалевський, А. Козир, О. Олексюк, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Падалка, Р. Савченко, В. Шульгіна, О. Щолокова, О. Хижна, В. Холоденко та ін. Безпосередньо питання змісту та методів навчання гри на духових інструментах досліджували провідні науковці-педагоги В. Блажевич, Б. Диков, О. Палаженко, Н. Платонов, С. Розанов, Ю. Усов, А. Федотов, В. Цибін, В. Апатський, В. Скороходов, В. Алтухов, Ю. Василевич. Р. Вовк, М. Терлецький, В. Громченко, А. Карп'як, В. Богданов, З. Буркацький.

Втім, аналіз сучасної системи позашкільної спеціалізованої музичної освіти підтвердив припущення про безсистемність організації навчально-виховного процесу, виявив відсутність цілісних поглядів на завдання, зміст, критерії, шляхи і засоби організації ранньої адаптації учнів-саксофоністів в умовах позашкільної спеціалізованої освіти. Вибір теми статті зумовили недостатня розробленість теоретико-методичних і практичних аспектів навчально-виховного та концертно-виконавського процесів, практичні потреби позашкільних закладів у пошуку інноваційних форм та методів організації музичного навчання учнів-саксофоністів.

Формулювання мети статті та завдань. Метою даної статті є теоретичне обґрунтування умов та факторів ранньої адаптації учнів-саксофоністів у музичних закладах першого ступеня освіти.

Виклад основного матеріалу статті. Методика як сукупність способів і прийомів виконання роботи стосовно до музичної педагогіки являє собою вчення про способи викладання того чи іншого предмета. Ця прикладна галузь знання формується на основі аналізу та узагальнення досвіду кращих вітчизняних і зарубіжних педагогів-музикантів і виконавців, упор у ній робиться на вивчення закономірностей і прийомів індивідуального навчання. У теорії і практиці соціальних наук (психології, соціології, менеджменті) вироблені методи і засоби, що стимулюють професійну і соціальну адаптацію особистості в колективі, в малій соціальній групі. Існують також універсальні організаційні умови і чинники, які слід враховувати при розробці адаптаційних стратегій в конкретній професійній, освітній галузі. Організаційні умови важливі для здійснення ефективної професійної адаптації учнів-саксофоністів у

спеціалізованих позашкільних навчальних закладах. До них відносимо:

- позитивну емоційну атмосферу навчального процесу, яку створює викладач, керівник виконавського колективу на підставі знань, умінь, навичок в області психології (вікової, соціальної, позитивної), управління, теорії емоційного інтелекту;

- занурення у спеціальність, обрану сферу музичного виконавського мистецтва, із залученням відповідного інструментарію (видів, форм, засобів) інших мистецтв і наук (живопис, театр, література);

- розробку актуальних і адекватних вимог до учнів (навчальні, концертні, соціальні позакласні обов'язки, репертуар, критерії оцінки), що добровільно і доброзичливо прийнято учнями;

- гуманістичну ідейну основу освітнього процесу (ідеї доцільності діяльності, що здійснюється, значущості витрачених зусиль, необхідності розвитку сили волі, працьовитості, набуття сенсу власної психічної, фізичної, інтелектуальної, творчої активності в рамках колективної діяльності), яка стимулює освітній процес в цілому та особистісне вдосконалення і мотивацію кожного учня зокрема;

- розробку викладачем індивідуальних програм мотивації учнів до освоєння обраного виду виконавського мистецтва, участі в колективній художній діяльності, раннього придбання професійно-значущих компетенцій на підставі результатів бесід, спостережень, аналізу навчальних і соціальних успіхів конкретної особистості;

- створення виконавського колективу як єдиного організму, компоненти якого гармонійно взаємодіють, духовно і емоційно взаємопов'язані, мають свої культурні та побутові традиції, особливий стиль спілкування, правила, норми поведінки та взаємовідносини;

- створення інституту наставництва (старший товариш, учень випускного класу) зможе познайомити новачка з освітньою установою, педагогами, членами ансамблю, обраним видом мистецтва, інструментом, надасть допомогу у виконанні домашніх завдань, буде відслідковувати відвідуваність занять тощо).

Питання про наставництво слід розглянути окремо. Це педагогічне явище дозволяє новому учню закріпитися, влитися у колектив, розвиває почуття відповідальності (новачка перед старшим товаришем і наставника перед своїм викладачем). Учні-початківці відчувають почуття захищеності, впевненості, що дозволяє їм отримувати радість від освітнього процесу, а також призводить до організації більш насиченого дозвілля. Наставник, в певній мірі, зокрема морально і психо-емоційно, відповідає за відвідуваність, дозвілля, навчальну успішність, соціальну активність, комунікабельність учнів. Практично всі вчені і практики сходяться на

думці про необхідність стимулювання зусиль і мотивації учнів, що беруть на себе обов'язки наставників [3].

У нашому дослідженні «колективний» і «груповий» мають ідентичне значення. Ансамбль є малою соціальною групою, що базується на потребах, інтересах, мотивах її членів. Ансамбль є згуртованою групою односторонців, зайнятих спільною справою, вирішенням єдиної проблеми. Отже, існує прямий зв'язок колективної форми навчання і професійної мотивації. При цьому ключовими умовами високого результату прояву цього зв'язку є позитивне ставлення до предмета навчання та позитивна емоційна атмосфера у колективі.

Нами визначено та класифіковано чинники, які слід враховувати для досягнення високого рівня професійної адаптації. Реалізація представлених нижче факторів означатиме факт успішної професійної адаптації, а саме:

- віковий (вік учнів обумовлює зміст багатьох аспектів навчання, педагогічної взаємодії);

- психофізіологічний (тип темпераменту, тип особистості за ступенем прояву інтровертності та екстравертності, швидкість психічних реакцій, що обумовлює вибір методів, прийомів, засобів індивідуального впливу на особистість кожного учня, ступінь і форми його участі в житті та діяльності колективу);

- інтелектуально-соціальний (переважна модель поведінки, домінуючі моделі емоційних проявів, ступінь володіння власними емоціями, бажаннями, потребами, а також негативними явищами особистості, що впливають на якість і результати міжособистісної комунікації);

- організаційно-вольовий (усвідомлення дитиною існування правил, вимог, обов'язків та необхідності їх виконання, розуміння доцільності навчання, саморозвитку, значущості колективної праці для особистісного становлення, прийняття норм, режиму, традицій);

- професійно-психологічний (поступове посилення мотивації до навчання та безпосередньо до інструментального виконавства на основі емоційно-позитивної взаємодії; схильність до колективної діяльності як соціально-психологічна професійно значуща характеристика особистості; ступінь професійної вмотивованості конкретного учня впливає як на його особисту успішність, так і на колективні успіхи учасників ансамблю).

Останній пункт в класифікації чинників має визначальне значення для успішної ранньої професійної адаптації саксофоніста-початківця. Процес звикання протікає результативно в умовах емоційно-позитивної атмосфери. Саме емоційний фон, що створюється викладачем, допомагає дітям адаптуватися, звикнути до вимог і завдань, полюбити обраний інструмент.

Виконання зазначених умов та чинників зумовлюють успішне здійснення викладачем ранньої професійної адаптації початківців-саксофоністів. Водночас, позитивні результати успішної ранньої професійної адаптації дозволяють педагогам уникнути в майбутньому таких негативних наслідків, як відмова учня в середніх класах від продовження навчання внаслідок втрати інтересу, виникнення конфліктів з іншими учнями та викладачами, а також відмова музиканта-початківця від продовження подальшого професійного навчання після закінчення навчального закладу першого ступеня.

Роль позитивної емоційної атмосфери в організації освітнього процесу висвітлювало багато представників педагогічної та психологічної науки. Видатними вченими в області психології, фізіології, педагогіки в ХХ столітті (Л.Виготським, С. Рубінштейном, О. Леонт'євим та ін.), було доведено, що інтелектуальний розвиток особистості тісно взаємопов'язаний із розвитком психо-емоційним. С. Рубінштейн, досліджуючи психічну і духовну природу особистості, зазначав, що «емоції людини – це єдність емоційного та інтелектуального, так само як пізнавальні процеси зазвичай утворюють єдність інтелектуального і емоційного» [7, с. 552]. Дане твердження має велике науково-методичне та організаційно-практичне значення для розвитку музичної педагогіки в цілому і педагогіки інструментального виконавства зокрема. Загальний позитивний емоційний фон освітнього процесу в класі саксофону може стимулювати досягнення викладачем і учнями якісно нових, високих результатів навчання.

Позитивний емоційний фон у великій мірі сприяє більш швидкій адаптації музиканта до умов навчання в музичному закладі і до особливостей обраної спеціальності. Емоції виражають ставлення суб'єкта діяльності до об'єкта (С. Рубінштейн), тобто в нашому випадку ставлення учня до саксофона та музично-виконавського мистецтва. Зі сказаного можна зробити висновок, що позитивно сформоване ставлення вплине на позитивне сприйняття ансамблевої діяльності як природного, більш того – цікавого, значущого виду музичного виконавства, як можливості знайти, реалізувати себе як особистість, знайти друзів та однодумців.

Позитивний емоційний настрій може успішно створюватися за допомогою відомих в педагогічній практиці методів – показу педагога, відвідування концертів, виступів ансамблів і оркестрів, знайомства та бесід з музикантами, що концертують. Музикантам-початківцям необхідно продемонструвати перспективність навчання ансамблевому виконавству. Освітній процес – явище динамічне. Невпинний потік нової інформації, нових відчуттів, уявлень, думок, почуттів обов'язково супроводжується емоціями, так як «емоційно переживають не зупинку на якомусь рівні, а перехід, рух

до більш високого рівня» [7, с. 560]. Якщо освітній процес підкріплюється позитивними емоціями, які отримуються, наприклад, навіть від простого дружнього спілкування всередині колективу за участю викладача, то згодом прийдемо до високого соціально-педагогічного результату, коли позитивне ставлення проявиться до предмету навчання, до форми, методам та засобам навчання.

С. Рубінштейн класифікує емоції за трьома рівнями, а саме:

- емоції, що відображають фізичні потреби організму;
- емоції, що виражають предметні почуття (інтелектуальні, естетичні, моральні);
- емоції, що демонструють світогляд індивіда, його особистісні установки [7, с. 574 – 576].

Згідно вищевикладеної класифікації у дослідженні маємо створити умови для вироблення позитивних емоцій всіх трьох рівнів. Наприклад, досягти таких результатів, щоб:

- дитина при згадці про ансамблеві заняття та відвідуванні класу саксофону відчувала радість;

- в учня сформувалося позитивне ставлення до музичного мистецтва в цілому, до інструментального виконавства, а також до власного інструментального музикування;

- учневі відкрилися всі позитивні аспекти колективного інструментального музикування, які, в свою чергу, стимулювали б прояви більш високого порядку, як-от: інтелектуальні (радість пізнання нового, допитливість, зацікавленість), соціально-комунікативні (радість спілкування); творчі (прояв фантазії, уяви, творіння), морально-етичні (задоволення потреби у дружбі, прихильності, радісне почуття довіри, взаємної відповідальності, власної значущості, боргу), естетичні (задоволення від занурення у мистецтво, причетності до творчості, участі в процесі музикування) ;

- у музиканта-початківця сформувалися такі професійно значущі, емоційно забарвлені якості та прояви, як воля до перемоги, бажання успіху, здорове честолюбство, інші психоемоційні стани, що передбачають успіх у професійній сфері.

Вчені-психологи поділяють емоції на позитивні, негативні та нейтральні. Наприклад, позитивні – це: радість, симпатія, захоплення, вдячність, прихильність, повага, довіра, захоплення, впевненість, радість; негативні – смуток, гнів, страх, досада, безнадійність, жаль, заздрість, розчарування, зневіра, нудьга, вина, розгубленість, образа, обурення; нейтральні – подив, цікавість, байдужість, хвилювання, задумливість, почуття відповідальності [1].

Аналіз змісту групи емоційних станів, віднесених до нейтральних, дозволяє стверджувати, що вони мають певний характер: або позитивно, або негативно характеризують особистість та її діяльність. Так, наприклад, яскраво виражена зацікавленість в

умовах освітнього процесу дозволяє стимулювати навчальну мотивацію, формувати інтелектуальні, соціальні і творчі потреби, здібності, вміння. На противагу зацікавленості, байдужість має на увазі індиферентне ставлення до процесу пізнання, а отже до саморозвитку, самовдосконалення, придбання професійної майстерності.

У зв'язку з вищесказаним, ми склали дві класифікаційні групи психоемоційних станів і проявів – позитивну і негативну. Їх зміст наповнюють такі прояви та стани, що виражають ставлення (позитивне, або негативне) до соціально-особистісного і професійного становлення виконавця на саксофоні; гіпотетично взаємопов'язані з груповою формою навчання, ансамблевим музикуванням.

До групи позитивних психоемоційних станів та проявів відносимо такі: оптимізм, доброзичливість, спокій, радість, симпатію (співпереживання і співчуття), захоплення, подяку, прихильність, повагу, довіру, впевненість, радість, здивування, зацікавленість, почуття відповідальності. Групу негативних психоемоційних станів та проявів складають наступні: страх, запальність, гнів, лють, смуток, досада, жаль, смуток, заздрість, розчарування, почуття провини, індиферентність, розгубленість, образа, хвилювання, нервозність, балакучість, скандальність, грубість.

Класифікація дозволяє визначити, які емоційні стани та прояви викладачеві необхідно викликати в учнів у процесі педагогічної взаємодії, а яких – слід уникати. Від цього залежить вибір педагогічних стратегій, організаційних умов навчання, психолого-педагогічних прийомів роботи, вибудовування моделей професійної взаємодії та міжособистісного спілкування.

Водночас, С. Рубінштейн зазначав, що «існує відоме протиріччя між емоційністю ... і інтелектуальністю» [7, с. 584], так як у емоційних людей «панує афективність; вони вразливі, збудливі, але скоріше поривчасті, ніж діючі» [7, с. 584]. Ця думка є спірною в світлі нових досягнень дослідників і практиків у галузі фізіології, психології, менеджменту, зокрема – в контексті сучасної теорії емоційного інтелекту і концепції вивіреного емоційного управління, фундаментально розроблених групою всесвітньо відомих вчених – Д. Гоулман, Р. Бояціс, Е. Маккі.

Сутність даної теорії – у можливості значно підвищувати результативність колективної діяльності за умови емоційно вивіреної поведінки керівника, емоційно-позитивного організаційного управління. Теоретико-методичні положення американських дослідників теорії емоційного інтелекту підкріплюються емпіричними даними, експериментами з використанням новітньої комп'ютерної техніки та сучасних технологій в області фізіології та неврології. Технології свідомого управління власними емоціями та емоціями

інших людей стали створюватися порівняно недавно, переважно в наукових лабораторіях великих іноземних університетів. Найбільшу увагу освоєнню подібних технологій приділяють менеджери по кадрам, керівники різних рівнів комерційних організацій, великих установ, корпорацій.

Серед західних вчених, які розробляють концепції емоційного інтелекту – Д. Гоулман, М. Зайднер, П. Саловей, М. Манойлова, Дж. Мейєр, Д. Карузо, Г. Гарднер, Р. Бар-Он, С. Хейн, Р. Купер, А. Саваф, Х. Вайсбах, У. Дакс, К. Кеннон та ін.; серед українських – Г. Березюк, Н. Коврига, Є. Носенко, О. Філатова, А. Чеботар, В.Юркевич.

Вчені визначають емоційний інтелект як здатність “емоційного розуміння, пізнання своїх станів та партнерів по спілкуванню; управління своїми діями у напрямку свідомо поставленої мети, що регулює внутрішні стани (бажання, потреби) »[4]. Структурними складовими емоційного інтелекту виступає емоція, інтелект, а також воля, яка допомагає інтелекту трансформувати емоції в доцільну активність, що синтезує емоційний та інтелектуальний початок в структурі особистості. Основні компоненти – якості, властивості, здібності, знання, вміння і навички, відображають комплекс особистісних і соціальних характеристик професійних музикантів різного рівня (як виконавців-початківців, так і їх наставників).

Дослідник М. Зайднер запропонував «модель розвитку здібностей, що лежать в основі емоційного інтелекту» для діагностики дітей, виявлення їх потенціалу, проблемних факторів і ефективних шляхів різнобічного розвитку. У запропонованій моделі враховуються такі аспекти: генетичний (предки), соціальний (мікрогрупи), когнітивний (психічні характеристики), а емоційний інтелект визначається як синтетичний продукт вродженого темпераменту, сформованої системи навичок, натренованої здатності свідомої регуляції емоцій [2].

Провідні дослідники з проблем розвитку емоційного інтелекту, соціалізації, адаптації особистості неоднозначно висловлюються про взаємозв'язки перерахованих соціально-особистісних феноменів; про домінування середовища в питанні визначення рівня розвитку емоційного інтелекту і ступеня розвитку здібностей до адаптації, зокрема професійної. Саме особливості професійної діяльності визначають ті якості, які, по-перше, формують еталонну структуру особистості, і, по-друге, ідентифікують рівень і ефективність розвитку емоційного інтелекту у конкретної особистості. При цьому завжди слід враховувати індивідуальні особливості, проблеми та можливості, прагнення, мотиви, потреби, а також цілі, поставлені перед особистістю та суспільством.

Висновки. Необхідність обліку умов та факторів довела доцільність комплексного дослідження особистості на предмет

професійної придатності, зокрема ранньої професійної адаптації. Це стало можливим з опорою на компетентнісний підхід в освіті, а також результати досліджень в області вікової, соціальної, педагогічної психології. Чітке уявлення про комплекс професійно і соціально значущих психофізіологічних, інтелектуальних, духовних компонентів особистості може надати компетентнісна модель учня-саксофоніста, в яку включено відповідні понятійні конструктори.

Отже, розглянувши умови та фактори організації ранньої професійної адаптації виконавців на саксофоні в закладах позашкільної спеціалізованої освіти, ми переходимо до проектної діяльності в рамках дослідження.

Література:

1. Классификация эмоций: <http://www.iatp.md/psychology/oglavl-rus.html>.
2. Зайднер М. Модель развития способностей на основе эмоционального интеллекта: www.hr-portal.ru/article/1365.php.
3. Манаев С., Горковенко Ю. Управление персоналом, 2001. – № 11-12: www.hrm.ru/db/hrm/4F84AC2BF6A41403c3256B09003F838D/category.htm
4. Манойлова М.А. Авторская методика: модель эмоционального интеллекта: <http://www.it-n.ru/Attachment.aspx?Id=686>.
5. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г. М. Падалка. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
6. Палаженко О.П. Методичні основи формування музично-виконавських умінь учнів-духовиків в умовах позашкільної спеціалізованої освіти /О.П. Палаженко // Науковий вісник НМАУ імені П.І. Чайковського: Актуальні питання духового виконавства в сучасній Україні (до 100-річчя НМАУ імені П.І. Чайковського. – К.,2013. – Вип.100. – С.137-145.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2003. – 720 с.

References:

1. Klassyfykatsyia emotsyi: <http://www.iatp.md/psychology/oglavl-rus.html>.
2. Zaidner M. Model razvytyia sposobnostei na osnove emotsyonalnogo yntellekta: www.hr-portal.ru/article/1365.r
3. Manaev S., Horkovenko Yu. Upravlenye personalom, 2001, № 11-12: www.hrm.ru/db/hrm/4F84AC2BF6A41403c3256B09003F838D/category.htm
4. Manoilova M.A. Avtorskaia metodyka: model emotsyonalnogo yntellekta: <http://www.it-n.ru/Attachment.aspx?Id=686>.

5. Padalka H. M. *Pedahohika mystetstva (teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin)* / H. M. Padalka. – K.: Osvita Ukrainy, 2008. – 274 s.
6. Palazhenko O.P. *Metodychni osnovy formuvannia muzychno-vykonavskykh umin uchniv-dukhovykiv v umovakh pozashkilnoi spetsializovanoi osvity* / O.P. Palazhenko// *Naukovyi visnyk NMAU imeni P.I. Chaikovskoho: Aktualni pytannia dukhovoho vykonavstva v suchasni Ukraini (do 100-richchia NMAU imeni P.I. Chaikovskoho. – K.,2013. – Vyp.100. – S.137-145.*
7. Rubynshtein S.L. *Osnovy obshchei psykholohyy. SPb.: Pyter, 2003. – 720 s.*

УДК: 159.92+172.42+378.169.14

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОБРАЗУ СВІТУ У ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ СОЦІАЛЬНИМ СТАТУСОМ

Січка В. І.

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, Україна, м. Одеса

Метою статті було вивчення особливостей розвитку образу світу у підлітків з різним соціальним статусом та розробка психологічного тренінгу з розвитку толерантного сприйняття. Проведено теоретичний аналіз сучасних підходів в психології до вивчення образу світу. Представлені результати емпіричного дослідження, яке спрямовано на вивчення особливостей розвитку образу світу у підлітків з повних та неповних сімей. Встановлено, що у підлітків з повних та неповних сімей картина життєвого шляху складається з соціально-детермінованих подій, але вона відрізняється змістом основних компонентів образу світу. Виявлено відмінності та схожості серед цінностей у підлітків з повних та неповних сімей. Розкрито особливості розробки психологічного тренінгу з розвитку толерантного сприйняття у підлітків.

Ключові слова: образ світу, картина світу, підлітковий вік, розвиток, повні та неповні сім'ї, толерантне сприйняття.

Sichka V.I. Features of development of an image of the world in teenagers with the different social status / South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Ukraine, Odesa

Studying of features of development of an image of the world in teenagers with the different social status and development of a psychological training on development of tolerant perception in the conditions of a recreational institution was the purpose of article. The

theoretical analysis of modern approaches is carried out to psychology to studying of an image of the world. Results of an empirical research which is directed to studying of features of development of an image of the world in teenagers from full and incomplete families are presented. It is established that at teenagers from full and incomplete families the picture of a course of life consists from the social determined events, but it differs in the maintenance of the main components of an image of the world. Distinctions and similarities among values at teenagers from full and incomplete families are revealed. Features of development of a psychological training on development of tolerant perception in teenagers are revealed.

Keywords: image of the world, world picture, teenage age, development, full and incomplete families, tolerant perception.

Загальна постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Актуальність дослідження образу світу та картини світу зумовлена тим, що в умовах сучасного суспільства посилюється потреба психологічного дослідження світогляду та світосприйняття особистості, які повною мірою відображаються картиною світу, а також багато в чому визначають, як зміст психічного життя особистості, так і її життєвий шлях у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В роботах багатьох дослідників (Аксьонова Ю.А., Артем'єва О.Ю., Берулова Г.А., Василюк Ф.Ю., Величковський Б.М., Зінченко В.П., Келлі Дж., Климов Е.О., Леонтьєв О.М., Леонтьєв Д.О., Мухіна В.С., Найссер У., Петренко В.Ф., Петухов В.В., Піаже Ж., Симоненко С.М., Спиридонова Л.К., Стрелков Ю.К., Титаренко Т.М.) образ світу розглядається як складне утворення психіки, що не лише визначає окремий акт пізнання навколишньої дійсності, а й зумовлює зміст, побудову і протікання діяльності суб'єкта в цілому [1;2]. Образ світу визначався Леонтьєвим О.М. як складне багаторівневе утворення, що володіє системою значень і полем сенсу. Основна його функція – самовідображення світу. Змістовне наповнення образу світу в процесі розвитку особистості та її самосвідомості опосередковано єдиним механізмом ідентифікації і виокремлення. Уявлення про світ формується в контексті певної культури, в якій народилася і виросла людина [3].

Умовами розвитку образу світу в підлітковому віці, як зазначають Божович Л.І., Леонтьєв О.М., Симоненко С.М., Смирнов С.Д., є зміни соціальної ситуації розвитку та формування новоутворень (почуття дорослості, рефлексивного та теоретичного мислення, стійкого інтересу до себе та власних особливостей, нового образу тіла, емансипації внутрішнього світу від дорослих, ідентичності. На думку Крайга Г. [4], протягом отрочтва і юності продовжується розвиток

інтелектуальної сфери, мисленнєвих здібностей і, як наслідок, - розширення свідомості відносно того, що відбувається, меж уяви, діапазона суджень і проникливості. Ці можливості пізнання також сприяють швидкому накопиченню знань, які відкривають перед молоддю нові горизонти навколишнього. В роботі Бушай І.М. доведено, що «змістовні зміни структури образу світу позначаються на якісних перетвореннях образу «Я», що втілюються у динамічних трансформаціях системи «образ світу – образ Я» підлітків та прискорюють (уповільнюють) психологічні кризові явища цього віку» [5, с. 21].

Підлітковий вік є найбільш цікавим для вивчення особливостей розвитку образу світу та сприйняття картини світу, що обумовлено змінами в погляді на себе, на суб'єктивність, перебудовою відносин з навколишнім світом, самовизначенням. В цьому їм допомагають батьки, однолітки та навколишня дійсність, але головна роль відводиться сім'ї.

Науковцями доведено, що сім'я є одним з основних інститутів виховання дитини, в якому закладають основи особистості дитини. Але в неповній сім'ї виникає більше проблем щодо повноцінного виховання дитини. В науці існує декілька класифікацій неповних сімей. Узагальнюючи всі визначення, то неповна сім'я характеризується відсутністю одного з батьків. Дружинін В.М. ще виділяє функціонально неповну сім'ю, в якій один з батьків за професійних чи інших причин дуже мало приділяє часу сім'ї. В своїх роботах Дивицина Н.Ф. визначає неповну сім'ю, в якій немає подружньої пари, а Артамонова Е.І. до неповних сімей відносить ще так звану «материнську» сім'ю (мати народила дитину поза шлюбом). Шнейдер Л.Б. до класифікації неповних сімей відносить також сім'ї повторного шлюбу [6]. Саме в таких сім'ях можуть бути обмеження щодо виховних можливостей, пов'язаних з матеріальними, педагогічними та морально-психологічними проблемами. Означені проблеми іноді спричиняють зміни в сприйнятті підлітком власного життя, а також впливають на успішність у навчанні, активність, життєві позиції та інше.

Формулювання мети статті та завдань. Метою роботи є дослідження особливостей розвитку образу світу у підлітків з різним соціальним статусом та розробка психологічного тренінгу з розвитку толерантного сприйняття.

Виклад основного матеріалу статті. Для реалізації поставленої мети були використані наступні емпіричні методи – спостереження, аналіз продуктів діяльності, бесіда та конкретні методики: «Символ» (Снігур Л.А., у модифікації Симоненко С.М.), «Лінія життя» Кронік А.А., «Ціннісні орієнтації» Рокича М. В дослідженні приймали участь 160

підлітків з повних та неповних сімей, які відпочивали в ДП УДЦ «Молода гвардія».

За результатами методики «Символ» виявлено особливості візуалізації образу «символ життя» у підлітків з повних та неповних сімей. Так, серед категорій рисунків у підлітків з повних сімей виявлено 18 категорій, а у підлітків з неповних сімей – 11 категорій. Детальний аналіз дозволив виявити різниці в категоріях рисунків щодо «Символу життя»: у досліджуваних з повних сімей найбільш використаними є «любов до своєї сім'ї», «любов», «стосунки», «мир та злагода», «воля», «серце», «природа»; у досліджуваних з неповних сімей – «моє життя», «кохання», «впевненість», «вогонь для всіх», «дерево». Під час аналізу робіт було виявлено спільні та відмінні риси: для обох груп значущою є родина, але більш вираженою є у підлітків з повних сімей; майже однаково значущою є категорія здоров'я для обох груп досліджуваних. Слід зазначити, що одержані результати візуалізації образу «загальне і важливе» відносно «символу життя» в обох групах свідчать, що кількість використаних категорій рисунків більша у підлітків з повних сімей, ніж у підлітків з неповних сімей. Детальний аналіз дозволив визначити, що у підлітків з повних сімей найбільш вираженими є «здоров'я», «мир та злагода», «сім'я», «радість», «кохання», «взаєморозуміння» і «дружба»; у підлітків з неповних сімей «родина», «кохання», «здоров'я», «взаєморозуміння», «радість».

Результати візуалізації образу «менш значне» відносно «Символу життя» свідчать, що у підлітків обох груп на першому місці – категорія «гроші». У підлітків з повних сімей на другому місці – «досягнення», на третьому – «політика», «влада» та «розчарування», «рівень життя» на четвертому, «шкідливі звички» та «зовнішність» – на п'ятому місці. У підлітків з неповних сімей на другому місці наступні категорії – «влада» та «розчарування», на третьому – «досягнення», на четвертому – «кар'єра», на п'ятому місці – «шкідливі звички».

Аналіз результатів дослідження візуалізації образу «негативне» відносно «символу життя» в обох групах ми можемо зазначити, що підлітки з неповних сімей використовували такі категорії, як «розлучення» та «стрес», але відсутні категорії «війна», «брехня» та «думка оточуючих» в порівнянні з підлітками з неповних сімей.

За даними щодо візуалізації образу «позитивного» відносно «символу життя» було виявлено, що у підлітків з повних сімей на першому місці – категорія «здоров'я»; а у підлітків з неповних сімей – категорія «спорт». На другому місці у підлітків з неповних сімей – «позитив»; а у підлітків з повних сімей – «родина». На третьому місці у підлітків з неповних сімей – категорія «родина»; а у підлітків з повних сімей – категорія «кохання». На четвертому місці у підлітків з неповних сімей – «кохання»; а у підлітків з повних сімей –

«взаєморозуміння». На п'ятому місці у підлітків з неповних сімей – «здоров'я» та «взаєморозуміння»; у підлітків з повних сімей – «спорт», «щастя», «доброта».

Порівняльний аналіз для визначення різниці в створенні образу світу у досліджуваних дозволив визначити (див.рис.1), що кількість категорій щодо створення символу життя більша у підлітків з повних сімей ($\Sigma=19$) в порівнянні з кількістю категорій у підлітків з неповних сімей ($\Sigma=16$). Виявлено, що в роботах підлітків з повних сімей домінують рисунки щодо «позитивного» до «символу життя» ($\Sigma=18$), а в роботах підлітків з неповних сімей – «загальне й важливе» відносно «символу життя» ($\Sigma=12$). Але найменш розробленими за кількістю категорій у підлітків обох груп є рисунки щодо зображення «менш значного» відносно «символу життя» ($\Sigma=10$ та $\Sigma=7$).

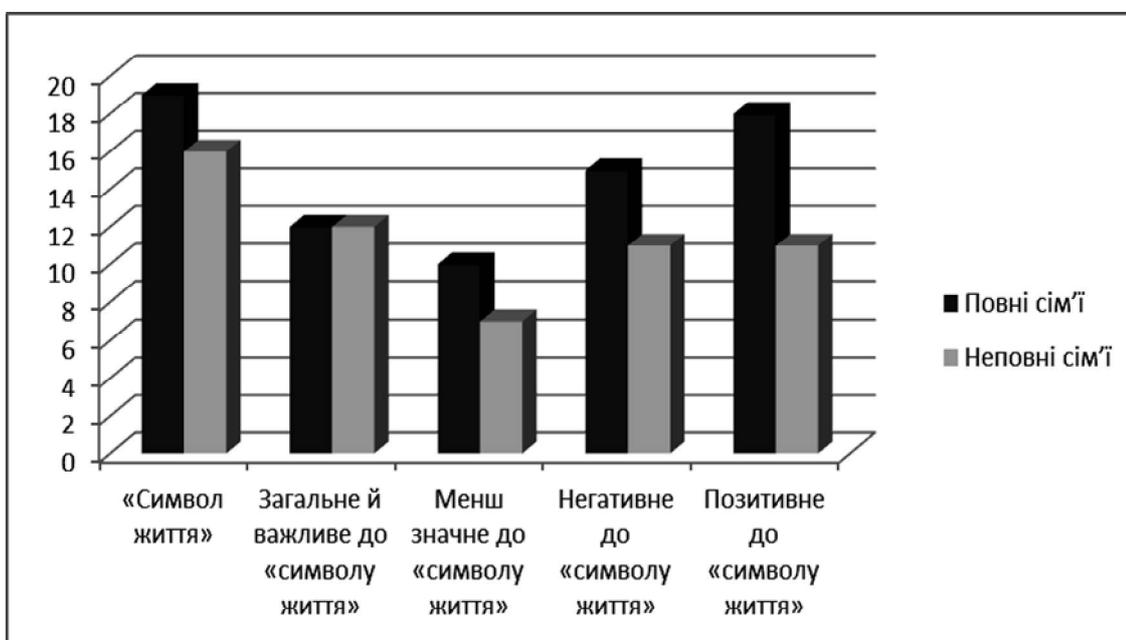

Рис. 1. Порівняльний аналіз використання категорій щодо створення рисунків «Символ життя» у підлітків з повних та неповних сімей.

Аналіз особливостей використання різноманітності кольорів щодо створення образу «символ життя» дозволив виявити, що найбільш використаними у підлітків як з повних сімей, так з неповних сімей є холодні кольори. Треба зазначити, що у підлітків з повних сімей значно більше використано в роботах теплих кольорів в порівнянні з досліджуваними з неповних сімей (див.рис.2).

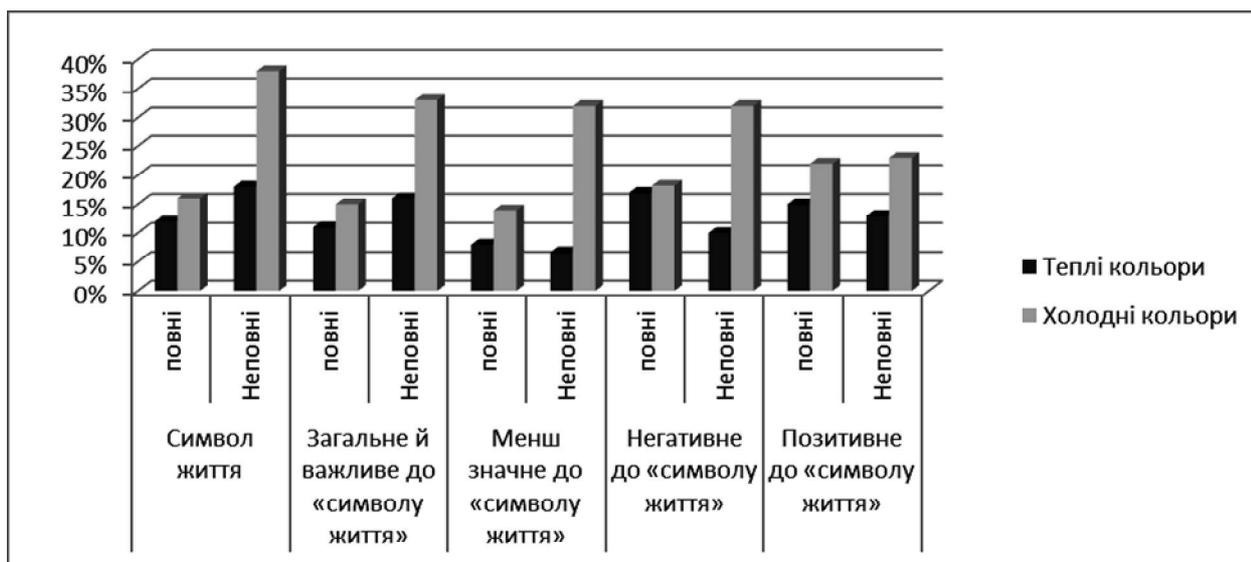

Рис. 2. Порівняльний аналіз використання кольорів в роботах підлітків з повних та неповних сімей

Так, за даними рис.2 ми можемо спостерігати, що більше підлітків з неповних сімей використовувала теплі кольори (18%) при створенні рисунка «Символ життя» в порівнянні з підлітками з повних сімей (12%). Найбільш використаними серед кольорів при створенні «Символ життя» в обох групах досліджуваних був сірий колір (45% та 50%). Другими за кількістю використання у підлітків з повних сімей є кольори жовтий (20%), червоний (25%), синій (28%); в групі підлітків з неповних сімей – коричневий (20%), синій (25%), зелений (20%).

При створенні рисунка «загального й важливого» до символу життя в роботах підлітків з неповних сімей використано більше теплих кольорів (16%), ніж в роботах підлітків з повних сімей (11%). Серед теплих кольорів в роботах підлітків з повних сімей переважають червоний (20%) та жовтий (18%), а в роботах підлітків з неповних сімей переважають червоний (27%) та помаранчевий (20%). Але в роботах підлітків з неповних сімей значно більше рисунків з використанням холодних кольорів (33%), ніж в роботах підлітків з повних сімей (15%). В обох групах превалює сірий (35% та 40%) та синій кольори (20% та 35%).

За показником «менш значне» до «Символу життя» виявлено, що кількість досліджуваних, які використовують теплі кольори більша в групі підлітків з повних сімей (20%) ніж з неповних сімей (15%). Проте більший відсоток досліджуваних в групі підлітків з неповних сімей які використовують холодні кольори (32%). Серед найбільш використаними кольорами в групі підлітків з неповних сімей є сірий (65%), зелений (20%), помаранчевий (25%), а в групі підлітків з повних сімей - сірий (40%), зелений (25%), жовтий (25%).

При зображенні негативного до «символу життя» підлітки з повних сімей використовують майже однакову кількість теплих та холодних кольорів (17% та 18%), а підлітки з неповних сімей використовують в більшості холодні кольори (32% та 10%). Серед найбільш використаних в роботах підлітків з повних сімей є кольори – сірий (51%), червоний (25%), жовтий (26%). В роботах підлітків з неповних сімей використані такі кольори - сірий (65%), червоний (20%).

Різниця та схожість виявлена у використанні гама кольорів при зображенні рисунка «позитивне» відносно «символу життя»: у підлітків з повних та неповних сімей майже однакова кількість використання холодних кольорів (22% та 23%), але все таки підлітки з повних сімей більше використовують теплих кольорів (15%) в порівнянні з підлітками з неповних сімей (13%). Найбільш використаними в роботах підлітків з повних сімей є сірий (52%), червоний (33%), синій (16%), а в роботах підлітків з неповних сімей – сірий (50%), зелений (25%).

В роботі була використана методика «Лінія життя» з метою реконструкції та дослідження суб'єктивної картини життєвого шляху підлітків, що є складовою образу світу та визначено, що серед подій минулого значущими для підлітків як з повних, так із неповних сімей є навчання у школі, заняття різними видами спорту, відпочинок, екскурсії, якісь фізичні травми. Але у підлітків з неповних сімей також превалюють події, пов'язані з втратою одного з батьків – це смерть рідних, розлучення батьків або прихід в сім'ю вітчима. Серед подій майбутнього найбільш значущими для підлітків обох груп є створення сім'ї, народження дітей, а потім і онуків, отримання професії та кар'єрний ріст, відпочинок за межами країни. Слід зазначити, що однією з важливих характеристик картини життєвого шляху є створення сім'ї як підлітків з повних та неповних сімей. На рисунку майбутнього віковий діапазон життя у підлітків як з повних сімей, так і з неповних сімей коливається в межах 75-90 років.

Але аналіз робіт дозволив визначити, що всі події майбутнього для обох груп підлітків є емоційно-позитивними. Проте, серед подій минулого 30% мають негативний емоційний фон у підлітків з неповних сімей в порівнянні з підлітками з повних сімей. Отже, у підлітків з повних та неповних сімей картина життєвого шляху складається з соціально-детермінованих подій.

Проведено порівняльний аналіз ієрархії цінностей підлітків з повних та неповних сімей і виявлено, що у досліджуваних з повних сімей найбільш значущими є «життєва мудрість», «свобода», «незалежність», «терпимість», а у підлітків з неповних сімей «продуктивне життя», «розваги», «щастя інших», «пізнання», «розвиток». Тобто підлітки з неповних сімей прагнуть до

індивідуальної самореалізації, більш вимогливі до себе та інших. Така різниця пов'язана з віковими особливостями розвитку та соціальним статусом.

Виходячи з одержаних результатів емпіричного дослідження нами було розроблено психологічний тренінг з розвитку толерантного сприйняття у підлітків. Саме розвиток терпимості до способу життя інших буде сприяти єдності суспільства. Так, Асмолов О.Г. серед функцій толерантності виділяє наступні [7]: світозабезпечуючу, регулюючу, психологічну, виховну, комунікативну, культурозберігаючу, креативну. Отже, метою психологічного тренінгу є ознайомлення з поняттями «толерантність» та «толерантне сприйняття», розвиток відчуття власної гідності і уміння поважати гідність інших людей; розвиток якостей толерантної особистості; розвиток здатності до емпатії; розвиток здібностей до конструктивного спілкування; формування дивергентної поведінки; формування позитивного ставлення до оточуючих незалежно від його соціального положення. Розроблений тренінг складається з 7 занять, тривалість яких 60-90 хвилин. Проведено апробацію розробленого тренінгу з розвитку толерантного сприйняття та встановлено зміни в рівні розвитку толерантності у підлітків після його проведення (з $X_{cp}=41$ до $X_{cp}=49$). Що також підтверджено наявністю статистично значущих відмінностей ($p<0,05$).

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Встановлено, що підлітки із повних сімей є більш впевненими у собі, а підлітки з неповних сімей – більш активні в діяльності; у підлітків з повних та неповних сімей картина життєвого шляху складається з соціально-детермінованих подій, а також є різниці в змісті основних компонентів образу світу (уявлення про сім'ю, образ Я, переживання стосунків з ровесниками); цінності у підлітків з повних та неповних сімей дещо схожі (за категоріальним аналізом), але серед відмінностей визначено, що у підлітків з повних сімей більш виражена впевненість у собі, свобода від внутрішніх протиріч, активний пошук себе в різних ролях, а у підлітків з неповних сімей – активне, діяльне життя, є невпевненість у собі, у своїх силах. Розроблено психологічний тренінг з розвитку толерантного сприйняття у підлітків та проведено його апробацію.

Перспективою подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні особливостей образу світу підлітків та молоді з різними національними культурами.

Література:

1. Леонтьев А.Н. Образ мира / А.Н. Леонтьев. – Избр. психолог. произведения. – М.: Педагогика, 1983. – С. 251–261.

2. Симоненко С.М. Аналіз категорії «Образу світу» та «Картина світу» у контексті дослідження візуально-мисленних стратегій / С.М. Симоненко // *Наука і освіта*. – 2007. – № 3. – С. 47–52.
3. Божович Л. И. Проблемы формирования личности / Л.И. Божович. – М.: Просвещение, 1995. – 352 с.
4. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг. – СПб.: Питер, 2001. – 992 с.
5. Бушай І.М. Психологічні основи становлення образу світу дітей шкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук ступеня д-ра психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І.М. Бушай. – Київ, 2009. [Електронний ресурс] enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/5238/1/Bushay.pdf
6. Буровихина И.А. Социальная ситуация развития как условие формирования образа мира современного подростка / И.А. Буровихина: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.13 / Буровихина Ирина Александровна. – Москва, 2013. [Электронный ресурс] http://www.psy.msu.ru/science/autoref/burovikhina/burovokhina_diss.pdf
7. Асмолов А.Г. Толерантность как культура XXI века / А.Г. Асмолов // *Толерантность: объединяем усилия*. – М., Летний Сад, 2002. – 162 с.

References:

1. Leontev A.N. *Obraz mira* / A. N. Leontev. – Izbr. psikholog. Proizvedeniya. – М.: Pedagogika, 1983. – S. 251–261.
2. Symonenko S.M. *Analiz kategoriji «Obrazu svitu» ta «Kartyna svitu» u konteksti doslidzhennja vizualjno- myslennykh strateghij* / S.M. Symonenko // *Nauka i osvita*. – 2007. – № 3. – S. 47–52.
3. Bozhovich L.I. *Problemy formirovaniya lichnosti* / L.I. Bozhovich. – М.: Prosveshchenie, 1995. – 352 s.
4. Krayg G. *Psikhologiya razvitiya* / G. Krayg. – SPb.: Piter, 2001. – 992 s.
5. Bushaj I.M. *Psykhologhichni osnovy stanovlennja obrazu svitu ditej shkilnogho viku: avtoref. dys. na zdobuttja nauk stupenja d-ra psykhol. nauk: 19.00.07 «Pedaghoghichna ta vikova psykhologhija»* / I.M. Bushaj. – Kyjiv, 2009. [Elektronnyj resurs]. Retrieved from enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/5238/1/Bushaj.pdf.
6. Burovikhina I.A. *Sotsialnaya situatsiya razvitiya kak uslovie formirovaniya obraza mira sovremennogo podrostka* / I.A. Burovikhina: dis. ... kandidata psikhol. nauk: 19.00.13 / Burovikhina Irina Aleksandrovna. – Moskva, 2013 [Elektronnyy resurs]. Retrieved from http://www.psy.msu.ru/science/autoref/burovikhina/burovokhina_diss.pdf.
7. Asmolov A.G. *Tolerantnost kak kultura XXI veka* / A.G. Asmolov // *Tolerantnost: obedinyaem usiliya*. – М., Letniy Sad, 2002. – 162 s.

IV. PHILOSOPHICAL AND POLITICAL SCIENCES

UDC 165.191

TYPOLOGY OF A PERSONALITY IN MULTIASPECT SOCIAL SPACE

Lustin Yu.M.

Donetsk National University, Ukraine, Vinnitsa

This article deals with the phenomenon of typology of a personality in the social context. The purpose of the work is to give social philosophical analysis of typology of a personality in the context of multi-dimensional social space. The typology of a personality has been presented as a unity of the following aspects: a) as a way of purpose setting of an individual; b) as universal means of human life activity; c) as a form of functional effectiveness of subjective actions in the context of social practice; d) as a character background of intensive human activity. Interconnections of these elements cause activity of social behavior of a personality which is based on its typological features and anthropological and social uniqueness.

Key words: Typology, Society, Personality, Human, Individual.

The typology of being of personality in multiaspect social space has been conceptualized in the process of anthroposociogenesis. In this connection typology can be presented as individualized construction which expresses harmony of social properties of a person. Personal space in this context can be presented as external form of activity. Spatial links express personal dependence on external natural and social environment [3, p. 124].

The problem of typology of a personality has been investigated by many scholars. Among them are A. Leontyev [1], A. Markov [2], Ye. Ribalka [3] and others. But the majority of works are devoted to the general analysis of human typology. It is not enough for careful investigation of the mechanism of influence of personal typology on individual and social behavior and life activity.

The aim of this work is to give social philosophical analysis of typology of a personality in the context of multi-dimensional social space.

In the classic rationality social essence of a human is formed and developed in the context of his activity. In the most general view it is specific human form of activity the aim of which is rational transformation of external world.

In social philosophy the notion of typology of a personality is closely connected with both general substantial basis of humanity and the most important individual peculiarities of a separate person. As the result, type

of a personality in its practical and logical meaning is defined through typological modus of presentence of an individual in the social being.

Surely, the natural basis of individual's typology is connected with the character of social relations which integrate human society. An individual becomes a personality only when he is purposefully included into the system of real social relations in the context of their expression in human activity through different subjective actions. So, an actor attains new qualities determined by society and becomes an element of social system taking its own place in it due to its personal properties (closely connected with profession). An individual and human society as the whole represent social and cultural unity which exists, develops and improves itself through uniqueness of human activity, genetically inherited experience of social interaction.

Typology of a personality opens wide perspectives of development of social ontological activity. A person as a social unity of individual singularity expresses its properties in absolutely all forms of social interactions. It is the way of self-development of cognizing and creating "I".

Multiple character of social activity of a personality is not only certain, logical and reasonable but also typological because of its connection with qualitative regularities of personal properties and intense. Conceptual connection of typology of a personality and its activity is very topical. But at the same time there are few fundamental theoretical works about this question.

Typology of a personality as a dominant of social activity can be characterized by integrative aspects of expression of this interconnection. Social activity is typologically objective. Regularities of evolutionary development of a human type can be presented as: 1) the way of individual goal setting of individual actions; 2) universal means of human activity; 3) form of functioning of subjective social practice; 4) character basis of human activity. Mutual connection of all these parts of typological potential of a personality reflects structural components of activity in the scheme "goal – means – result" and contains characteristic features of this process.

The efficiency of this approach denotes its scientific objectivity, theoretical background and social meaning. The influence of typology of a personality on personal activity in the paradigm of socially philosophical cognition has been conceptualized by measures of human being. Trying of cognition of dialectic of typology of an individual and his activity is senseless out of personal structure.

Typology of a personality can be presented as a way of purpose setting. History of human activity both like human typology began from elementary forms of psychological reflection and sensibility. These types have been borrowed from our ancestors. There were pristine cognizable procedures of attaining of objectivity of one's actions which are senseless

out of purpose setting. So, evolution of human typology can be adequately understood only as the history of development of content of human purposeful activity.

Typology of a personality as a unique way of personal life activity. There is no doubt that typology of a personality is integrative logical and psychological moderator of the ways of individual actions. Alternative search of such a basis is inefficient and can be reduced to the integrative aspects of logical and emotional control over the human activity. A person expresses its social properties in everyday activity. A person realizes its intentions according to its type under the conditions of rapidly changing environment. Social logics of activity goals of a human are not given a priori but have dynamic component which has different types of its qualitative expression. Here we can find dialectical interaction of cognitive qualitative and quantitative aspects of the rational and logical process of subjectivisation. Personality always has a typical trend of self-underling on the background of social achievements and has inclination to social conquest and competitions. In the process of conquest it creates positive examples of creativity, communicational and intellectual results and professional complementarity.

In the context of social typology social contradictions which are determined by oppositions between society and personality, individual and social being helps in concretization of individual activity. Conceptualizing of activity of an individual can be presented in typological system due to usage of cognitive and praxiological aspects of his actions (especially in choosing of algorithms, models, schemes and ways of actions, taxonomic priorities of certain psychophysiological spiritual, mental, intellectual and professional properties.

The uniqueness of typology of a personality as means of activity is determined by character of the social mechanism of reception and expressed by the three overlapped elements. They correspond to the three phases of conceptualizing: a) typical perception; b) typical transformation; c) typical adaptation of human actions to social reality.

Typology of a personality as a form of functional effectiveness of actions of a subject of social praxis. Social activity expresses itself in certain result which differs from basic idea, ways of solution and realization. The ideal type of human activity can be objected in reality transforming from subjective form into its visual results. It is connected with a certain form of physical activity of a man, degree of his adequateness in interaction with an object and means of action. Hence, typology of human activity can be embodied in the typology of a thing. Material content of social human activity which has specific form is represented to object in the process of such a mutual influence. As a result a social object attains new quality and its other properties can be typologically connected with other objects.

Hence, in the resume of objective-subjective mutual influence the result of practical impact of a person on the object has been fixed. It is connected with a certain social content of personal activity. This process also has another aspect. Transformed social result of human typology and human activity attains new properties which are characterized by new features of resemblance and difference. The impact of an object on a personal subjectivity makes individual activity more reach and social activity – more productive.

Typology of a personality as a character background of intensive human activity. It is well-known fact that human activity has social and historical nature and cannot exist out of this context. Social conditions which reflect typical changes of social objects and subjects are caused by social relations and contain motivations, goals, means and ways of human activity. So, objective activity can be presented as the process of involving of a person into the system of relations which determines social being and is a way of human existence as natural and material creature. Other words, there is no personality out of a society and society's activity completely depends on the activity of its individuals [1, p. 207]. In any sphere of life of a society any human activity always has typological socially-individual character because all human practice is socially predetermined and has socially responsible character. It is institutional, comparative, prognostic and praxiological.

Typology of a personality is a basic factor of predication in the system of person and its social activity. The essence of typology of an individual and substantial ground of the typology of his activity occupies special place in the structure of a personality. Logical interconnection of these entities is conceptualized by dialectical correlation between social typological individuality and individually-typological sociality in the structure of a personality as an object of reference. Effectiveness of human social activity is directly depended on the integrative unity of logical element of personal typology and logics of subjective actions.

Methodological functionality of typology of a personality is focused on its subjective aspect which is expressed by description of its substantiality and content expression. A personality based on the achieved level of its typology determines its characteristic features and focuses their practical application in the form of rational algorithms. It is not rare occurrence when such an actions can be automatized because universality of this moment of resemblance consists of different acts of its repeating.

There is no doubt that subjective character of human activity is the main criterion which occupies the most important methodological place in cognition of objective connection “human typology – social activity – society – nature”. This regularity is determined by the integrative unity of properties and qualities of social object, phenomenon and process [2, p.

98]. The level of this determination proves the connection of typology of nature, society and human activity.

So, the priority influence of typological potential of a personality on its activity in the context of social philosophy correlates with the investigation of regularities which allow defining separate elements of this interaction. Typology of a personality in its dominant project can be presented as: a) way of purpose setting of an individual; b) universal means of human life activity; c) form of functional effectiveness of subjective actions in the context of social practice; d) character background of intensive human activity. Interconnections of these elements cause activity of social behavior of a personality which is based on its typological features and anthropological and social uniqueness of a personality in social context.

Typology of a person occupies the main role in different forms of functioning and is a factor of supplying of human ways of activity. The result of social typological cognition is improvement of such basic typological elements of a personality as socially-typological individuality and individually-typological sociality.

Expression of different individualized properties and qualities in personal structure is determined by the dominant principle of specific coincidence of typology of properties of objective reality, typology of logics of human activity and typology of individual personal features. In the context of the process of activity there are three aspects which can be stressed in personal typology – substantial form as qualitative certainty of individual features, universality of personal cognitive abilities and character way of personal existence.

Therefore, typology of personality in the aspect of human activity is an individual socially-typological complex of human properties. It is determined by means of personal existence and activity in expression of qualitative determination of a personality and its social position. Nowadays the necessity of more efficient usage of typological potential of a personality in the process of its activity and correction of methodological orientations which determine advantages of typology in its practical application becomes evident. The beginning of this global process is the reasoning of scientific accent on the changing of priorities from the system “state – society – personality” to the new frame of interaction “social personality – open society – democratic people’s state”.

References:

1. Leontyev A. N. *Biologicheskoye i sotsialnoye v psihike cheloveka* / A. N. Leontyev // *Voprosi psihologii*. – 1960. – no. 6. – S. 23–38.
2. Markov A. N. *Evolutsia cheloveka* / A. N. Markov. – M.: Astrel, 2012. – 496 s.

3. Rybalka Ye. A. *Prostranstvennoye bitiyе lichnosty: constitutsionalniye, institutsionalniye i typologicheskiye aspekty* / Ye. A. Rybalka. – Rostov-na-Donu: SKNTs VSh YuFU APSN, 2009. – 291 s.

УДК 101.3: 316. 722

МЕТАФИЗИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ АВРААМИЧЕСКИХ РЕЛИГИЙ КАК ПРЕДПОСЫЛКИ СТИЛЕЙ СОЦИАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ

Марюхнич М.Т.

Донецкий Национальный Университет, Донецк, Украина

В статье проанализированы основы вероучений религий авраамического корня, проанализировано влияние религиозных убеждений на социальное поведение общностей. Рассмотрены общие черты авраамических религий, такие как креационизм, буржуазный принцип, как идеал социального устройства, прогрессизм, как следствие линейного взгляда на время. В рамках исследования авраамические верования сопоставлены как друг с другом, так и с языческим религиозным принципом, главным метафизическим принципом которого является манифестационизм, черты которого обнаруживаются в христианстве. Сделан вывод о наличии мощного воздействия авраамических религий на социальное бытие и диалектической связи авраамизма с прогрессом и атеизмом.

Ключевые слова: креационизм, манифестационизм, юридический принцип, законничество, монотеизм, мораль, научно-технический прогресс, прогрессизм, традиция, атеизм, сакральность, метафизика.

*Marykhnich M. T., *Metaphysical foundations of the Abrahamic religions as a prerequisite for the styles of social behavior* / Donetsk National University, Ukraine, Donetsk.*

In the article the principles of Abrahamic religions has been analyzed. Influence of religion beliefs for social behavior of communities has been also analyzed. Common features have been studied, such as creationism, principle of bourgeois, as ideal of social construction, progressism as consequence of line view on time. In investigation Abrahamic religions have been compared with each other's and with pagan religion principle, the main religion peculiarity of that is manifestationism, features of what had been found in Christianity. It has been concluded about important influence of Abrahamic religions on social being and dialectic connection of Abrahamism with progress and atheism.

Key words: creationism, manifestations, the legal principle of legalism, monotheism, morality, technological progress, progressivism, the tradition, atheism, culture, metaphysics.

Проблема влияния религиозных верований на социальное поведение общностей – важная и недостаточно изученная область социальной философии. Данная проблема вызывает интерес тем, что изучение идейного базиса религий позволяет обнаружить причины поведения масс, и тем самым спрогнозировать их поведение, а специалисту позволяет, отойдя от привычки мыслить образностью мифов, во всем полагаться на беспристрастный научный подход. Также исследование роли авраамических религий в социальном аспекте проливает свет на метафизические основы авраамической концепции, что сближает исследование с философией религии.

В данной работе необходимо выделить общие для всех авраамических религий особенности, и обнаружить их влияние на социальное бытие. Различия цивилизационных задач в среде авраамического ареала могут объясняться различиями конфессий, которые исповедуют общности, в связи с этим, необходимо изучить различия между авраамическими религиями. Особый интерес представляет изучение места православия в развитии древа авраамизма, и исследование пути протестантизма, остающимся и в наши дни авангардной идеологией Западной цивилизации.

Проблема социальной роли авраамических религий рассматривалась многими авторами, среди них особо следует выделить А. Бенуа, Р. Генона, А. Г. Дугина. Данная проблема многими авторами рассматривалась под углом критики авраамической религиозной концепции, зачастую страдает ненаучной апологетикой близких авторам религиозных концепций (язычество, православие), и мало изучена в социально–философском контексте, поэтому данная работа призвана восполнить этот пробел.

Авраамические религии – это три религии, произошедшие из иудаизма. Иудаизм принято считать национальной формой религии, а христианство и ислам считаются мировыми религиями. Мировыми религиями их делает степень распространенности и сила воздействия на цивилизации, среди которых они исповедуются, и которые они по большому счету, создали. Цивилизационные потенциалы, порожденные религиозной составляющей, в культурном плане роднят эти три авраамические религии.

Главный принцип авраамических религий – креационизм, творение мира из ничего, «creatio ex nihilo». Поскольку творить мир из себя, «ex Deo» он не может по причине своей неделимости. Отсюда проистекает дуальность – концентрированное бытие в боге, и

второстепенное бытие в материальном, сотворенном богом мире. Отсюда проистекает идеализация горнего мира и пренебрежение к тварному миру, возникает оппозиция неба и земли и соответствующие взаимоотношения смертных с богом. Небытие и бытие, таким образом, выпадают из дискурса авраамических религий, что выражается в запретах магии, языческих действий и особенно секса, как сторон «ночного бытия». Все сущее – это бог Авраама и Исаака, и материальный мир, созданный из ничего, в том числе, человек, наделенный душой по воле создателя. Мир, созданный из ничто, отдан человеку в управление.

Распространенная среди интегральных традиционалистов классификация варн, применяемая к оценке содержания традиции, находит в авраамических религиях вайшьянский корень. Авраам и его потомки были кочевниками, торговцами, основоположниками данного религиозного направления, отсюда, по мнению Алена Бенуа, авраамизм – носитель «духа пустыни», или «духа моря», который не тождествен языческому «духу леса». Вайшьянский принцип буржуазен, и основан на принципе договора, это сближает его с юридической концепцией регулирования обществом, в которой законы носят важнейшую роль. Вместе с этим вайшьянский принцип входит в противоречие с варновыми категориями царства и жречества. Договорный, юридический принцип авраамических религий входит в противоречие с манифестационизмом язычества, иным образом рассматривающим мир, и становится основанием западноевропейской цивилизации. Таким образом, строго юридический дух «авраамизма» изначально отрицает магическое, природно–сакральное, перенося их в сферу запретного, греховного, вводит принципы строгой логики, рационализма, и содержит семена просвещения эпохи модерна. В области реализации потенциала человек находится в дихотомической линии аскетизма и накопления, что обуславливает даже в наиболее удаленной от рационального запада средневековой Руси споры иосифлян и нестяжателей.

Социальная идентификация исповедующих авраамические религии базируется не на принадлежности к государству, а к общине Израиля, к Церкви в христианстве и к умме – в исламе. Терпимое отношение к царской власти – это попытка найти компромисс между властью от бога, и земными реалиями. Впоследствии это приведет к разделению власти на светскую и духовную, возникнет ситуация, в которой правителю противопоставлен священник, епископ – в христианстве, или пророк, что характерно для ислама. Из этой оппозиции царской власти впоследствии возникает «левый дискурс», антисамодержавный по сути, с характерной либерально–демократической риторикой. В этом мы находим диалектическую причину буржуазных революций в Европе и России.

Христианскому пути свойственна практика обожения, и наличествует концепция спасения, отсутствующая как в исламе, так и в иудаизме. В «Слове о законе и благодати» митрополита Иллариона [1, с. 31–33], важном апологетическом тексте русского православия, подчеркивается важная мысль – отличие христианства от законнических ветвей авраамизма заключается в правиле жизни «по благодати», жизни по моральным правилам, умению обращаться к сердцу, которое является мерилем зла и добра. В законнических же религиях моральным компасом является закон, который стремится регулировать даже бытовые нормы вплоть до правил личной гигиены.

А.Г. Дугин утверждает, что практика обожения была утрачена римо–католической церковью, и по этой причине, мало известна популярным апологетами Традиции (Р. Генон, Ю. Эвола, А. Бенуа), склонными более подробно исследовать католическую религиозную практику, и традиционно мало уделяющим внимание восточно–христианскому богословию. Возникла парадоксальная ситуация, при которой были подробно изучены все мировые религии и даже примитивные культы, но обойдены вниманием возможности христианской метафизики, скрытые в учении «периферийной» православной христианской церкви [2, с. 261]. И в самом деле, мыслитель Дугин соглашается с наличием в христианстве кардинального отличия от ислама и иудаизма – присутствия языческого манифестационизма. По мнению философа «Третий путь Церкви вбирает в себя и манифестационизм и креационизм, не смешивая их и не делая между ними выбора» [2, с. 261].

Диалектика развития христианского социума такова, что неизбежно войдя в фазу Просвещения, христианская культура постепенно начинает утрачивать традиционные для иерархического общества знания и практики. По мнению Р. Генона и его последователей, то, что называется Традицией, в Европе утрачивается во второй половине второго тысячелетия [3, с. 35–36]. Следствием этого в социальной плоскости явилось торжество общечеловеческих ценностей уже пост–христианского гуманизма.

К вопросу юридического права, которым наполнена жизнь Западной Европы, вплотную подходит понятие морали, выводимого из христианского вероучения, оценочное действие которой распространяется также и на проблему конфликтов, противоборств, международную политику. Мораль, по мнению А. Бенуа, мир призывает к миру, но преломляясь сквозь призму монотеизма, мир достигается нечестным способом: «Замена политики моралью приводит не к устранению противоречий, а, напротив, к их обострению. Как только какое–либо противоречие получает истолкование при помощи морали, в которой добро и зло возводятся в абсолют, – оно становится неразрешимым.(...) Относительный,

мгновенный противник превращается в абсолютного врага. Враг может представлять только зло. Враг виновен, он должен быть наказан. Все развитие современного международного права, в значительной степени основанного на ценностях Библии, свидетельствует о стремлении сделать врага виноватым с морально-этической точки зрения» [4, с. 107].

А.Я Флиер приписывает религиям «авраамического корня» дуалистическое отношение к восприятию мира, полагая в этом причину радикальной и священной борьбы с «силами тьмы». Данная линия поведения характерна как Средневековью, так и современности, и коренным образом связана с совершенствованием вооружений, в чем и проявился научно–технический прогресс в первую очередь. Автор утверждает, что «тенденция линейного эволюционного развития технических возможностей здесь явно преобладала над циклическим культом традиционности», отставание же исламского мира объясняет тем, что наиболее активная фаза исламского мира приходилась на Средневековье [5, с. 12].

Распространение авраамической религиозной концепции в среде европейских народов не могло пройти успешно без предварительной адаптации. Она связана с мощным воздействием языческого манифестационизма на еврейский народ после вавилонского плена, что вылилось в возникновение представлений о мессии как царе, чего не было в раннем авраамическом дискурсе.

Авраамическая традиция получает импульс к расширению в христианстве, наделенном потенциалом универсализма. Место десяти заповедей занимают заповеди Иисуса Христа, обряд обрезания заменяется обрядом крещения, но сохраняются, и даже усиливаются сексуальные запреты, и запреты на магическую деятельность, этим же объясняется и негативное отношение христианства к эзотерике. Данные запреты объясняются принятием концепции творения мира «из ничто», в результате чего магия оказывается вне связи человека и Бога. По мнению Бенуа, авраамизм расколдовывает мир: «мир, согласно Библии, должен быть десакрализован» [4, с. 83]. По этой причине А. Бенуа полагает что «Религия Библии должна рассматриваться как антиманическая» [4, с. 28]), ей противопоставлен магический характер язычества. Однако, по мнению А.Г. Дугина, христианство несет в себе черты манифестационизма, являясь третьим путем авраамизма.

Христианство вступает в борьбу с рационализмом модерна, открывающий двери запретному, и одновременно способствует его распространению, особенно с помощью протестантизма, который ряд ученых–традиционалистов считают наиболее иудаизированной формой христианства.

Реформация, породившая протестантизм в свою очередь стала возможна благодаря Ренессансу. Ален Бенуа отзывается об эпохе Ренессанса как следствии «возобновления связи с духом древнего язычества». Язычество, по его мнению, пробуждало в людях лучшие чувства. Окончилась эпоха Средневековья с кострами инквизиции, но возрождения языческих представлений не произошло, вместо этого смена политико–идеологических формаций принесла протестантизм – наиболее «иудейскую» версию христианства, в котором нет ничего от язычества. Именно протестантизм оказался господствующей конфессией в США – оплоте глобализма, общества потребления и индивидуализма.

Поэтому не случаен, а закономерен пришедший на смену протестантизма атеизм. А. Бенуа в «отрицательном богословии» показал концепцию «иудеохристианства без Бога». По его мнению, «когда «идолопоклонство» полностью исчезнет, то вера в Яхве станет излишней»[4, с. 87]. Касаясь этого, по мнению Р. Генона, торжество атеизма является следствием монотеизма, а материализм, как обожествление материи – язычества, понимаемого Геноном как остатки предрассудков. На этом фоне христианство выполняло миссию возрождения сакральности [6, с. 21-22]. Здесь стоит дополнить, что «отрицательному богословию» созвучна философия Д. Бонхеффера, полагающему, что зрелое человечество не нуждается в Боге, и способно к моральности [8, с. 21]. Но соответствует ли этой романтической мечте нынешнее пост–христианское общество Европы, закат которого предрекают уже давно, и который реализуется в настоящем?

По мнению Седова Л.А., атеизм, принесенный революцией 1917 года, разрушил христианские верования, нанес удар по авраамическому ментальному типу, в результате чего обнажились чисто языческие установки русского народа, которые ярко выражаются в его отношении к смерти близкого человека. Поминки усопшего у русских предполагают радостное празднество, что вступает в противоречие с иудео–христианским отношением к смерти как к потере близкого человека. В своих изысканиях Л.А. Седов вслед за А. Бенуа, подчеркивает характерную черту авраамической установки на неверие в потусторонний мир, и отрицание отношения к настоящему, что, однако в европейской христианской культуре, смягчается идеей воскресения [7, с. 167].

Авраамические религии имеют сильное воздействие на ментальность народов, которые адаптируют религию под свою национальную сущность, стремящуюся проявиться в периоды ренессанса, или в быту. Все ветви авраамических религий имеют общие черты, позволяющие говорить об авраамизме, коренным образом отличающимся от языческих религиозных концепций, в

среде которых прививался. Главная общая особенность – запрет потустороннего, магии. Однако некоторая доля «чудесного» прорывается в социальную жизнь в рамках авраамизма в христианстве, возрождая угасающие представления о сакральном.

Радикальное отличие христианства от первоначальной авраамической линии, к которой принадлежит иудаизм и ислам, позволяет говорить о христианстве как о третьем, особом пути, совершенно иными принципами воздействующим на социум.

В рамках христианства, однако, можно также найти отличия, которые коренятся в полюсах Запад – Восток. Так, западная цивилизация отличается большей степенью приближенности к ортодоксальному авраамическому принципу законничества, поэтому развивает торговые отношения, преуспевает в бизнесе. Русский православный ментальный тип, опираясь на национальные традиции, хранящиеся под спудом религии, в большей мере склонен в суждениях опираться на категорический императив, стремится к выяснению правды.

Протестантизм и ислам в контексте данной работы являются шагами к возрождению исконного авраамического понимания мира. Рассматривая религию как явление динамичное, развивающееся, можно увидеть закономерность в диалектике развития авраамических религий завершающуюся возникновением атеизма, являющимся венцом победы над метафизикой язычества, и радикально трансформирующим канву социального бытия.

Литература:

1. *Хрестоматия по древней русской литературе: [хрестоматия / под ред. Н. Гудзий]. – М.: Просвещение, 1973. – 528, [1] с.*
2. *Дугин А.Г. Абсолютная родина / А.Г. Дугин. – М.: Арктогея, 1999. – 751 с.*
3. *Сэджвик М. Наперекор современному миру. Традиционализм и тайная интеллектуальная история XX века. / М. Сэджвик. – М.: Новое Литературное Обозрение, 2014 – 528 с.*
4. *Бенуа А. Как можно быть язычником / А. Бенуа. – М.: Русская правда, 2013 – 240 с.*
5. *Флиер А. Я. Культурная социодинамика: многообразие возможностей / А. Я. Флиер // Культура культуры. – 2016. – Т. 1, №1 (9). С. 6 – 14.*
6. *Генон Р. Кризис современного мира / Р. Генон. – М.: Эксмо, 2008. – 784 с.*
7. *Седов Л.А. Типология культур по критерию отношения к смерти / Л.А. Седов // Синтаксис. – Париж, 1989. – №26. – С. 159–192.*
8. *Бонхеффер Д. Сопротивление и покорность / Д. Бонхеффер. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1994. – 344 с.*

References:

1. Hrestomatija po drevnej russkoj literature: [hrestomatija / pod red. N. Gudzij]. – M.: Prosveshhenie, 1973. – 528, [1] s.
2. Dugin A.G. Absoljutnaja rodina / A.G. Dugin. – M.: Arktogeja, 1999. – 751 s.
3. Sedzhvik M. Naperekor sovremennomu miru. Tradicionalizm i tajnaja intellektual'naja istorija XX veka. / M. Sedzhvik. – M.: Novoe Literaturnoe Obozrenie, 2014 – 528 s.
4. Benua A. Kak mozjno byt jazychnikom / A. Benua. – M.: Russkaja pravda, 2013 – 240 s.
5. Flier A. Ja. Kulturnaja sociodinamika: mnogoobrazie vozmozhnostej /A. Ja. Flier// Kultura kultury. – 2016. – T. 1, №1 (9). S. 6 – 14.
6. Genon R. Krizis sovremennogo mira / R. Genon. – M.: Jeksmo, 2008. – 784 s.
7. Sedov L.A. Tipologija kultur po kriteriju otnoshenija k smerti / L.A. Sedov // Sintaksis. – Paris, 1989. – №26. – S. 159–192.
8. Bonhjoffer D. Soprotivlenie i pokornost / D. Bonhjoffer. – M.: Izdatelskaja grupa «Progress», 1994. – 344 s.

УДК 32.001.(075.8)

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА ЯК ФАКТОР ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ В УКРАЇНІ**

доктор політичних наук, Ткач О.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна,
Київ

У статті здійснено аналіз інституціоналізації громадянського суспільства як чинника становлення демократії. Визначено сутність, структуру, функції інститутів громадянського суспільства. Розглянуто новітні тенденції взаємовідносин інститутів громадянського суспільства та держави. Розкриваються теоретико-методологічні засади дослідження інституціоналізації громадянського суспільства політики. Особливу увагу приділено обґрунтуванню зв'язку інституціоналізації громадянського суспільства з проблемою ефективності демократичних інститутів.

Ключові слова: громадянське суспільство, демократія, інститут громадянського суспільства, інституціоналізація громадянського суспільства, соціальне партнерство, політичні фактори громадянського суспільства, ефективність демократичних інститутів.

Tkach O.I. Institutionalization of a civil society as a part of political democracy in Ukraine/ Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine, Kyiv

The article is about following aspects: The thesis presents analysis of the civil society institutionalization in conditions of political democracy of state is made in the present paper. The nature, structure and functions of civil society institutions have been determined. The latest trends in the relationship of civil society institutions and the state in terms of political democracy have been considered. A historical and political analysis of civil society in Ukraine is carried out and the main stages of its institutional formation are highlighted. It is determined that the essence of the democracy state of institutionalization of civil structures is in the formation of their functional capacity.

Key words: a civil society, democracy institution of a civil society, institutionalization, democracy institutional field, efficiency of democratic institutes.

Вступ. Актуальність дослідження досвіду інституціоналізації громадянського суспільства зумовлена як теоретично, так і практично. З точки зору теорії необхідність подальших досліджень полягає у недостатньо глибокій розробленості даної проблемної сфери. Не зважаючи на значну кількість праць, присвячених цій проблемі, сьогодні немає єдиного розуміння сутності та механізмів інституціоналізації громадянського суспільства, її форм і методів реалізації, взаємодії з владою. З одного боку, це пов'язано із певною складністю створення універсальної теорії на основі дослідження усього різноманіття досвіду інституціоналізації громадянського суспільства, а з іншого - тривалим пошуком методології дослідження цих процесів.

Мета статті та завдання. Практична необхідність дослідження досвіду зумовлена нестабільністю інституціоналізації громадянського суспільства в Україні. Динаміка інституціоналізації громадянського суспільства має хвилеподібний характер. Ця тенденція продемонструвала те, що інституціоналізації громадянського суспільства здійснюється відповідно до певних закономірностей та спільних зразків. Умови, які необхідні для стабільної інституціоналізації громадянського суспільства в Україні, відрізняються від умов, що сприяють ефективності в розвинутих демократичних країнах. Тому дослідження цього досвіду є корисним та своєчасним.

Виклад основного матеріалу. Актуальність дослідження полягає у тому, що аналізується одне із дискусійних питань сучасної української політики модель демократичної антикризової інституціоналізації громадянського суспільства в контексті розвитку

демократії з метою подолання об'єктивно існуючого вакууму в теорії і практиці комунікації держави та громадянського суспільства [1, с.15].

Відбулося структурування громадянського сектору, що внаслідок цілеспрямованої діяльності неоднорідного середовища організованої громадськості у проведенні інформаційно-просвітницьких, моніторингових, експертно-аналітичних та інших заходів, маємо потужну самоорганізацію громадян, передусім у волонтерському, благодійницькому, добровольчому рухах, яка демонструє реальні результати в тих питаннях, які органами державної влади розв'язуються лише частково, спроможність адекватно реагувати на виклики, що загрожують Україні, підтримка демократичного вектору національного розвитку, сприяння в забезпеченні обороноздатності держави, допомога постраждалим і нужденним, завдання визначають основні напрями діяльності патріотично налаштованих громадських об'єднань з часів Революції гідності. Це свідчить про зрілість українського суспільства й появу підґрунтя для розвитку громадянських інституцій, спроможних впливати на демократичну трансформацію.

Таким чином, дослідження інституціоналізації громадянського суспільства в Україні представляються актуальними в аспекті підвищення ефективності механізмів зв'язку держави з громадянським суспільством, її зміцнення як гаранта демократичного політичного режиму й забезпечення прав і свобод людини. Важливість дослідження цих проблем пояснюється не тільки концептуальною нерозробленістю проблеми інституціоналізації, особливостями її української моделі, а й масштабністю практичного процесу децентралізації влади [2, с.67].

Проблемам дослідження досвіду інституціоналізації громадянського суспільства присвячено значну кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, роботи яких є вагомим внеском в теорію, методологію та практику соціальної політики. Попри це внаслідок складності та багатоманітності проблем, вивчення проблем інституціоналізації громадянського суспільства не є остаточно завершеним. Зокрема, це виражається у відносно невеликій кількості наукових праць, присвячених висвітленню політичних передумов та чинників інституціоналізації громадянського суспільства в Україні.

Питання інституціоналізації громадянського суспільства досліджено в працях таких зарубіжних учених, як: Дж. Александер, А. Арато, Е. Геллнер, Р. Дарендорф, Дж. Кін, Д. Коген, Дж. Л. Коен, І. Шапіро, Ф. Шміттер та інші. Теоретичні аспекти проблем інституціоналізації громадянського суспільства відображені в дослідженнях російських вчених К. Гаджиєва, О. Ільїна, О. Кочеткова, С. Перегудова та ін.

У сучасній українській науці здійснено осмислення процесу інституціоналізації громадянського суспільства в працях О. Бабкіної, В. Бурдяк, В. Войналовича, О. Голобуцького, В. Горбатенка, М. Головатого, Г. Зеленько, А. Колодій, І. Кресіної, О. Корнієвського, М. Михальченка, Ф. Рудича, О. Новакової, М. Обушного, Н. Паніної, М. Примуша, В. Цвиха, О. Чемшита, Ю. Шведа, Ю. Шемшученка, В. Яблонського та ін.

В працях приділено увагу визначенню дисциплінарної приналежності концепту інституціоналізації громадянського суспільства; змістовним розходженням в його тлумаченні, акцентована увага на формуванні «змішаної» моделі громадянського суспільства; політико-антропологічному підході, який надає особливого значення свідомості та почуттям індивіда, усвідомленню публічної політики та своєї ролі в політичному житті. Практично-прикладний підхід суттєво доповнює теорію та передбачає вивчення технологічного рішення проблем; інтегральний — створення комплексної теорії громадянського суспільства [3, с.14].

Праці українських учених умовно розподілено на чотири напрями, що дало змогу ґрунтовно підійти до проблеми дослідження інституціоналізації громадянського суспільства і виокремити аспекти, які є недостатньо розробленими і потребують наукового уточнення. До першого напрямку праць віднесено ті, в яких розробляється методологічний апарат дослідження інституціоналізації громадянського суспільства, сутність, структура, форми функціонування. До другого — роботи з аналізу діалектики взаємодії громадянського суспільства і держави, їх співвідношення та механізмів взаємодії. Третій напрям складають дослідження процесів становлення громадянського суспільства, демократизації в контексті посткомуністичних трансформацій. До четвертого напрямку праць можна віднести ті, в яких досліджуються власне інститути громадянського суспільства.

Більшість дослідників приділяють увагу визначенню сутності та ролі громадянського суспільства, в той же час проблеми інституціонального розвитку, інтеграції інститутів громадянського суспільства в політичну та соціокультурну структуру залишаються мало розробленими, потребують подальшого наукового розвитку.

Предметом інституціонального розвитку громадянського суспільства є закономірності, відносини, процеси, форми взаємодії соціальних груп із приводу їхнього суспільного становища.

Інституціональний розвиток громадянського суспільства є одним з важливих напрямів та складовою частиною внутрішньої політики держави, забезпечує гармонізацію суспільних відносин, політичну стабільність, громадську згоду, реалізується через політичні рішення, соціальні заходи, програми і має такі особливості: універсальність

(всеохоплюючий характер впливу соціальної політики); інклюзивність, тобто, можливість проникнення в усі сфери життєдіяльності [4, с.51].

За допомогою понять «інститут» та «інституція», які регулюють, стабілізують суспільно-політичні відносини, встановлюють і закріплюють певний порядок у суспільстві, уточнено структуру інституту громадянського суспільства як сукупність осіб, які мають мету, володіють матеріальними засобами та здійснюють функції. Змістовно інститут громадянського суспільства становить сукупність різних соціально-політичних орієнтацій та соціальних ролей, як специфічної форми самоорганізації громадян, що характеризується автономією по відношенню до держави та адаптованістю до суспільного середовища.

Інституціоналізацію громадянського суспільства можна розглядати як процес формування соціальних інститутів як стандартизованих форм поведінки, які відіграють основну роль у просторово-часовій організації політичної системи, оформлення організаційних, правових структур для задоволення суспільних потреб, як процес, що характеризується розвитком кількісних і якісних ознак у формуванні інститутів, соціально-політичною мобілізацією та громадянською участю щодо реалізації їх специфічних функцій, зокрема, поширенням демократичних цінностей і норм, визначається способом стихійного або цілеспрямованого формування різних структур, інститутів і організацій, що відповідають різноманітним інтересам і формам активності, вимогам нормативного порядку політичної системи, поведінка та взаємини людей у межах соціальної організації сучасного суспільства обмежуються рамками існуючої в ньому громадянської культури.

Умовами успішної інституціоналізації громадянського суспільства є: відносна самостійність і незалежність (гарантованість від прямого втручання) джерел існування структур та інститутів, комплекс взаємодії між окремими особами та інститутами, як сукупності соціально-політичних інститутів суспільства, спроможність навколишнього середовища у взаємодії з громадянськими структурами, регулювання інституціонального поля, яке є частиною навколишнього середовища громадянських структур, формує параметри діяльності та функціонування, несприятливі умови та загрози становлення демократії, а саме: агресія РФ, рівень добробуту суспільства, корупція [5, с.23].

Інституціоналізація здобуває форму в процесі закріплення правового та організаційного статусу, формулюються цілі та функції, впорядковується внутрішня організаційна структура інститутів. Параметрами, які визначають ступінь та характер інституціоналізації громадянського суспільства є: кількість інститутів у громадянському

суспільстві, умови їх функціонування, підтримка суспільством громадських організацій.

Розвиток і удосконалення інституціональних зв'язків у громадянському суспільстві (як зв'язків типу «культура — соціальна організація») здійснюються за допомогою відповідних механізмів. Механізми громадянської інституціоналізації можливо поділи на декілька груп: механізми нормативної регуляції громадянського життя, або громадського контролю (механізми, які регулюють взаємообмін пануючих у соціальній організації громадянського суспільства норм із рольовими очікуваннями (експектаціями) учасників інтерсуб'єктивної взаємодії, у результаті якого формуються їх нормативні експектації); механізми громадської легітимації (механізми взаємозв'язку системи норм і експектації з регулюючими їхніми цінностями); механізми ціннісної регуляції громадянського життя (механізми, що з'єднують вироблені в процесі соціальної взаємодії ціннісні орієнтації його учасників із загальноприйнятими в громадянській культурі ціннісними критеріями та уявленнями); механізми громадянської ідентифікації (механізми, що регулюють взаємозв'язок пануючих у громадянському суспільстві цінностей та індивідуальних орієнтацій учасників взаємодії) [6, с.335].

Виходячи з такого підходу, визначено дві взаємозалежні тенденції: інституціоналізація громадянського суспільства, здійснюються за допомогою соціокультурних механізмів, відбувається одночасно з універсалізацією сутнісних здібностей суб'єктів, реалізованих у процесі природної еволюції і штучного самоконструювання, є трансформацією «природних» компонентів (спонтанних процесів) під впливом «штучних» факторів (свідомих зусиль і раціонального вибору суб'єктів) у природно-штучні структури громадянськості [7, с.19].

Для інституціоналізації громадського діалогу необхідне інституціональне середовище, у самому громадянському суспільстві та у владних структурах у вигляді структур, наявності нормативно-правових актів, що передбачають механізми, форми, процедури і принципи інтеракції.

Даному процесу сприяють інші внутрішні та зовнішні фактори. Ззовні впроваджуються інститути, які сприяють створенню інституціональних структур, зміні функцій інститутів у результаті їхньої адаптації до зміни зовнішнього середовища внаслідок зміни інституціональних зразків. Продовжується процес активного формування окремих інститутів, які виражають нові інтереси громадян та української спільноти.

Таким чином, автором здійснено аналіз теоретико-методологічних засад дослідження інституціоналізації **та впровадження в сучасній Україні як чинника демократії**, визначено поняття та сутнісні ознаки

інституціоналізації громадянського суспільства, з'ясовано ступінь наукового вивчення проблеми [8, с.113-114].

Література:

1. Громадянське суспільство України: сучасний стан і перспективи впровадження європейських стандартів взаємодії з державою: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2013 р.,) / Нац. ін-т. стратег. дослідж.; [упоряд.: В. М. Яблонський, О. А. Корнієвський, П.Ф. Вознюк; за заг. ред. О.А. Корнієвського]. - Київ: НІСД, 2014. - 191 с.
2. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства. Методичні рекомендації / Укр. незалеж. центр політ. дослідж.: А. О. Красносільська, М.В. Лацуба, А.В. Волошина, В.О. Купрій, Н.М. Чермошенцева, О.Л. Ващук — К.: Агентство «Україна», 2013. — 180 с.
3. Іванюк М.І. Інституціоналізація та функціонування громадянського суспільства в західному регіоні України: автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» /М.І. Іванюк.— Чернівці, 2010. — 20 с.
4. Історичний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи [Текст]: зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Держ. установа «Ін-т всесвіт. історії НАН України»; [Акайомова А. В. та ін.]; за заг. ред. дир. Держ. установи «Ін-т всесвіт. історії Нац. акад. наук України» д-ра іст. наук, проф. А.І. Кудряченка. - К.: Фоліант, 2012. - 465 с.
5. Колодій А. Феномен Майдану в контексті пошуку моделі врядування в Україні // Агора. – Випуск 13: Революція відбулася: що далі? – К.: Стилос, 2014. – С. 22-36.
6. Корнієвський О.А. Методологічна роль концепту громадянського суспільства в політичній модернізації України / О.А. Корнієвський // Розвиток взаємодії держави і громадянського суспільства в контексті впровадження європейських принципів належного врядування: міжн. наук.-практ. конф. – Київ, 2012, 12 грудня. – К.: НІС, 2013. – С. 335-342.
7. Кресіна І. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії / Кресіна І. // К.: Логос. - 2007. – 314 с.
8. Крицкалюк Н.І. Інституалізація громадянського суспільства як чинник демократизації / Н.І. Крицкалюк // Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. – Вип. 22. – 2014. – С. 113-120.
9. Розвиток громадянського суспільства в Україні: аналіт. доп. / В.М. Яблонський, П.Ф. Вознюк, Д.М. Горелов [та ін.]; за ред. О.А. Корнієвського, М.М. Розумного. – К.: НІСД, 2015. – 60 с.

References:

1. *Civil society of Ukraine: the modern state and prospects of introduction of the European standards of co-operating with the state: of 36. materials of international. conf. (Kyiv, 12 decemb. in 2013,) / Nat. inst. strategist.; [V.M. Yablonsky, O.A. Kornievsky]. it is Kyiv: NISI, 2014. - 191 p.*
2. *Public policy of assistance to development of civil society. Methodical recommendations / of Ukr... a center...: A.O. Krasnosilka, M.V. Laciba, A.B. - K.: Agency "Ukraine", 2013. - 180 p.*
3. *Ivanuk M.I. Institutionalisation and functioning of civil society in the western region of Ukraine: avtoref. diss... cand. sciences: 23.00.02 the "Political institutes and processes" /of M.I.- Ivanuk Chernivtsi, 2010. - 20 p.*
4. *Historical experience of becoming of institutes of civil society is in the countries of Europe [Text]: sb. sciences. np. / Nat. akad. sciences of Ukraine, State establishment of "In-t is an universe. histories of NAN of Ukraine"; [Akayomova A. V. and other] ; for. of. State. establishments of "Inst. are an universe. histories of Nat. akad. sciences of Ukraine" of ð-pa icm. sciences, prof. A. I. Kudryachenko. - K. : Folio, 2012. are 465 p.*
5. *Colodiy A. of A. is the Phenomenon of Maydan in the context of search of model of government in Ukraine // Agora. it is Producing did a 13: Revolution take place : that farther? - K.: Stylos, 2014. - P. 22-36.*
6. *Kornievsky O.A. the Methodological role of concept of civil society in political modernisation of Ukraine / O.A. Kornievsky // Development of co-operation of the state and civil society in the context of introduction of European principles of due of government: konf. - Kyiv, 2012, on December, 12. - K.: CARRIED, 2013. - C. 335-342.*
7. *Kresina I. the State and civil society in Ukraine: problems of co-operation / of Kesina I. // K. : Logos. - 2007. - 314 p.*
8. *Krickaluk N.I. Institutsionalization of civil society as factor of democratization / of N.I. Krickaluk // the Humanitarian studios. Collection of scientific works. - Vyp. 22. - 2014. - C. 113-120.*
9. *Development of civil society in Ukraine: analit. dop. / V.M. Yablonsky, O.A. Kornievsky, П.Ф. Vosnuk, D.M. Gprelov [and other]; at red. O.A. Kornievsky, M.M. Rozumnogo. - K.: HISD, 2015. - 60 p.*

V. ART

УДК: 792.8 (091)

ГЕНЕЗА ТА СЦЕНІЧНІ НОВАЦІЇ ПОСТМОДЕРНОГО БАЛЕТУ: ФОРМАЛЬНО-ТЕХНІЧНИЙ АСПЕКТ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ

Майбенко О.

Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтва,
україна, Київ

У статті проаналізовано та розглянуто генезу та сценічні новації постмодерного балету. Визначені формально-технічні аспекти постмодерного балету у репрезентації образу. Розглядаються технічні засоби у роботах хореографів. Досліджуються наукові праці мистецтвознавців, світових хореографів – послідовників постмодерн танцю минулого та їх вплив на молодих хореографів початку XXI століття. Розкриваються формально-технічні особливості постмодерного танцю кінця XX – початку XXI століття. Визначаються певні періоди становлення постмодерного трактування художнього образу за персоналіями. Висвітлюються жанрово-стилістичні характеристики та принципи постмодерного балету сьогодення. Характеризуються естетичні та специфічні риси танцювальних форм постмодернізму.

Ключові слова: постмодерн балет, жанр, стилі, стилістичні форми, новації постмодерного балету, сучасний танець, хореографія, сучасна хореографія.

Maybenko Oleksandr Genesis and innovations scenic postmodern ballet: formal-technical aspect representation images / Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Art, Ukraine, Kiev

The paper analyzed and discussed the genesis and stage innovations postmodern ballet. Defined formal and technical aspects of post-modern ballet in the representation of the image. We consider the technical means in the works of choreographers. Study the scientific work of art historians, choreographers world – followers of postmodern dance of the past and their impact on young choreographers the beginning of the XXI century. Disclosed formal technical features of postmodern dance of the late XX – early XXI century. Determined certain periods of the formation of post-modern interpretation of the artistic image of HR. The illuminating genre and stylistic characteristics and principles of postmodern contemporary ballet. Characterized by aesthetic and specific features of the dance forms of postmodernism

Keywords: postmodern ballet, genre, style, stylistic forms, innovations postmodern ballet, postmodernism dance, choreography, contemporary dance.

Аналіз досліджень.

Аналізуються зарубіжні дослідження постмодерного в сучасній хореографії, представлені працями Е.В. Кисеева Л. Зибайлова, В.В. Бичкова Вітчизняні наукові дослідження в області постмодерн танцю в представлені працями О.І. Чепалова, М.Н. Погребняк, О.М. Шабалиної, Д.І. Шарикова.

Мета статті.

Метою є – визначити особливості генези і сценічних новацій постмодерного балету в формально-технічному аспекти репрезентації художнього образу.

Завданнями є:

- проаналізувати наукові джерела з даної проблематики;
- визначити генезу постмодерного балету;
- визначити формально-технічні аспекти репрезентації образу постмодерного балету;

Виклад основного матеріалу.

Постмодерн танець це сходинка на шляху до інших художніх починаннях. Продуктивність мистецтва, рух за участю театральних подій реалізується через слабо структуровані комбінації подій, зросла з співпраці між танцем і іншими формами мистецтва.

Відповідно до загальної періодизації художньої культури постмодернізму, становлення та розвиток танцю постмодерн охоплює три періоди:

Перший період розвитку наступає у 1960 році – в ці роки під впливом авангардистських тенденцій кристалізуються його основні характеристики: народжується новий хореографічний язик, визначаються способи дії між автором, виконавцем, глядачем; формується середовище побуту, встановлюються принципи поєднання музики і танцю. Пошуками того часу можна охарактеризувати як пошук альтернатив модернізму (найчастіше це виливалося в заперечення через введення протилежних модернізму принципів (*відмова від канонів класичного танцю та постійний, безперервний пошук і втілення нових життєвих ситуацій в танці*)). Це виразилося в пошуку нових образів, нових засобів і матеріалів вираження, аж до дематеріалізації об'єкта (перформанси та хеппенінги) [4].

До 1950 року танцюристи почали рухатися повз жорсткі формалізації і традиції жанрів, такі як балет і модерн, що спонукало розвивати нові стилі. Найвідомішим з цих піонерів була Анна Халпрін, яка створювала свою хореографію на реальному досвіді, а не на

класичних творах. Її група танцюристів, як правило, уникають традиційні техніки (балет, модерн). Іншим піонером постмодерного танцю був Роберт Данн, він вважав, що процес мистецтва був більш значущим, ніж кінцевий варіант продукту. Мерс Каннінгем експериментував з зв'язком між танцем і музикою і створеної хореографії, яка не була пов'язана з музикою.

Група танцюристів, які навчалися у цих трьох революціонерів сучасного танцю такі як: – Стів Пекстон, Фред Хеерко, Девід Гордон, Алекс і Дебора Хей, Івонн Райнер, Елен Саммерс, Вільям Девіс, Триша Браун, Рут Емерсон, створюють свій власний рух, під назвою «постмодерністський танець».

У 1962 році ці танцюристи формують колектив для виконання танцювальних експериментів, які повстали проти сучасних танцювальних традицій. Вони практикували і виконані свої постановки у церкви Джадсон в Нью-Йорку, з часом перетворившись на театр танцю Джексонс Джадсон. Ця група стала засновниками постмодерністського танцювального руху, на якому були прийняті ідеї, що танцем може бути що завгодно, навіть щоденне рух, може бути виконаний в будь-якому місці, а не тільки сцену, і що кожен може бути танцюристом, ніякого формального навчання непотрібно, тільки бажання танцювати. Постмодерністи вважали, що всі рухи організму можуть являти собою танець, якщо їх помістити в вірному контексті. Танцюристи театру Джадсон також виступають за об'єднання танцю з іншими художніми засобами: кіно, фотографії, живопис, музика.

Основні виконавці Джадсон театру були дійсно піонерами не тільки в танці, а й в самому мистецтві:

Триша Браун перша кинула виклик гравітації у своїй хореографією, використовуючи ремені безпеки, щоб заставити танцюристів "літати" і ходити по стінах. Вона також виступає за використання альтернативних місць для виступів, в тому числі в залишених будинках. Її хореографія наділена незвичайними ознаками і вражаючим контекстом для людського тіла та непередбачуваними рухами.

Івонн Райнер відмовляється від драматично забарвлених сцен, від ілюстративності і надлишкової образності, жадає позбутися нарративу, від готової психологічно обґрунтованої історії. Її цікавить спонтанність руху, що не обумовлені ніякими мотивами, крім як завдання рухатися як у повсякденному житті (встаючи з ліжка, прогулюючись по місту). Райнер починає досліджувати феномен побутового та повсякденного руху. Дає йому право не значить нічого, бути банальним і невиразним. Розриває зв'язок між глядачем та виконавцем [3].

Симона Форті експериментувала з рухами тварин в своїй хореографії співпрацювала з музикантами і режисерами у своїх

роботах. В її роботах виконавці розмовляли вголос під час виступу. Також вона працювала з побутовими рухами, ізолюючи їх та спостерігаючи як відбувається сам рух.

Твайла Тарп поставила свій відбиток на постмодернній теорії і почала повернення до більш структурованої хореографії, роблячи шлях для сучасного танцювального жанру сьогодні [2].

Другий період розвитку датується 1970–1980 роками, пов'язаний з розповсюдженням танцю модерн у європейських країнах. З кінця 1970-х хореографи звертаються до соціальних проблем. стають художнім маніфестом радикальних соціальних рухів. У 1970-і й 1980-і роки в танець постмодерн проникає проблематика феміністського руху. Друга фаза розвитку танцю постмодерн збігається з періодом поширення другої хвилі фемінізму в країнах Західної Європи. Ідеологи фемінізму С. де Бовуар, Ю. Крістева, Б. Еттінгер йдуть від політичних амбіцій, приділяють увагу теоріям тіла і боротьбі з сексизмом [2].

Яркими представниками другого періоду постмодерн танцю є : Реджин Шопине, Л. Ньюсона, Д. Гуда, Б. Т. Джонсона, Сюзан Лінке, Морис Бежар, Джон Ноймаер, Уільям Форсайт, Ивон Райнер, Каролін Карлсон, Доминик Богуае та багато інших.

Сюзанні Лінке, як і для багатьох феміністських робіт, характерні гострі теми публічного приниження і моральної деградації жінки в чоловічому політизованому суспільстві, нерозуміння суспільством внутрішнього світу особистості, жіночої відчуженості, беззмістовності і порожнечі відносин між подружжям. У виставах відносини чоловіків і жінок трактуються як відносини злочинця і жертви, покупця і продавця [1].

Феміністський перформанс привніс в хореографію ідею відновлення ролі автора як творця. Якщо раніше хореографи прагнули нівелювати свою присутність в творі, передаючи глядачеві повноваження по конструюванню смислів, то роботи американських і європейських хореографів, які досліджували жіночу проблему, були покликані виразити особисте розуміння дійсності, подолати стереотипи суспільства, привернути увагу до жіночої самоідентифікації.

Творчі пошуки хореографів були спрямовані на пошук особливого глядацького сприйняття, що дозволяє нівелювати кордону між «я» глядача і «я» автора, а також на звільнення художньої мови від влади знаків.

Для постановки цього періоду характерна: колажність, різномірність, еkleктизм, багатоваріантність сприйняття об'єктів мистецтва – тобто, властивості, характерні для мистецтва постмодернізму

1970–1980-ті роки були відзначені увагою хореографів і до нової концепції мужності. Посилення інтересу до чоловічого тіла в культурі в цілому і хореографічному мистецтві зокрема, спостерігалось ще з початку ХХ століття, у другій його половині він набуває декларативний характер. Творчість **Моріса Бежара, Рудольфа Нурієва, Хоссе Донна** сприяло утвердженню нового розуміння мужності в сценічному танці, і утвердженню ідеї чоловічого соло навіть в такому консервативному мистецтві, як класичний балет. У виставах **М. Бежара** («Саломея», «Симфонія для одного чоловіка», «Наш Фауст», «Болеро», «Весна священна») провідні ролі виконували танцівники, жіночі партії замінювалися, а в деяких випадках протиставлялися чоловічим. У постмодерністських постановках М. Моріса, Б. Т. Джонса гостро постає тема стосунків між людьми.

Третя період розвитку наступає у кінці 1990-х коли захоплення новою хореографією набуває глобального розмаху, танець впроваджується у пласти сучасної масової культури, та завдяки багатогранному перетворенню комп'ютерних технологій, стрімко еволюціонує у віртуальному просторі [4].

Представниками цього періоду є: Николь та Нобер Корисино (перфоманс), Роберта Уилсон, Алекса Хеа, Майкл Кирби, Анжолін Прельджокаж.

Важливі ознаки третього періоду постмодерн танцю є: фрагментарність, невизначеність, поверховість, деперсоналізація, змішування жанрів, націленість на певну аудиторію. Художній простір тут заповнювався серією непослідовних, розрізнених образів. У ситуації невизначеності і неясності смислів свідомість глядача поглиблювалось у особливий медитативний стан. Індивідуальність сприйняття, коли кожен реципієнт може управляти нарративними послідовностями (інтерпретація деякого аспекту світу з певної позиції) і конструювати власний – це стало найважливішою якістю інсталяцій в танці.

У виставах 1990–2000-х років складаються особливі форми взаємодії сценічної реальності з віртуальним світом. Поняття віртуальної реальності застосовується для позначення специфічного середовища, особливого просторово-часового континууму, створюваного за допомогою комп'ютерної графіки і повністю реалізується в психіці суб'єкта, певним чином пов'язаного з комп'ютером і зануреного в цю середу, активно діючого в ній [5]. Віртуальні ігри з використанням танцювальних рухів, Танцтеатру орієнтовані на вільне моделювання життя, самоорганізується в складну нелінійну систему: людина – комп'ютер – мережевий просторово-часової континуум.

Новий етап розвитку діалогу віртуального і реального в постановках танцю постмодерн сприяло появі у 1991 році перших

програм моделювання тривимірних об'єктів – Life Forms, Dance Forms, де користувач міг створювати фігуру, оживляти її і, задаючи параметри, конфігурувати танець. Їх застосування в хореографічній практиці істотно розширило спектр рухів людини, можливості координації, гравітації. В результаті, задум твору, його композиція, окремі рухи могли народжуватися під впливом віртуальної реальності Dance Forms. Нова технологія посилила властиву хореографам тенденцію винаходу «неприродних» рухів. Наприклад, основу композиції Мерса Каннінгема «Берегові птаці для камери» («Beach Birds for Camera», 1991) складають жорсткі, незграбні рухи, народжені комп'ютером [5].

Цей період танцю постмодерн визначився для хореографів затвердженням об'єктивної творчості і відмовою від абстракції; метою художників став прорив до віртуальної реальності, дослідження множинності реальностей суб'єктивного досвіду реципієнта. Завдяки вільній маніпуляції знаками, деконструкції речей як знаків суспільних відносин, образ об'єкта в хореографічних творах позбавлявся загальноприйнятого значення [6].

Висновки.

Отже, проаналізовані наукові дослідження з даної проблематики доводять, що визначення сценічних і формально-технічних методів репрезентації образу є досить різноманітним; визначення генези дає нам точне узагальнення танцювальної форми постмодерн танцю починаючи з кінця ХХ початку ХХІ століття. Завдяки класифікації танцю постмодерн за періодами ми бачимо які зміни відбувалися у історії постмодерн танцю; чим керувалися хореографи коли створювали свої роботи, завдяки яким формально-технічним аспектам створювались образи майбутніх робіт.

Література:

1. Бычков В. В. *Виртуальная реальность как феномен современного искусства (постмодернизм в современном мире)* / В. В. Бычков, Н. Б. Маньковская. – М.: Институт философии Российской академии наук, 2006. – С. 34–39
2. *Постмодерний балет. Характеристика.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.Contemporary-dance.org/modern-dance-history.html
3. *Постмодерний танець. Перформанс.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ghow.com/about_5137732_post_modern-dance-history.html
4. *Постмодерн балет.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oteare.info/ivonn-rayner-vzgrad-tantsora/>
5. *Постмодерн балет* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visart.info/Post/post.html>

References:

1. Bychkov V. V. *Virtual'naya real'nost' kak fenomen sovremennogo iskusstva* / V. V. Bychkov, N. B. Man'kovskaya. – M.: Institut filosofii Rossijskoj akademii nauk, 2006. – S. 34–39
2. *Postmodern balet*. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostup: www.Contemporary-dance.org/modern-dance-history.html
3. *Postmodern balet*. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: www.ghow.com/about_5137732_post_modern-dance-history.html
4. *Postmodern balet* [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://oteare.info/ivonn-rayner-vzgrad-tantsora/>
5. *Postmodern balet* [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://visart.info/Post/post.html>

УДК: 792.8 (091)

ОНТОЛОГІЯ НЕОКЛАСИЦИЗМУ В ХОРЕОГРАФІЧНІЙ КУЛЬТУРІ, А ТАКОЖ ГЕНЕЗА У БАЛЕТНОМУ ТЕАТРІ НОВОГО КЛАСИЧНОГО НАПРЯМУ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

кандидат мистецтвознавства, доцент, Шариков Д.І.

Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтв, Україна, Київ

Проведено онтологічний аналіз неокласицизму в хореографічній культурі. Аналізуються наукові дослідження у галузі неокласицизму в художній культурі, сучасній хореографії, неокласичного балетного театру. Визначаються генеза неокласицизму в хореографічній культурі, осмислення неокласичного стилю, його естетика. Вибудовується історична ретроспектива неокласицизму в хореографічній культурі сьогодення за авторським сценічними методами видатних балетмейстерів. Визначаються особливості впливу філософських ідей та естетики на неокласичну хореографію. Розкривається, естетичний та формально-технічний аспект стилістики неокласицизму в художній культурі взагалі.

Ключові слова: неокласика, мистецтво неокласицизму, художня культура, неокласичний стиль.

PhD in Art, Sharykov Denys Ontology of neoclassicism in choreographic culture, and also the genesis of a new classic in ballet theater XX-th – beginning of XXI-th century / Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Art, Ukraine, Kiev

Spend an ontological analysis of neoclassicism in choreographic culture. It consists of a rationally-constructed, clear and consistent theory of ontology and philosophy of dance ballet; of inheritance and succession professional dance from antiquity to the early twentieth century; with

universal build professional study of theater and stage dance; synthesis of dance with other art forms.

Contemporary neoclassical choreography is closely connected with the philosophical ideas and new choreographic theory of the early twentieth century that have shaped its ethical and aesthetic principles. The artistic image and form in the ballet art of XX-th– beginning of XXI-th centuries creates a choreographer who consciously or unconsciously guided by certain aesthetic concepts of psychoanalysis, intuitionism, existentialism, cosmism. These ideas are reflected in new aesthetic theory, dance and ballet, as well as scenic method of Michel Fokine, Fyodor Lopukhov, Leonide Myassine, George Balanchine, Frederick Ashton.

Philosophical ideas and new choreographic choreographers of the twentieth century, the theory suggested that a combination of traditional ballet academic standards with new forms of dance. Has the philosophical and psychological concept of ballet as a home, with the help of free improvisation and experiment, to transmit internal sensations, impressions, emotions, psychology of relationships through professional dance movement; introduced philosophical and psychological concept as a major in ballet.

Author revealed the specific style (author's style) in the ballet neoclassical – "Balanchinical" (1930–1985), "Choreodramatical" (since 1940) "Kilianical" (since 1975), "Eclectic" (since 1995).

Defined chronological framework of neoclassical ballet to contemporary choreographic culture that have such interim stages: "Generation" (1905–1970) "Development" (1930–1990) "Eclecticism and synthesis" (1960–2015).

Keywords: neoclassical, neoclassical art, art culture, neoclassical style.

Аналіз досліджень.

Вітчизняні наукові дослідження в області неокласицизму представлені працями Г. М. Поклонської, В. Я. Реді, І. К. Сацика; Зарубіжні дослідження неокласицизму в літературі й музиці, архітектурі, представлені працями – В. П. Варунца, А. М. Горбачова, М. С. Друскіна, Н. Ю. Молока, Г. І. Ревзіна, Р. В. Шаталіної.

Мета статті.

Метою є – визначити особливості онтології, генези та естетики неокласицизму в хореографічній культурі його втілення у балетному театрі.

Завданнями є:

- проаналізувати дослідження науковців з даної проблематики
- осмислити естетичну концепцію неокласицизму в хореографічній культурі;

– висвітлити естетичні і жанрово-стилістичні характеристики сценічних методів видатних балетмейстерів у неокласичному балетному театрі.

Виклад основного матеріалу.

Філософські ідеї початку ХХ століття, які вплинули на формування естетики неокласичного балету визначили, що сучасна неокласична хореографія тісно пов'язана з філософськими течіями, які сформували її етичні й естетичні принципи. Художній образ і форму в балетному мистецтві ХХ – початку ХХІ століть створює хореограф-постановник, свідомо чи не свідомо орієнтуючись на певні естетичні концепції психоаналізу, інтуїтивізму, екзистенціалізму і космізму [4 с. 103].

Так, під впливом психоаналізу Зигмунда Фрейда та Карла Юнга неокласична хореографія звертається до психічного життя людини, розглядає його свідомі, несвідомі й підсвідомі вчинки, роздуми, колективне несвідоме, а також цікавиться і аналізує фантазії та сексуальну мотивацію дій. Інтуїтивізм Анрі Бергсона дав змогу змістити акцент з суспільної, колективної художньої творчості на індивідуальну, авторську творчість митця, надаючи йому повну свободу в художніх пошуках, експериментах, спрямовуючи творчий пошук хореографа-постановника саме на «імпровізаційний аспект» при створенні балетного твору чи танцювальної форми. Екзистенціалізм Мартіна Гайдегера уможливив визначення психологічного аналізу в балеті людських емоцій (страх, ненависть, невпевненість, жах, страждання), а також піддати сумніву важливість гармонійних і традиційних етичних та естетичних ідеалів і норм суспільства. Космізм Володимира Соловйова і Павла Флоренського, навпаки, доводив визначальну цінність людини та її творчості, ототожнюючи особистість митця як співтворця з вселенським космічним порядком і світобудовою. Тотальність розгляду людської діяльності через призму космічних орієнтирів, де систематизуючим фактором космосоціальної діяльності є морально-естетичний початок, а також усі важливі життєві питання (політичні, соціально-економічні, релігійні, філософські, наукові, техніко-технологічні, освітні) переведено в сферу етики і пронизано особистісним початком.

Ці ідеї знайшли своє відображення у новій естетичній концепції та моделі балету Михайла Фокіна, Федора Лопухова, Леоніда Мясіна, Джорджа Баланчина, Фредеріка Аштона. Взаємопроникнення і трансформація виражальних і формально-технічних особливостей і характеристик одного мистецтва в іншому на прикладі Мікалоюса Чюрльоніса в живописі – написання картин через призму та усвідомлення музики і навпаки, що уможливить подальші експериментації і музики, і хореографії, зокрема танцсимфонічного

абстрактного балету Федора Лопухова, Джорджа Баланчина, Леоніда Якобсона.

У балетному мистецтві Михайла Фокіна і Федора Лопухова запропоновано абсолютно нову модель і концепцію сприйняття хореографічного мистецтва в цілому. Вони наголошували, що головним є поєднання традиційних академічних балетних норм з новітніми формами танцю. Вони розробили і сприяли розвитку в балетному мистецтві вільної імпровізації та експерименту, обмежених від балетних канонів і принципів задля передавання внутрішнього відчуття, враження, емоції, психології відносин через рухи професійного танцю.

Запровадили філософсько-психологічну концепцію в балеті як головну. Класичний танець уже не є головним його чинником, як у академічному балеті, а лише виражальним засобом, що репрезентує психологічний зміст і навантаження у літературно-драматургічному сюжеті чи абстрактній авторській асоціації. Головним є філософська ідея (авторська) чи філософська концепція. Включили до хореографічної системи навчання елементів і техніки спорту, акробатики. Визначили два принципи розвитку класичного танцю в новому балеті: інтерналістський – постійний розвиток власних академічних форм, рухів, вправи виключно у власній системі, а також ретельно зберігаючи й аналізуючи академічні традиції школи та нові технічні методики; екстерналістський – розвиток сценічних прийомів сьогодення, збагачуючись новими формально-технічними засобами і прийомами сучасності, залишатись єдиною універсальною системою і науковим методом у хореографічній культурі [2, с. 169].

Довели, що трактування сюжету і створення художнього образу, в новому сценічному балетному танці можливе через передавання психологічного навантаження та змісту руху, комбінації, при зберіганні віртуозності виконання. Хореографічного дійство може відбувається за двома видами сценічного методу в балеті: безсюжетним (танцсимфонічним чи експериментальним), а також сюжетним (тотальним – за Борисом Ейфманом), чіткому і послідовному трактуванні виключно літературного твору за академічними принципами балетної драматургії, використовуючи нові виражальні засоби другої половини ХХ століття та синтез мистецтв у візуальній репрезентації. Тобто неокласичний танець є психологічною і віртуозною формою класичного танцю для створення художнього образу у сценічному методі хореографії сьогодення.

У неокласичному балеті США та Європи (Велика Британія, Франція, Німеччина, Нідерланди, Словенія) показано, що неокласичний балет, починаючи з Михайла Фокіна, переводить балет з романтично-реалістичного трактування сюжету і створення художнього образу на психологічний і головним чинником створення

танцю стає імпровізація. За новаціями Михайла Фокіна, балет звертається до малої сюжетної форми – хореографічної мініатюри (solo, douetto, trio, quartetto, quintetto), де, на відміну від музично-танцювальних форм (pas de deux, pas de trois, pas de quatre), в яких головним є показ танцювальної техніки заради зображення віртуозності класичного танцю виконавців, за короткий час у малій формі обов'язковим є передавання чіткого сюжету чи абстрактної асоціації автора, а також архітектоніка танцю, побудована за всіма принципами театральної драматургії – експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка.

Класичний танець вже містить у собі психологічний зміст при вишуканій і довершеній віртуозній техніці. Але, на відміну від академічного балету, рухи нібито проминаючи, звертають увагу не на технічне виконання, а на психологію художнього образу, який створює балетмейстер і втілює виконавець. Михайло Фокін, надавав великого жанрово-стилістичного розмаїття першим неокласичним формам: звернення до античних і казкових сюжетів, а також стилістики імпресіонізму й експресіонізму, стилізація фольклору.

Послідовники – «фокіністи» (Федір Лопухов, Касьян Голейзовський, Леонід Якобсон), а також балетмейстери «Російських сезонів Сергія Дягілєва» (Вацлав Ніжинський, Леонід Мясін, Бронислава Ніжинська) ширше розкрили можливості неокласичної жанрово-стилістичної моделі в балетному театрі, звертаючись до форм і творів античності, Ренесансу, бароко, фольклору, сучасного побутового сюжету, хореодрами.

Окрім нового балетного стилю, в хореографії з'являються нові центри професійних балетних шкіл неокласичного танцю, зокрема в Лондоні (Велика Британія), Нью-Йорк (США), Штутгарті й Гамбургу (Німеччина), в яких наявний екстерналістський принцип розвитку. Також, на відміну від академічного балету, головним стає виключно балетмейстер-постановник, який добирає сюжет, знаходить музичний матеріал, визначає художнє оформлення, що часто орієнтується на фізичну фактуру танцівників і спеціальне освітлення.

За стилістикою репрезентації та інтерпретації художнього образу неокласичний балет виявив себе в таких різновидах – античний сюжет і стилізація форм давньогрецького танцю; біблійний сюжет; казковий сюжет; стилізація народно-сценічного, характерного, східного, фольклорного і середньовічного танців; стилізація ренесансного танцю на сюжет комедії «dell'arte»; безсюжетний танцесимфонічний абстрактно-асоціативний балет; безсюжетний – стилістика імпресіонізму чи за формоутворенням і виражальними засобами злиття імпресіонізму з експресіонізмом; безсюжетний – стилістика бароко і класицизму; сюжетний хореодраматичний і літературний; сюжетний авторський; сюжетний побутовий; нова

редакція академічних балетів, а також форми неокласичного перформансу – поетичний перформанс і перформанс живої картини чи мистецтва (архітектура, скульптура, живопис).

Визначено авторські стилі: «баланчинівський» (1930–1980 рр.), побудований на антично-релігійній та абстрактно-асоціативній танцсимфонічній безсюжетній тематиці, автором є Джордж Баланчин; «хореодраматичний» (з 1940 року) – від Фредеріка Аштона до сюжетної балетної традиції Джона Кранка, Кеннета Макміллана, Ролана Пті; «кіліанівський» (з 1975 року) – необаланчинівська стилістика з великою комедійністю при абсолютній танцсимфонічності, а також тематика смерті, песимізму, використання додаткових предметів і технік сценічного руху, автором є Іржи Кіліан; «еклектичний» (з 1980 року) – поєднання стилістик «баланчинівської», «хореодраматичної», «кіліанівської», а також використання певних форм модерн-балету, джаз-балету, виражальних засобів постмодерного балету (застосування синтезу мистецтв) та прийомів танцювального перформансу [3, с. 78].

Окреслено хронологічні межі неокласичного балетного театру в сучасній хореографічній культурі, які мають такі часові процеси: зародження (1905–1930 рр.) – творчість фокіністів та балетмейстери «Російських сезонів Сергія Дягілєва»; розвитку (1930–1985 рр.) – становлення неокласичної хореодрами і танцсимфонії, а також оновлення академічних балетів у авторській неокласичній редакції – Джордж Баланчин, Фредерік Аштон, Антоні Тюдор, Джон Кранко, Кеннет Макміллан, Ролан Пті, П'єр Лакотт, Джон Ноймайєр; еклектики та синтезу (1990 р. – триває до днини) – змішування різних форм і жанрів вже існуючих у неокласичному балеті, поєднання його з новітніми танцювальними техніками, а також іншими видами мистецтва для створення унікальної форми репрезентації художнього образу – Джон Ноймайєр, Іржи Кіліан, Едвард Клюг, Аніко Рехвіашвілі.

Висновки.

Осмилено філософію неокласицизму в хореографічній культурі та його сутність. Визначено чинники формування неокласицизму в хореографічній культурі. Встановлено генезу виражальних форм і техніки неокласичного балетного театру від танцю античності до академічного балету. Побудовано історичну ретроспективу неокласичного балетного театру за регіонами – США та Європи ХХ – початку ХХІ століть.

Проаналізовано сюжет, музичне і художнє оформлення неокласичного балетного театру в хореографічній культурі на прикладі репрезентації сценічних творів Джорджа Баланчина, Джона Кранка, Кеннета Макміллана, Аніко Рехвіашвілі, Олександра Плахотнюка. Описано професійною мовою особливості формально-технічних прийомів побудови комбінацій у неокласичних балетах.

Література:

1. Гватерини М. Азбука балета / Гватерини М. – М.: БММ АО, 2001. – 240 с.: ил.
2. Чепалов О.І. Хореографічний театр Західної Європи ХХ ст.: монографія / О.І. Чепалов. – Х.: Харківська держ. академія культури, 2007. – 344 с.: іл.
3. Шариков Д. І. Мистецтвознавча дисципліна хореологія як феномен художньої культури.: монографія / Д.І. Шариков. – К.: Кафедра театрального мистецтва. Київський міжнародний університет, 2013. – Частина 3. – 90 с.: іл.
4. Шариков Д.І. Теорія, історія та практика сучасної хореографії: монографія / Д.І. Шариков. – К.: Кафедра театрального мистецтва. Київський міжнародний університет, 2010. – 208 с.

References:

1. Gvateryny M. Azbuka baleta / Gvateryny M. – M.: BMM AO, 2001. – 240 s.: yl.
2. Chepalov O. I. Horeografichnyj teatr Zaxidnoyi Yevropy XX st.: monografiya / O. I. Chepalov. – X.: Xarkivs`ka derzh. akademiya kultury, 2007. – 344 s.: il.
3. Sharykov D. I. Mystecztvoznavcha dyscyplina xoreologiya yak fenomen xudozhnoyi kultury.: monografiya / D. I. Sharykov. – K.: Kafedra teatralnogo my`stecztva. Kyivskyj mizhnarodnyj universytet, 2013. – Chasty`na 3. – 90 s.: il.
4. Sharykov D. I. Teoriya, istoriya ta praktyka suchasnoyi xoreografiyi: monografiya / D. I. Sharykov. – K.: Kafedra teatral`nogo my`stecztva. Kyivskyj mizhnarodnyj universytet, 2010. – 208 s.

CONTENTS

I. ECONOMICAL SCIENCES

- Providing organizational and legal training workforce** 4
Bilous L.Y.
- The features of the modern innovation and investment activity of enterprises of the Black sea region** 21
PhD in Economics, Zubkov R.S.
- Formation of strategy of rural tourism development at regional level** 28
PhD in Technical Sciences, Konovalenko O.D., Datsenko N.I.
- Financial and budgetary decentralization – the European choice of Ukraine** 39
PhD in Technics Sciences, Associate Professor Forkun I. V., Futorny P.V.
- Formation of information resources for investor** 47
PhD in Economic, Khymych O. V., PhD in Economic, Bilyk O.I.
- Organizational and economic measures to adapt national enterprises in globalized space** 55
PhD in Economic, Shatskaya Z.Y.
- Regional education systems: innovative development and compliance with time** 62
Doctor of Economics, Professor, Shevchuk A.V.

II. TECHNICAL SCIENCES

- Investigation of the structural model of adapted machine for harvesting root crops** 70
Doctor of Technical Sciences, Baranovsky V. M.,
PhD in Technical Sciences, Pankiv M. R.
Doctor of Technical Sciences, Teslyuk V. V.
- Development of theory and devices water dynamic air conditioning** 80
Doctor of Technical Sciences, Professor, Gogo V.B., Gogo D.V.
Tishin R.A., Syrovatchenko V.A., Mikhailov A.I.

III. PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Problem analysis model and simulation of professional training for economic areas in higher education institutions of Ukraine 94
PhD in Pedagogy, Zahorodnia A.A.

Features of preparation of future high school teachers to innovative pedagogical activity 100
PhD in Economic, Kravchenko V.N.

Motor development problems of children with autism and the motor skills in age 3 108
Murat Eliöz, Ekrem Akbuğa, Mehmet Çebi

Leader qualities as factor of successful preparation of specialist 115
Li Ziqi

Professional culture as vector of success 124
Jia Yaocheng

Conditions and factors for early adaptation pupils saxophonists in this specialist extracurricular education 130
Yan Yanchi

Features of development of an image of the world in teenagers with the different social status 140
Sichka V.I.

IV. PHILOSOPHICAL AND POLITICAL SCIENCES

Typology of a personality in multiaspect social space 149
Lustin Yu.M.

Metaphysical foundations of the Abrahamic religions as a prerequisite for the styles of social behavior 154
Marykhnich M. T.

Institutsionalization of a civil society as a part of political democracy in Ukraine 161
Tkach O.I.

V. ART

Genesis and innovations scenic postmodern ballet: formal-technical aspect representation images 169

Maybenko Oleksandr

Ontology of neoclassicism in choreographic culture, and also the genesis of a new classic in ballet theater XX-th – beginning of XXI-th century 175

PhD in Art, Sharykov Denys